

Фондация RiskМонитор

2016

**„ЮЖЕН ПОТОК“ И
ОВЛАДЯВАНЕТО НА
ДЪРЖАВАТА**

41

„ЮЖЕН ПОТОК“ И ОВЛАДЯВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА

 RiskMonitor

Фондация RiskМонитор

Атанас Георгиев

Галя Александрова

Илин Станев

Стефан Попов

Юлиан Попов

Настоящата публикация се осъществява с финансовата подкрепа на Open Society Foundations и The Balkan Trust for Democracy.

Изложените в нея мнения и позиции принадлежат единствено на нейните автори. Те в никакъв случай не могат да се възприемат за израз на мнения и позиции на донорските организации.

„ЮЖЕН ПОТОК“ И ОВЛАДЯВАНЕТО НА ДЪРЖАВАТА

Главен консултант: Юлиан Попов

Главен редактор: Юлия Рафаилович

Превод на глави XIII, XIV и XV: Марианна Панова

Фондация РискМонитор®

ISBN 978-954-2914-48-8

Фондация **РискМонитор**

България, София 1000, бул. „Цар Освободител“ 29

ел. поща: riskmonitorinfo@gmail.com

www.riskmonitor.bg

I.	ИЗПЪЛНИТЕЛНО РЕЗЮМЕ	4
II.	ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ	9
III.	ИСТОРИЯ НА ПРОЕКТА „ЮЖЕН ПОТОК“	11
IV.	ПЛЕНЕНАТА ДЪРЖАВА. ПРОБЛЕМИ И ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ	16
V.	„ЮЖЕН ПОТОК“ КАТО ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЕКТ И КАЗУС НА ПЛЕНЕНАТА ДЪРЖАВА	22
VI.	ОЦЕНКА НА „ЮЖЕН ПОТОК“ КАТО БИЗНЕС ПРОЕКТ	43
VII.	СЛЕДСТВИЯ ОТ СПИРАНЕТО НА „ЮЖЕН ПОТОК“	51
VIII.	„ЮЖЕН ПОТОК“ В КОНТЕКСТА НА ЕНЕРГИЙНАТА ПОЛИТИКА НА ЕС	55
IX.	ЕНЕРГИЕН ПРОФИЛ НА БЪЛГАРИЯ	60
X.	ГАЗОВА ИНФРАСТРУКТУРА НА БЪЛГАРИЯ. ИСТОРИЯ	65
XI.	БЪДЕЩЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА ИНФРАСТРУКТУРА В БЪЛГАРИЯ	71
XII.	„ЮЖЕН ПОТОК“ И ГАЗОВАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА	75
XIII.	„ЮЖЕН ПОТОК“ В СЪРБИЯ	79
XIV.	„ЮЖЕН ПОТОК“ В УНГАРИЯ	84
XV.	„ЮЖЕН ПОТОК“ В СЛОВАКИЯ	89
XVI.	„ЮЖЕН ПОТОК“ И СТРАНИТЕ КОНСУМАТОРИ	93

СЪДЪРЖАНИЕ

Изпълнително резюме

Докладът разглежда проекта „Южен поток“ като инструмент и въздействие на феномена завладяна (овладяна, пленена) държава.

„Южен поток“ е проект за газопровод, който трябваше да свърже Русия с европейския пазар, като пресече Черно море и влезе на територията на Европейския съюз в България. Максималният планиран капацитет беше 63 млрд. кубически метра на година. Първоначалната предполагаема стойност на проекта беше 16,5 млрд. евро, но с напредването му тази сума надвиши 35 млрд. евро. През декември 2014 година руският президент Владимир Путин по време на посещение в Турция обяви спирането на проекта.

Съществуват различни интерпретации за спирането на „Южен поток“ – според някои (включително руското правителство) проектът беше спрял, защото България се е подчинила на натиск от Европейската комисия и е действала против своите икономически интереси. Според други проектът е спрял по-скоро поради финансови причини – нарастващата цена, ниски цени на петрола и газа и невъзможност да бъде финансиран. Този доклад разглежда историята на проекта и опитите на заинтересованите лица да оказват политическо влияние на решенията, свързани с изграждането му.

Анализът се фокусира върху проекта от гледна точка на концепцията за „овладяна държава“ като особена форма на корупция, при която частни интереси изземват държавни функции, без да нарушават структурно целостта на държавните институции. Феноменът представлява превземане на механизми на държавата отвътре и пренастройването им за други цели. Така ресурсите на държавата не са обект на обикновено разграбване. Напротив, те са ценени, защото очертават инвестиционното поле на криминалния предприемач. Предполагаемата цена на българската отсечка на „Южен поток“ нараства драматично, което възбужда най-сериозните съмнения, че държавните функции в този случай са били овладени.

Докладът проследява в подробности историята на проекта и посочва стъпките, които постепенно го превръщат в инструмент за овладяване на държавата. Самото междуправителствено споразумение между България и Русия от 2008 г., което е най-общата рамка за изграждането на „Южен поток“, съдържа грастични нарушения на европейското законодателство. Тези нарушения са първите стъпки в създаването на среда, която по-късно ще подпомогне овладяването на ключови държавни функции в проекта.

Докато текал преговорите между България и Русия за „Южен поток“, Европейската комисия дава да се разбере, че проектът вероятно няма да е съобразен с изискванията на ЕС. Европейската комисия обаче не може да санкционира България, преди да започне изпълнението на проекта. Руската страна пък уверява българската, че сключеният международен договор няма да е уязвим пред Европейската комисия.

След този фалстарт проектът поема по свой собствен път, в който на газовите преговори все повече започва да се гледа като на възможност за извличане на странична печалба. Българската страна остава с известна надежда, че „Газпром“ ще постигне споразумение с ЕК, но вероятността за довършване на проекта е вече под съмнение.

Паралелно с този план на историята на „Южен поток“, има втори, който е по-практичен. Високата цена на газа през 2012 година също играе роля в позицията на правителството спрямо „Южен поток“. Тъй като България е зависима от един доставчик (Русия), българската газова инфраструктура не позволява диверсификация на доставките и България няма достъп до свободен газов пазар, възможността за намаляване на цената на газа минава предимно през двустранни преговори, в които доставчикът има непропорционално силна позиция.

Очакването, че спадът на консумацията на газ в този период (разбран тогава като следствие от икономическата криза) е временен и тя ще започне да нараства, поддържа ентусиазма за газопровода не само в България, но и в целия регион. И фирми, и правителства очакват, че проектът има икономическо и енергийно оправдание. Данните от тогава насам сочат обаче, че този спад има по-сложен корен и не се дължи единствено на кризата, а и на съществени структурни промени в европейската икономика.

По-нататък два допълнителни фактора повлияват на хода на проекта. Единият е анексирането на Крим, което поставя икономическите взаимоотношения с Русия в режим на безкомпромисно наблюдение. Другият е очакваната либерализация на американския износ на газ, от което се очаква допълнителна диверсификация на доставките на газ за Европа.

През ноември 2014 година италианското правителство дискретно заявява, че „Южен поток“ не е вече приоритет за Италия. Скоро подобна позиция изказва и Австрия. Без висок интерес от страна на Австрия и Италия и подложен на строг контрол от страна на Европейската комисия, „Южен поток“ става силно уязвим. По време на посещение в Турция на 1 декември 2014 година Владимир Путин заявява, че прекратява проекта. Като добавка заявява, че България е загубила своя суверенитет.

Зад тази демонстрация се крие една по-сложна картина. Тя е свързана както с променената енергийна и икономическа конюнктура – ниски цени на петрола и газа, спираловидно покачване на цената на проекта и спадащо търсене на газ, така и местни сблъсъци, резултат на провала на българското правителство да контролира преговорния процес и съпътстващите финансови трансакции. Украинската криза без съмнение също има роля за края на проекта.

Докладът проследява прекратяването на „Южен поток“, както и последиците от неговото спиране. Специално внимание е отделено на „Южен поток“ като бизнес проект и възможното му място в газовата и по-общо енергийна инфраструктура на България и на Югоизточна Европа. В този контекст е ясно, че проектът би могъл да има оправдание в среда на висока консумация в Европейския съюз, ограничени алтернативни източници за доставка, по-висока цена на газа, както и при

по-прозрачно договаряне с колективно участие на всички засегнати държави. Очевидно е, че привличането на Европейската комисия в ранен етап на преговорите би довело до ограничаване на рисковете те да се провалят.

Подобно оправдание на проекта обаче не е безусловно и очевидно. По-скоро е очевидно, че през цялото съществуване на проекта са действали сили, които са оказвали не само силен корупционен натиск, огъващ икономическата логика на решенията, но и са направили опит, а на моменти са и успели да превземат ключови държавни функции.

Докладът също разглежда развитието на проекта и политическото му влияние в съседни страни, засегнати от евентуалното изграждане на газопровода. Интерес представлява случаят в Сърбия, където договорот за „Южен поток“ е подписан в момент, в който Сърбия разчита на подкрепата на Русия в опита ѝ да се противопостави на независимостта на Косово. Тази ситуация поставя Сърбия в особено слаба позиция. В този случай не би могло да се говори за превземане на държавата в смисъла, който е приложим в България. Очевидно е обаче каква роля може да изиграе енергийната инфраструктура, когато нейното изграждане се използва като политически инструмент в международни преговори.

Заклучението на доклада е, че проектът „Южен поток“ демонстрира рисковете от превземане на държавата чрез големи инфраструктурни проекти. „Южен поток“ успява частично да реализира такава възможност. Изучаването на казуса може да бъде от полза както с разкриването на механизмите, по които се осъществява превземането на държавата, така и с разкриването на системни мерки, които биха могли да предотвратят подобен феномен.

ХРОНОЛОГИЯ НА „ЮЖЕН ПОТОК“

20.12.2006 г.	Подписано е първото споразумение между Русия и Сърбия за проучване за изграждане на газопровод, започващ от България към Сърбия
23.07.2007 г.	Слага се формално начало на проекта „Южен поток“ с подписването на меморандум между „Газпром“ и италианската Eni в Рим
24.07.2007 г.	Тогавашният президент Георги Първанов заявява на Владимир Путин готовността на България да участва в проекта. Това се случва на среща на държавните глави на страните от Югоизточна Европа в Загреб
18.01.2008 г.	България и Русия подписват междуправителствено споразумение за изграждане на газопровода „Южен поток“
25.01.2008 г.	Русия и Сърбия подписват споразумение за северната отсечка на „Южен поток“, която ще минава през Сърбия, както и за учредяването на акционерно дружество за изграждането на участъка
25.01.2008 г.	Същия ден Русия и Унгария се договарят да бъде учредена компания с равно участие между двете страни, която да строи унгарския участък на „Южен поток“. Компанията е учредена през януари 2010
25.06.2008 г.	Споразумението между България и Русия е ратифицирано от българския парламент. Фирмата, която ще изгражда българската част на „Южен поток“, ще бъде с равно участие между България и Русия
15 май 2009 г.	Газовите компании на България, Гърция, Италия, Русия и Сърбия подписват споразумение за изграждане на тръбопровода „Южен поток“
13.11.2010 г.	В София е учредено съвместното дружество за „Южен поток“ с равни дялове между „Газпром“ и БЕХ

15.11.2012 г.	Погписано е финалното инвестиционно решение за „Южен поток“. То предвижда 15% българско дялово участие, което се осигурява със заем от „Газпром“, който ще се изплаща с транзитни такси от първите 15 години
16.08.2013 г.	ЕК изпраща писма до страните, подписали междуправителствени споразумения с Москва, че документите са в нарушение на европейското законодателство
15.10.2013 г.	Правителството на България е уведомено конкретно в кои части междуправителственото споразумение нарушава европейското законодателство
31.10.2013 г.	„Първа заварка“ на българската тръба. Последните детайли по проекта са изяснени с шефа на „Газпром“ Алексей Милер по време на негово посещение в София. Компанията „Южен поток България“ обявява предварителен конкурс за избор на строител
5.03.2014 г.	Парламентарната комисия по енергетика приема промени в закона за енергетиката, които целят да изключат морската част на „Южен поток“ от европейското законодателство
27.05.2014 г.	„Южен поток България“ обявява консорциума „Стройтрансгаз ДЗЗД“ за строителство на българската част. В това време в Брюксел тогавашният премиер Пламен Орешарски обещава на председателя на ЕК Жозе Мануел Барозу, че България ще се съобрази с критиките на ЕС за избор на строител
2.06.2014 г.	ЕК започва наказателна процедура срещу България заради конкурса за избор на строител на газопровода „Южен поток“. ЕК иска спиране на всички дейности по неговото изграждане
8.06.2014 г.	Пламен Орешарски обявява, че е разпоредил спиране на дейностите по изграждане на газопровода

Изводи и препоръки

Мерки срещу овладяване на държавата при големи инфраструктурни проекти

- За намаляването на злоупотреби с власт и публичен ресурс трябва да се осигурява максимална видимост на инвестиционния процес.
- Цялата аргументация, свързана с икономическите ползи и рискове, трябва да се развива в перспективата на публичния интерес.
- В случаи на овладяване на държавни функции в полза на частни интереси съмненията за основанията за осъществяване на проекта са фундаментални. Това пред-икономическо условие не подлежи на икономическа обосновка (например за проекта стоят съмнителни мотивации, но той ще донесе X приход на държавата. Това подменя основния въпрос за функцията на държавата).
- При големи проекти с участието на държавата трябва да се изготвят от независими международни експерти оценки на икономическия риск.
- В процеса на подготовка и вземане на решения трябва да бъдат въвличани представители на институции, които имат отношение към завършения проект (напр. Европейската комисия).
- При проекти, чийто успех зависи от потребление и пазарни условия в бъдеще, трябва да се прави оценка не само на база историческа тенденция на пазара, но и на очаквани промени на средата. (Например в случая с „Южен поток“ това би било оценка на сценарии при различно пазарно търсене и различни цени на газа.)
- При планиране на мащабни проекти оценяването не трябва да се затваря единствено в рамките на конкретния сектор, а да се разпростре върху други сфери, които могат да имат отражение върху проекта в бъдеще. (В случая с „Южен поток“ трябва да се вземат предвид развитието на електроенергетиката или ефективността на сградите, както и множество други фактори, които биха влияли на пазарната среда и по този начин на степента на риска на инвестицията, потенциала за възвръщаемост и така нататък.)

„Южен поток“ е икономически неизгоден и политически противоречив

- Цената на българския участък от „Южен поток“ е увеличена няколко пъти, по официални данни от 1,8 млрд. евро до 4,1 млрд. евро.
- Стойността на българския участък на „Южен поток“ е почти половината от стойността на целия сухопътен участък.
- Междуправителственото споразумение между България и Русия е в нарушение на Третия енергиен пакет на ЕС.

- ЕК посочва нарушения при провеждането на търговете за строителство на сухопътната част на тръбата.
- ЕК също така посочва нарушения в създаването на проектната компания, в това число на Общата търговска политика на ЕС, правилата за провеждане на обществени поръчки и концесии.
- Липсва (или не е подписан) дългосрочен газопреносен договор. Има обаче проект за такъв договор. Той
 - не отговаря на европейската директива 2009/73/ЕО.
 - е в ущърб на проектната компания (БЕХ), включително и като акционер, заради ниска норма на възвръщаемост, ниска тарифа за първите 15 години, нулева печалба след 25-ата година и др.
- В предложения финансов модел данните за разходи и печалби са противоречиви, което ги прави ненадеждни.
- Невъзможно е да се направи информирана прогноза за възвръщаемост на проекта. Проектът не може да бъде поставен в условие на предвидимост.
- До прекратяването му цената на „Южен поток“ непрекъснато нараства и вероятно би продължила да расте, което повишава непредвидимостта му.
- Неяснотите около финансовия модел прави политическия, регулаторен и икономически риск твърде висок.
- Трудно е да се оценят икономическите следствия от спирането на „Южен поток“, тъй като няма достатъчно явна оценка на проекта.

История на проекта „Южен поток“

Галя Александрова

„Южен поток“ е руско-италиански проект за газопровод за транспорт на природен газ от Русия до европейския пазар. На 5 декември 2011 г. България обяви тръбопровода за обект от национално значение. Подготовката за строителството на морската му част започва през декември 2012 година, но през 2014 година руският президент Владимир Путин обяви прекратяването на проекта. Проектът предвижда пренос на 30 млрд. куб. м годишно, както и разширяване на капацитета до 63 млрд. куб. м годишно. Според проектната документация подводната част на газопровода „Южен поток“ е дълга 925 км и стига до 2000 м дълбочина. Той трябва да свърже запаси на природен газ в Русия с потребителите в Европейския съюз. Морският участък на газопровода тръгва от руския черноморски бряг в района на град Анапа, преминава по дъното на Черно море през изключителната икономическа зона на Турция и стига до българското крайбрежие в района на град Варна.

Първоначално целият проект е бил на предполагаема стойност 16,5 млрд. евро, като е трябвало да приключи за по-малко от три години след одобрение от Европейския съюз. От руската държавна компания „Газпром“, която контролира „Южен поток“, не са съобщавали официално пълната цена на проекта, но по последни оценки той би струвал над 35 млрд. евро. Прогнозната инвестиция за морското трасе на газопровода „Южен поток“ е 10 млрд. евро. Според постигнатите договорености изграждането на газопровода се финансира, притежава и управлява съвместно от „Газпром“ и „Ени“, а на транзитните страни се предлагат дялове.

Хронология

- На 14 ноември 2006 г. руското акционерно дружество „Газпром“ и италианската компания „Ени“ (Eni S.p.A) влизат в споразумение за стратегическо партньорство, което предвижда „Газпром“ да доставя руски газ директно на италианския пазар, като се започне от 2007 г. По силата на споразумението съществуващите договори за доставките на руски газ за Италия са удължени до 2035 г.
- На 23 юни 2007 г. в Рим е подписан Меморандум за разбирателство за изпълнението на проекта „Южен поток“. Меморандумът определя областите на сътрудничество между двете компании при проектирането, финансирането, изграждането и управлението на газопровода.
- На 22 ноември 2007 г. Газпром и „Ени“ подписват в Москва споразумение за създаване на съвместна компания за провеждане на

маркетингови проучвания и за техническата осъществимост на проекта.

- На 18 януари 2008 г. България и Русия подписват междуправителствено споразумение за сътрудничество при изграждането на газопровода „Южен поток“ през територията на България.
- Споразумението е ратифицирано от българския парламент на 25 юли 2008 г. Компанията, която ще изгражда и управлява газопровода на българска територия, ще се регистрира в България и ще е с 50% участие на България.
- Първото споразумение между Сърбия и Русия е подписано още преди обявяването на „Южен поток“. На 20 декември 2006 г. „Газпром“ и сръбската държавна газова компания „Сърбиягаз“ се договарят за извършване на проучване за изграждане на газопровод, започващ от България за Сърбия. На 25 януари 2008 г. Русия и Сърбия подписват споразумение за насочване на северната отсечка на „Южен поток“ през Сърбия и да се създаде акционерно дружество за изграждането на сръбския участък на газопровода и голямо газохранилище близо до Банатски двор в Сърбия.
- В същия ден Русия и Унгария се договарят да създадат акционерно дружество с равни дялове за изграждане и експлоатация на унгарския участък от газопровода.
- На 29 април 2008 г. Русия и Гърция подписват междуправителствено споразумение за сътрудничество в строителството и експлоатацията на гръцкия участък от „Южен поток“.
- На 15 май 2009 г. в Сочи в присъствието на министър-председателя на Русия – тогава Владимир Путин, и премиера на Италия Силвио Берлускони газовите компании на Русия, Италия, България, Сърбия и Гърция подписват споразумение за изграждането на тръбопровода „Южен поток“.
- На 6 август 2009 г. Владимир Путин и министър-председателят на Турция Реджеп Тайип Ердоган в присъствието на Силвио Берлускони подписват протокол за маршрут на газопровода през турски териториални води.
- На 14 ноември 2009 г. след проведени преговори между словенския министър-председател Борот Пахор и Владимир Путин в Москва е подписано споразумение от руския министър на енергетиката Сергей Шматко и словенския министър на икономиката Матей Лаховник за условията, при които част от газопровода ще преминава през Словения до Северна Италия. Според споразумението между двете страни руската „Газпром“ и сръбската „Сърбиягаз“ създават South Stream Serbia AG в Берн, Швейцария. Съвместната инженерингова компания трябва да подготви анализ за изпълнимостта на сръбския участък от проекта. Ако се постигне споразумение за инвестиции, новото дружество ще отговаря за проектирането, финансирането, изграждането и експлоатацията на газопровода в Сърбия.

- На 13 ноември 2010 г., по време на посещението на руския премиер Владимир Путин в София, бе учредено съвместното гружество „Южен поток България“. Акционери в него са „Български енергиен холдинг“ и „Газпром“, с по 50% от капитала, място на регистрация в България и капитал 15,6 млн. лева. Инвестиционното споразумение е подписано през 2012 г.
- В началото на февруари 2011 г. БЕХ и „Газпром“ избират консорциума между украинската компания ОАО „ЮЖНИИГИПРОГАЗ“ и българското гружество „ГАЗТЕК БГ“ АД за изпълнител на прединвестиционното проучване за българския участък от проекта „Южен поток“. Изпълнителят има за задача да проучи техническата, правната, екологичната, финансовата и икономическата осъществимост на българския участък от газопровода „Южен поток“ с оглед обезпечаването доставките на природен газ за Централна и Южна Европа.
- През август 2013 г. Висшият експертен екологичен съвет към Министерството на околната среда и водите (МОСВ) даде положително становище за ОВОС за трасето, по което ще премине тръбата.
- Начало на строителството на българската тръба бе дадено на 31 октомври 2013 г. при село Расово. През пролетта на 2014 г. за изпълнител на проекта бе избран консорциум „Стройтрансгаз“, който включва двама партньори – руската „Стройтрансгаз“ и българската „Газпроект Юг“ АД.
- На 8 юни 2014 г. строителството е спряно от премиера Пламен Орешарски до приключване на проверката на Европейската комисия.
- През август 2014 г. са предприети стъпки за повторно започване на строителството. Вписано е и спорно увеличение на капитала на проектната компания „Южен поток България“.
- На 01.12.2014 г. след посещение на Владимир Путин в Турция и среща с Реджеп Тайип Ердоган руският президент съобщи, че спира проекта „Южен поток“ и трасето на газопровода ще преминава през територията на Турция, а не на България, като проектът ще има ново, различно наименование – „Турски поток“. На същата дата е подписан меморандум с турската корпорация Botas Petroleum Pipeline Corporation.

Експлоатация

През офшорната част от газопровода се планираше да преминават 63 млрд. куб. м природен газ годишно. Предвиждаше се съоръжението да има четири паралелни линии с капацитет от 15,75 млрд. куб. м всяка. Първата линия трябваше да бъде готова до края на 2015 г., втората и третата до края на 2016 г., а четвъртата до края на 2017 г. Предвижданата стойност е 10 млрд. евро.

Тръбопроводните части в България, Сърбия, Унгария и Словения са планирани с капацитет от най-малко 10 млрд. куб. м годишно. Газопроводът, намиращ се на сушата, ще има осем компресорни станции и се очаква да струва 6 млрд. евро.

Проектът предвижда изграждането на най-малко две съоръжения за съхранение на газ, от които едното е подземно хранилище в Pusztaföldvár, Унгария, с капацитет от 9 млрд. куб. м, а другото – в Банатски гвор, Сърбия, с капацитет от 3,2 млрд. куб. м.

Тръбопроводът трябваше да бъде построен и управляван от няколко проектни компании. Първоначално за изграждането и експлоатацията на офшорната част на „Южен поток“ са създадени две дружества, и двете намиращи се в Цуг в Швейцария, с акционерен капитал от 100 000 CHF.

Българският участък от газопровода се предвиждаше да бъде построен и управляван от съвместно предприятие на „Газпром“ и „Булгаргаз“, а сръбският участък от съвместно предприятие на „Газпром“ и „Сърбиягаз“ (Srbijagas). Унгарският участък трябваше да се изгради и управлява от съвместно дружество, в което равни дялове имат „Газпром“ и държавната Унгарска банка за развитие (MFB), които да закупят изготвеното предпроектно проучване на унгарския участък от SEP Co., съвместно предприятие между „Газпром“ и MOL. Словенският участък се предвижда да бъде построен и управляван от съвместно дружество, в което равни дялове имат „Газпром“ и Geoplin Plinovodi. За построяването на хърватския участък се предвиждаше да отговаря руско-хърватска компания, в която участието ще е 50:50%.

Споразумението между България и Русия от 18 януари 2008 г. очертава рамката на двустранните отношения по реализирането на проекта, статута на газопровода като проект с национална значимост и съответните на този статут възможности за придобиване на имоти/поземлена собственост в България, административни и данъчни облекчения и др. Конкретните параметри, необходимата инфраструктура, маршрутът на газопровода, както и географските точки на неговия вход и изход на територията на България се предвижда да бъдат съгласувани допълнително между страните.

Документът урежда също така въпроса със създаването на проектна компания с място на регистрация в България.

Газопроводът, а така също друго имущество и обекти, създадени и(или) придобивани от компанията в процеса на стопанската ѝ дейност, са нейна собственост. Собствеността на компанията не може да бъде експроприирана, национализирана или подложена на мерки, равностилни по последствия на експроприация или национализация.

Учредителите имат следните дялове в уставния капитал на компанията: българският учредител – 50 процента; руският учредител – 50 процента. До учредяването на компанията всички съгласувани разходи, свързани с нейната дейност, се осигуряват от учредителите в съответствие с дяловете, посочени в точка 1 на този член. След учредява-

нето ъ всеки от учредителите самостоятелно ще осигурява финансирането на дейността ъ в съответствие с дела си в уставния капитал на компанията без задължения за предоставяне на държавни гаранции. Компанията и нейните учредители ще предприемат необходимите действия за осъществяване на строителството на газопровода на принципа на проектното финансиране.

В член пети на документа е записано също така, че

Страните ще предприемат действия за сключване на двустранни споразумения, а впоследствие – на многостранно споразумение (меморандум) с държавите, през чиято територия ще преминава газопроводната система, по въпросите за изграждане и експлоатация на газопроводната система.

Това обяснява впечатляващата активност на България при преговорите с останалите страни от региона по трасето на газопровода.

Според член осми на подписаното споразумение

тарифата за услугата за транспортиране на газ по газопровода се определя от компанията, което е нейна изключителна компетенция. Страните изхождат от необходимостта тарифата да осигурява реализиране на проекта за газопровода без загуба, с разумна норма на печалба и целеви срок на възвръщаемост до 15 години.

Правата за използване на капацитета на газопровода принадлежат на компанията.

С цел осигуряване на рентабилността на газопровода руският учредител осигурява пълно използване на целия капацитет на газопровода чрез сключване на дългосрочен договор между компанията и руския учредител или определена от него компания за използване на целия капацитет на газопровода, предвиждащ в това число условие „транспортирай или плащай“,

е записано още в член девети на споразумението, което до момента е единственият официално разписан документ.

Пленената държава. Проблеми и основни понятия

Стефан Попов

Превземане на държавата

Това е екстремна форма на корупция, подсказана в еволюцията на понятието и разчленяване на корупционната парадигма. В зависимост от това в каква посока се търси граница или каква граница се търси, радикализацията на корупционното допускане ще доведе до различна форма. Една възможност е диктаториалното овладяване на държавата от една група, какъвто случай имаме в Русия с олигархическите кръгове около Путин. Друга възможност е разграждане на държавата в смисъла на определенията на Вебер: легитимното упражняване на насилие се прекъсва, единната точка, от която то протича, се дисперсира, държавата в съвременния смисъл се децентрира, стигаме до синдрома на провалена държава, а той на свой ред се осъществява в разнообразие от форми. Трета граница на развитие на корупционното условие е превзетата държава.

Превзетата държава е една възможна форма сред пределните форми на вътрешна развала, *на руптура*, пречупване и отклоняване на държавата от първичните ѝ дефинитивни цели. Такава граничност се визира с понятието поради това, че то проектира разграждане на държава и връщането в прег-държавно състояние, което при Хобс фигурира като природно, в случая една метафора за хаоса.

Доколкото държавата продължава да функционира, под завладяна държава на практика, фактически, се имат предвид степени на завладяване. От една страна, тези степени са значителни, затова се използва и терминът. От друга, те са достатъчно поносими, ако целостта на държавата все пак оживява. С израза обаче се има предвид оцеляваща държава, а не провалена държава. Това особено положение прави превзетата държава интересна метафора. Употребата на израза и неговите основания трябва да се отчитат по начин, аналогичен на предложения по-горе по отношение на корупцията и разчленяването ѝ в множество понятия на корупционната парадигма. Преди всичко прави впечатление характерната двойственост, в която държавата е налице, има я, но е със силно променен функционален профил, не функционира според класическата дефиниция за съвременна държава. И все пак не е разградена, дезинтегрирана, за което развитие използваме израза провалена държава. Това двойно положение, в което структурно държавата е на мястото си, тъй да се каже, но функционално е променена, е характерният момент. При интерес към този феномен именно двойствеността трябва да бъде по-нататък изследвана.

Ако гържава е налице структурно, но подменена функционално, могат да бъдат наблюдавани и анализирани следните особености.

Първо, в превзетата гържава ресурсите на самата гържава са организирани по начин, който ги отклонява от това да бъдат собствено гържавни ресурси. В този очевиден момент се фокусират обичайните определения за превзетата гържава. Версията, добила популярност, описва превзетата гържава като степен на радикализация на корупцията, а не като самостоятелна тип *рупура* вътре в корупционната парадигма. Според нея превзетата гържава са действия на индивиди и групи, с които се повлиява на законодателни решения и решения на правителство с цел непрозрачно и незаконно (*illicit*) осигуряване на лични блага/приходи, в общия случай частни приходи за служебни лица¹. В този род дефиниции, с които много често се описва феноменът на превзетата гържава, той е видян като вписан в континуум на корупционни действия, отличава го повече степента. Обстоятелството обаче, че частни интереси, по-вероятно организирани, влияят на гържавни политики с цел собствена печалба, е твърде абстрактна дефиниция, която се доближава до представата за корупция въобще. Този момент е дефинитивно налице, но не е достатъчен.

Второ, интересно е защо външната структура и някои функции се запазват. Тук се съдържа нещо по-конкретно и характерно. Защо, с други думи, ако някакъв тип организация на престъпното има сили да промени функционалния профил на гържавата, на основни институции, включително законодателния процес, не предприема стъпката да я руши структурно, а по-скоро я съхранява. Или оставя съхранени определени групи функции. Този момент може да се изяснява с изследвания казус по казус. Но откъдето различията, които могат да се открият при конкретни наблюдения, може да се предложи и по-обща версия за основанията и смисъла на този момент. От една страна, групи, които овладяват гържавата, имат повече стопански крайни цели, а не диктаториални. Те не са реформатори, които искат властта, за да преобразят гържавата било в социалистическа, било в руско-венецуелски тип авторитарна структура. Те може просто да нямат и капацитет за такава амбициозна задача. От друга страна, възможно е в политическата сфера да се формират множество такива групи и те да постигнат равновесие помежду си, едно картелно споразумение и поделение на своите незаконни пазари. Могат да се лансират и други хипотези. Същественото обаче е в това, че гържавата се съхранява частично подменена.

Трето, от втория момент следва нов въпрос и посока за изясняване на превзетата гържава. Наблюдението, че гържавата се съхранява с подменени частично функции повдига въпроса как тя бива мислена от страна на своите колонизатори. Какво вижда в гържавата криминализираната група, която заема стратегически постове в гържавата. По-консистентният и концептуално правдоподобен отговор е, че тя вижда поле за тип криминално предприемачество. Тези възприятия и действията, които следват, пораждаят съответен тип организация

¹ Виж например Hellman, J., Jones, G., Kaufmann, D. Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption, and Influence in Transition. Policy Research Working Paper 2444. World Bank Institute, 2000. <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/17638/seize.pdf>

на престъпността. Не непременно организирана престъпна група, а тип организация на престъпността; не непременно субект, което е вторично, а структура и процес, вътре в които могат да се сменят играчите. Държава в това ѝ възприемане се разкрива като възможност за предприемачество, което може да ползва собствените ѝ ресурси. Това развитие няма общо с обикновено присвояване и злоупотреби в широк смисъл. То по-скоро овладява механизми на държавата отвътре и ги пренастройва да действат за други цели. Така механизмите и изобщо ресурсите на държавата не са обект на обикновено разграбване. Напротив, те се ценят, защото очертават инвестиционно поле, а то е необходимо на криминалния предприемач.

Четвърто, неясни или безсмислени стават границите между политика, институции и стопанска дейност. Овладяването на държавата произвежда ефект на изненадваща политизация. Когато се говори за политизиране, обикновено се има предвид изкуствена граматизация по някакъв проблем, която не съответства на характера и мащабите на проблема, но се прави с цел постигане на някакво политическо предимство. Тук обаче политизацията има друг смисъл и се развива в друго измерение. Обратно на популярните внушения от средите на Световната банка, че завладяване на държавата означава проникване в нея на криминални лица и групи, опитът на държави като България и Румъния, както и на случаите на държава-мафия показват, че процесът има друг произход. Пътят към завладяване на държавата минава през политическото представителство и този път може да бъде напълно легален, дори легитимен. Веднъж формирана в представителство, гадена група започва да действа като предприемаческо съгружие. Координатната система, в която то разгъва дейността си, включва политика, институции, пазари. Без да отиваме по-нататък в наблюденията върху това сливане, ще отбележим, че възможностите, в които то може да се осъществи, са най-разнообразни. Те могат да се въобразят във формата на сценарий. Но с тях опираме до необходимостта да бъде наблюдаван специфичен контекст, ако искаме да подготвим солидна база за бъдещи стратегии за изход от подобни ситуации, пречупване на процеси и за политики, които биха имали някакъв ефект. Ефект, нека подчертаем, е много трудно да се постига с обичайния *polisy* арсенал.

Пето, при овладяване на държавата имаме системно, устойчиво, а не спорадично политическо проникване и завладяване на съществени институции и мрежи от институции. Овладяването е в степен, при която става възможно да се набави имунитет, или карантина срещу наказателно преследване. Така завладяването на държавата се рогее с организираната престъпност по това, че определен тип трансакции са подсигурени, имат протекция и имунитет срещу държавна интервенция. Затова се визират не институции, а самата държава. С разделението на властите. Характерният процес на превзетата държава предполага възможност да се направят стъпки от изпълнителната власт, те да бъдат, ако е нужно, подкрепени от независими агенции и регулатори, да бъдат подсигурени от законодателни промени, но в крайна сметка да имат и имунитет срещу наказателно преследване. Тъкмо този необходим обхват прави доста трудно обхващането на феномена на превзетата държава в понятия като организирана престъпност

или корупция. Корупцията е твърде абстрактна и неопределена концептуална форма. Организираната престъпност също, поради което тя трябва да се конкретизира. И обикновено се конкретизира в термина „организирана престъпна група“. Но този термин изкривява картината и отдалечава от добро схващане на процеса на завземане на държавата. Престъпната група е по-затворена, с граници, има трайност и др., но най-същественото е, че е форма на субектност. Овладяването на държавата вторично може да бъде констатирано като действие на група, но изначално трябва да се види като структура и процес.

Секторни профили

Освен концептуално разчленяване, дори в известен смисъл дисперсия и регионално профилиране, корупционната проблематика има различия в портретите си в зависимост от сектора, в който се наблюдава. Този трети път за конкретизация на генералното допускане за корупцията е отворен повече от другите. При концептуализацията имаме десетина основни понятия, както са дадени в речника по-горе. При регионалното профилиране има по-значително множество, което от региони може да навлезе в малко групи страни (Прибалтика, Румъния и България) и в отделни страни. При секторното профилиране многообразието е значително по-голямо. Разбира се, във всяка наблюдавана сфера може да се възпроизведат профили от първите два типа. Но това не променя условието за секторна конкретизация или дори секторно типологизиране.

Тук също могат да се обособят практики в целия регистър от речника. В някои сектори може да се установят практики с ограничено значение, които се свеждат до прекъснати актове на административно ниво. Такива биха били единичните по същество, макар да са повторяеми, действия по издаване на разрешителни, лицензи, регистрацията на фирми и др. Други обаче могат да имат доста по-високо стратегическо значение и да носят дори висок социален риск.

В този план могат да се споменат например корупционни процеси, засягащи банките. България има подобен фатален сюжет през 1993 – 1996 година, който довежда страната до банкрут и драстично обедняване. По-късно, през 2014 година, аналогичен епизод се разиграва с Корпоративна търговска банка. Той остава изолиран случай, не повлича други банки, не се отразява на публичните финанси, макар че цената на фалита не е ниска за България. Особеното в тези случаи е в обстоятелството, че те не могат да бъдат обяснени с позовавания на елементарните форми на корупция, каквато е административната. Не могат да бъдат обяснени и с позоваване на системния характер на корупцията, това във всеки случай не е достатъчно. По-нататък, не е достатъчно да прибегнем до обяснителната схема на търговия с влияние или институционална корупция така, както са описани по-горе.

Всяко от тези измерения на корупционния процес може да бъде регистрирано и в двата случая, при довеждане на страната до фалит или до фалит на отделна, но много голяма банка. Необходимо е въвеждане на

по-високия ред понятия, каквито са превзетата гържава, гържавата-мафия, може би дори провалената гържава. В случая от 1996 година процесът е масиран, всеобхватен. В него можем да говорим за синдром на провалена гържава. В този период гържавната власт бива прекъсната и не функционира по отношение на стратегическия сектор на финансите, частни и публични. Провалената гържава в случая е епизод, поради което също толкова основателно говорим за „кризата от 1996 година“, а не за провал на гържавата.

Други сектори, които в България традиционно се обвързват с директна доминация на политически кръгове, са тютюневата промишленост и строителната инфраструктура. В сферата на тютюневото производство има монопол на „Булгартабак“. Независимо през какви промени на собствеността преминава холдингът, той е на практика стопанска сфера на ДПС. Тук обясненията трябва да включват елементи на завладяната гържава, но повече коренът на политическия монопол на тютюнците е в клиентелните отношения. В строителната инфраструктура, която се поддържа от гържавно и европейско финансиране с обществени поръчки, много трудно може да проникне случен нов играч, както и чужди фирми, които участват самостоятелно в търговете. Без по-подробни конкретни изследвания би било произволно да се постави конкретна диагноза, но симптомите са налице. Реалистично е да се допусне, че основните изпълнители на инфраструктурни проекти са траен кръг, дори при видима промяна на собствениците. Разбира се, след дълга история на изпълнени проекти те могат да се стабилизират и да придобият конкурентни предимства и действителен капацитет.

Енергетика

В групата на секторното профилиране несъмнено енергетиката е сред водещите стратегически сектори. Енергетиката, разбираемо, е близо до гържавата в страните на Източна Европа. Приватизацията на енергийния сектор е бавен и затруднен процес, дори да има желание в политически кръгове за осъществяването му. Вашингтонският консенсус от 1989 година и след това в началото на 90-те няма голям ефект върху този сектор. Нито бърза приватизация и либерализация са реалистични перспективи, нито лесното допускане на чужди инвеститори. Енергетиката е голямо богатство и раздялата с него разбираемо среща значителна съпротива. Това особено силно важи за по-бедни страни като тези от Югоизточна Европа.

Тук няма да навлизаме в подробности, които са предмет на целия доклад. Само ще посочим един характерен механизъм, по който корупционният процес в този сектор се осъществява като овладяването на гържавата. Той илюстрира казаното по-горе за овладяване на гържавата и го конкретизира.

По отношение на енергетиката овладяване на гържавата е голям затворен цикъл, доста усложнен. Най-същественото е, че този цикъл обхваща значително множество позиции, играчи, структури. Основният момент,

който е регистриран в предишни изследвания на „РискМонитор“, се състои в това, че държавата не допуска освобождаване на структури в енергетиката от държавна собственост и монопол, опека във всякакъв смисъл. Характерно цикълът се осъществява по следния начин.

Първо, бъдещото политическо представителство лансира в предизборна кампания идея за ниски цени на енергията на базата на държавен монопол в нея.

Второ, ако кампанията е добре проведена, въпросът става съществен, приоритетен публично. Поелите ангажимент политически групи не са избрани само в резултат на такива обещания, но това помага.

Трето, самото актуално представителство формира мнозинство, което се организира около убеждението, че енергетиката остава държавен монопол. Ако не става дума за енергетика в цялост, има се предвид конкретен дял в сектора.

Дотук имаме по-тясно политическа дейност. От тук нататък се преминава и към действия извън публичнопредставителните функции.

Четвърто, разгъва се дейност по инициране на нови проекти, в общия случай малко на брой, но значителни по мащаб. Това може да бъде газопровод или ядрена електроцентрала.

Пето, под натиск или в сътрудничество с кръгове в парламентарното представителство, ключови постове в изпълнителната власт, имащи отношения към сектора, се заемат от „екстензии“ на първоначалната група.

Шесто, организират се търгове за строителство, които са контролирани скрито. Те могат да бъдат изпълнени по напълно негосегаем за наказателно преследване начин.

Седмо, в много случаи, както показва изследване на „РискМонитор“ за проекта „Белене“, изградена структура се нуждае от гигантски за размерите на страната програми по поддръжка, които се възлагат с контролирани търгове.

Осмо, обичайно е в страна като България такива проекти да се обвързват с външна сила и инвеститор, който съдейства на процеса. В случая с енергетиката това обикновено е Русия.

Това изброяване може да продължи, като навлезе в детайли на процеса. В него обаче най-съществените моменти са (а) задържането на държавна собственост върху стратегически сектор, (б) политическото му управление отвъд разделението на властите, (в) зазидане на сектора в такава форма на развитие, която прави слабо вероятно той да се отскубне от овладяването си.

„Южен поток“ като политически проект и казус на пленената държава

Илин Станев

Неудържимо растящата цена на „Южен поток“ беше един от очевидните проблеми пред неосъществения се проект. Тя обаче е само симптом на по-сериозен провал. Газопроводът „Южен поток“ е най-видният пример за овладяна отвътре държава – от една страна, защото е изключително скъп, което доведе до огромен обществен интерес към него, а от друга, тъй като в него се намесват много външни фактори – Русия, ЕС, САЩ, които оказват натиск върху София и хвърлят светлина върху детайлите.

– *Здравейте, може ли да ви попитам нещо?*

– *Заповядайте – отвръща бившият министър на икономиката Трайчо Трайков.*

– *Защо българската държава иска да оскъпи „Южен поток“ с един млрд. лева?²*

Разговорът се развива в началото на октомври през 2013 г. в кафе-градината на хотел „София“. Трайков е погранил за среща, пие обичайната си бира и цъка телефона си, когато към масата го приближава бегло познат човек. Той се представя като един от хората, които работят за „Газпром“ по газопровода „Южен поток“, чието стартиране се очаква в следващите дни. Разменените реплики са леко странни, тъй като Трайков отгавна не работи, поне не директно, по енергийни теми и последният път, когато сериозно се е занимавал с проекта, е бил през 2011 г. Допълнителна нотка на абсурдност в ситуацията се придава от факта, че точно той трудно може да бъде определен като любимец на руските компании, за да бъде лицето, към което те да се обърнат с оплакване.

След поредица от задкулисни сделки, вместо за първоначално очакваните през 2012 г. 3,308 млрд. евро, които и така изглеждат много, договорът за строежа е официално подписан през май 2014 г. за 3,78 млрд. евро, а в окончателния си вариант сумата вече набъбва на 4,1 млрд. евро (без ДДС).

В България има много случаи, в които заинтересуваните от даден проект диктуват правилата му. Някои от тях, като фалита и последвалото разграбване на собствеността на Корпоративна търговска банка, са дори по-брутални. В „Южен поток“ обаче е интересен процесът, по който това се случва. Въпреки първоначалните съмнения – всеки руски

² Бившият министър на икономиката и енергетиката Трайчо Трайков разказа тази история в интервю за настоящия проект.

проект е априори погоден, че е неизгоден и корумпиран, крайният резултат всъщност далеч надминава първоначалните очаквания за възможното отклоняване на средства или политическа намеса.

ГАЗОПРОВОДЪТ СЕ ВМИРИСВА ОТ НАЧАЛОТО

После думата взе Георги Първанов и чрез устата на преводача си заяви на руски:

– Позвовете да използвам неспецифична терминология и да кажа, че подписването на всички тези договарености осигури на страната ни голям член.

Изказването фактически изглеждаше вярно, но формата му навеждаше на мисълта, че вълненията през тези два дни вероятно са му дошли в повече на президента на България.

След няколко минути един български журналист в рамките на въпроса си към своя президент каза:

– Бриджът е сложна игра и не е лесно да направиш „голям шлем“.

Чак тогава стана ясно, че господин Първанов е имал предвид „шлем“, а не онова, с което в Русия мерим както своята собствена състоятелност, така и състоятелността на страната ни.³

Епохално вярната грешка в превода на Андрей Колесников, специалния пратеник на руския вестник „Коммерсант“ в София през 2008 г., описва добре в какво се превърнаха плановете за големия шлем на президента Георги Първанов (с два мандата между 2002 и 2012 г.) – АЕЦ „Белене“, нефтопровода „Бургас – Александруполис“ и „Южен поток“. Трите енергийни проекта не само бяха спрени, но вероятно ще струват милиарди на България (Националната електрическа компания (НЕК) беше осъдена от арбитражния съд да плати 550 млн. евро. на руската „Атомстройекспорт“ – бел.рег), влошиха отношенията между България и Русия и вляха огромна гоза отрова в публичния дебат в страната.

В началото идеята за новия газопровод изобщо не изглеждаше така. Опитът на България с транзитните газопроводи е по-скоро положителен. Те носят добри приходи, а инвестицията, гарантирана с дългосрочен договор за пренос на газ, е относително безрискова. Семената на провала на „Южен поток“ обаче са посетили още през 2008 г., т.е. при самия старт на проекта – амбицията да се постигне нещо голямо тогава очевидно надцаква (ако продължим с бриджорските термини) здравия разум.

Междуправителственото споразумение между България и Русия, подписано на 18 януари 2008 г. и ратифицирано от Народното събрание на 25 юли същата година, което е най-общата рамка за изграждането на „Южен поток“, съдържа драстични нарушения на европейското законодателство. Въпреки твърденията по-късно, че такива няма, тъй като споразумението е подписано преди влизането на Третия енергиен пакет на ЕС, това изобщо не е така. В него се дават данъчни преференции на руската страна, предимство за български и руски компании, предвижда

³ <http://www.kommersant.ru/doc/843413> (проверено април, 2016)

се да се избегне процедурата по обществените поръчки, всичко това за сметка на останалите страни, членки на ЕС. Това са три много директни и ясни нарушения на Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС)⁴, преди изобщо да се дискутира въпросът дали споразумението влиза в противоречие с европейското енергийно законодателство и дали, тъй като газопроводът засяга и търговските интереси на други страни от ЕС, договарянето на документа не е било в прерогативите на Европейската комисия.

През 2008 г. никой не обръща внимание на тези проблеми. Преговорите по споразумението са трудни, както признават и двете страни⁵, а България се бори усилено да получи равен дял от българския участък на газопровода. „Имаше много дълги и трудни преговори. Едно от нещата, които се решиха в последния момент, след като Путин дойде в София, беше Русия да се откаже от 51% собственост. Винаги сме твърдели, че правото на ЕС е водещо и такъв текст би трябвало да има в споразумението“, казва сега тогавашният министър на външните работи Ивайло Калфин. За нарушенията на европейското право не се говори (медиите и експертите не забелязват тези проблеми), нито пък за очевидно широко отворената врата за заобикаляне на Закона за обществените поръчки.

На този фон пророчески звучат думите на помощник държавния секретар на САЩ Даниел Фрийд, който има среща с Калфин само десетина дни (4 януари 2008 г.) преди в България да дойде руският премиер Владимир Путин и да подпише двустранното споразумение за изграждане на „Южен поток“: „Винаги съм подтиквал страните да не се притесняват от това какво прави Русия, а да помислят какво те самите правят“⁶.

Трудно е да се каже каква е причината за този изначален провал. Със сигурност амбицията на тогавашния президент Георги Първанов за неговия „голям шлем“ е играла огромна роля. В този период към Първанов се отправят обвинения, че едва ли не иска да повтори опита на колегата си Герхард Шрьодер. Като канцлер на Германия, Шрьодер договори строежа на газопровода „Северен поток“, а след края на мандата си оглави компанията. Близки на бившия президент винаги са отричали тази хипотеза – тежестта на Първанов в международните среди не е равна на тази на Шрьодер и няма как той да се надява на подобен ход. Те изтъкват и факта, че няма негово посещение в средноазиатска или каспийска държава, в което той да не договаря газ, който би могъл да бъде алтернатива на „Газпром“. Важен детайл, който обяснява хиперактивността на Първанов, е и очевидното желание на президента да иземе инициативата в енергийните преговори от съпартиеца си и конкурент Румен Овчаров. Овчаров загубва поста на министър на икономиката и енергетиката през 2007 г., но именно той е човекът, който всъщност започва договарянето на „Южен поток“ през 2006 г.

⁴ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/06/04/2315436_dokument_procedurata_za_narushenie_sreshtu_bulgariia/?sp=1#storystart (проверено април, 2016)

⁵ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2010/11/13/992941_stenograma_ot_sreshtata_na_prezidenta_purvanov_s/ (проверено април, 2016)

⁶ „Даниел Фрийд: Не се притеснявайте от Русия, а се огледайте какво вършете вие“, http://www.dnevnik.bg/intervju/2008/01/10/446546_daniel_friid_ne_se_pritesniavate_ot_rusii_a_se/ (проверено април, 2016)

Дали газовата активност за заобикаляне на „Газпром“ е била само пара в свирката или сериозен опит България да получи алтернативни доставки, е отворен въпрос. По-важното е, че в този период съмняващите се гласове са малко (ако изключим тези, които априори отричат всеки руски проект) и с малки изключения не виждат истинските проблеми. Вероятно, тъй като в България всеки голям инфраструктурен проект се разглежда като някаква панацея или възможност за създаване на ниши за източване на икономически ресурс. Представата за толкова мащабна инвестиция лесно заблуждава, включително онези, които иначе би трябвало трезво да помислят каква да бъде българската политика. В такава обстановка амбицията на Първанов е разбираема, но в крайна сметка неговият натиск е имал съществено влияние за подписването на три сериозно объркани проекта – АЕЦ „Белене“⁷, нефтопровода „Бургас – Александрополис“ и „Южен поток“, които в крайна сметка доведоха до сериозни загуби за България – финансови и репутационни.

Следващият важен момент за „Южен поток“ идва на 17 юли 2010 г. Тогава в резиденция „Евксиноград“⁸ правителството на ГЕРБ опитва да направи своята енергийна сделка с Русия. На масата на преговорите се обсъждат АЕЦ „Белене“ и „Южен поток“, като се очаква да се приеме пътна карта за развитието на газопровода. „Те целяха да си постигнат геополитическите цели, а ние така да направим проекта, че да печелим пари“, спомня си Трайков.

Преговорите отново са тежки, стига се до повишаване на тона между изпълнителния директор на „Булгаргаз“ Димитър Гогов (който по-късно ще стане изпълнителен директор на „Южен поток“ България) и председателя на управителния съвет на „Газпром“ Алексей Милер. По газопровода се договаря уставът на смесеното българо-руско дружество, какво да се прави с българската инфраструктура, която ще остане неизползвана след построяването на новата тръба, и кога да се вземе решение за строежа. България настоява това да стане след технико-икономическото проучване и след това двете страни да имат право сами да решат дали да продължат или не.

Най-важните три точки обаче са други. Двете страни постигат съгласие „Газпром“ да намали цената на газа с 5% срещу ускоряване на проекта от българска страна. Това не е прецедент. През 2006 г., когато в полза на „Газпром“ са кардинално променени правилата за вноса на газ в България⁹, един от бонбоните в подписаното тогава споразумение е обещанието София да бъде включена в трасето на планирания руски

⁷ Премиерът тогава – Сергей Станишев галеч не е горещ привърженик на проекта и води разговори и с други компании. Но тежестта му в тогавашната тройна коалиция не беше голяма. За това пък, едно от първите решения на кабинета на Пламен Орешарски през 2013 г. беше да започне преговори с американската Westinghouse. Тези му настроения не са тайна и той на два пъти получава доста хладно посрещане от Владимир Путин.

⁸ От руска страна в срещата участват първият вицепремиер на Русия Виктор Зубков, министърът на енергетиката Сергей Шматко и председателят на управителния съвет на „Газпром“ Алексей Милер.

⁹ В края на 2005 г. „Газпром“ настоява България да започне да заплаща пазарни цени за газа, който получава. Това искане е поставен в ултимативен тон през януари 2006 г. След преговори се стига до съгласието този процес да се случи плавно до 2012 г. Още тук: http://news.bnt.bg/bg/a/32970-bsp_komentira_dogovora_s_gazprom (проверено април, 2016)

„Южен коридор“. Подобни аргументи ще се ползват обилно и в бъдеще, което ще се окаже решаващо за провала на „Южен поток“.

Друг важен проблем, който се обсъжда, е междуправителственото споразумение за „Южен поток“. Европейската комисия вече е намекнала, че то не отговаря на европейското законодателство. Тя не може да санкционира България, докато по него не започне да се работи, но бъде ли построен газопроводът, към страната ще бъдат отправени претенции. На срещата българските преговарящи се опитват да повдигнат този въпрос, но руските им партньори настояват, че проектът е съгласно международен договор, който има по-висша юридическа сила от европейското право. Малко по-късно, през ноември 2010 г., по време на посещението на руския премиер Владимир Путин в София експерт от ЕК, поканен от Министерството на икономиката и енергетиката, предава позицията на Брюксел директно на руската страна – проектът няма да се реализира, ако не отговаря на европейските правила.

Бойко Борисов прави опити да премахне междинните звена при доставката на газ от „Газпром“, които не само оскъпяват суровината, но и правят преговорите далеч по-трудни и непрозрачни. „Овергаз“ и другите две фирми¹⁰, които осъществяват вноса на газ към 2010 г., влизат в доставките с неясна схема през 1999 г., когато заменят руското „Топенерджи“. То пък е основано в края на 1995 г. с цел да поеме газовите доставки за България, като в него странно се оказват форми като „Мултигруп“, Първа частна банка и „Химимпорт“. Това е първият очебиен пример за уреждане на близки до властта в печелившия енергиен бизнес. Държавата тогава се съпротивява и през 1998 г. „Топенерджи“ става еднолична собственост на „Газпром“. След това обаче един от бившите акционери на смесената фирма – „Овергаз“, става значителен, а след 2006 г. и основен доставчик на газ за България.

Именно „Овергаз“ е основната тема на преговорите през 2010 г. Тогава България и „Газпром“ се договарят за „премахването на посредниците“, въпреки че нищо кардинално не се случва – българската гъщерна фирма на руската газова компания доставя газ до изтичането на договора и в края на 2012 г. По-важното е друго. В „Евксиноград“ нагледно се демонстрира, че търговските преговори могат да означават вклиняване или премахване на компании в газовия бизнес. Това не е прецедент. Преди това президентът Георги Първанов е правил опити да вкара в газовите доставки близкия си бизнесмен Петър Манджуков. Манджуков дори е бил представен на Путин през юни 2003 г. като новия акционер в „Овергаз“, т.е. отново е бил направен опит да се приложи схемата от 1999 г.¹¹ През 2006 г. „Овергаз“ също без малко да бъде отстранена, но тогава различни противоборства вътре в управляващата тогава БСП оставиха компанията в газовия внос.

¹⁰ Освен „Овергаз“ от 1999 г. вместо „Топенерджи“ като доставчици на газа за България влизат ВИЕЕ, и „Винтерсхал“, в всяка от които „Газпром“ има 50% от собствеността

¹¹ Тогава се твърди, че целта е била с помощта от приходите от вноса на газ собственикът на Манджуков (който по това време издава в. „Дума“ и притежава телевизия ББТ) да формира медийна група в подкрепа на Първанов. По-късно тази щафета беше подета от Ирена Кръстева и сина ѝ Делян Пеевски, които на практика монополизираха медиите у нас. Пак с енергийна помощ, но по друга линия.

Изводът е един. На газовите преговори на високо ниво се гледа като на възможност за извличане на странична печалба, мотив, който може да се проследи като нишка през всичките години, в които „Газпром“ и българските му контрагенти търсят най-изгодната сделка за себе си.

Така през юли 2010 г. се разбира, че „Овергаз“ вече не е фаворитът¹² на „Газпром“ (формално това се реализира по-късно)¹³. На преговорите в „Евксиноград“ не е ставало дума за компания заместник, нито за евентуалните строители на „Южен поток“, но пък именно тогава започват да загоряват бъдещите играчи в проекта (за това по-долу).

До този момент работата по „Южен поток“ не предвещава големи проблеми. България се стреми по всякакъв начин да ограничи рисковете при строежа и експлоатацията и се опитва да съобрази бъдещия газопровод с европейското законодателство. Поучено от опита с провала на нефтопровода „Бургас – Александруполис“¹⁴, Министерството на икономиката и енергетиката въвежда специална клауза в устава на дружеството „Южен поток България“, която изисква да няма регрес към двата акционера – „Газпром“ и „Български енергиен холдинг“. Министърът на икономиката и енергетиката в този период – Делян Добрев, успява да се наложи и с настояването БЕХ да не влага пари. Дяловото участие на холдинга се финансира със заем от руската компания, чиято лихва, за да не бъде непазарна, ще бъде определена, след като се намери финансиране за целия проект¹⁵. По този начин, ако „Южен поток“ се окаже в ситуация да не печели пари, цялата тежест би се носила от „Газпром“.

Но има и един съществен провал. Българската страна настоява газопроводът да изпълнява изискванията на европейското законодателство, както личи от доклада на министър Добрев до Министерския съвет. В него обаче е записано, че Окончателното инвестиционно решение (ОИР), подписано на 15 ноември, може да бъде взето и без този съществен детайл да бъде изпълнен. Това е най-малкото странно, като се има предвид, че от това дали 50% от капацитета на газопровода ще остане резервиран за трети страни или не (въпроси, които са част от т.нар. Трети либерализационен пакет), зависи както бизнес моделът на газопровода, така и възможността той да носи приходи или не. Т.е. България решава да се хвърли в проекта, без да има яснота по този решаващ детайл, който впоследствие се оказва фатален за събата на „Южен поток“.

¹² Въпреки че свързаната с „Овергаз“ „Газтек БГ“ извърши технико-икономическото проучване за газопровода, както и за повечето газови връзки на България с други страни.

¹³ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2015/12/18/2672831_overnaz_shte_tursi_budeshte_bez_gazprom/ (проверено април, 2016)

¹⁴ При него руският акционер „Транснефт“ категорично отказва да се съгласи да няма регрес към акционерите, ако проектът излезе на загуба. Т.е. компаниите в него няма да отговорят само с внесения капитал в проектната компания, а и с собствени средства. Това беше една от основните причини България да се откаже от нефтопровода. Повече в писмото на заместник-министър председателя Симеон Дянков до акционерите в проектната компания „Бургас-Александруполис“. Писмото не е публично достъпно.

¹⁵ Протоколите от акционерните събрания не са публични, но изводите от тях са цитирани в проекта на Решение на Министерския съвет за одобряване на доклад относно Окончателно инвестиционно решение за проект „Южен поток“ на територията на Република България от 15 ноември 2012 г.

Обяснението на Добрев е, че през цялото време е имало разбиране, че „Газпром“ ще се съобрази по някакъв начин с европейските изисквания, а и ОИР не е окончателен договор. Окончателното инвестиционно решение е взето според Добрев под условие – т.е., за да влезе в сила, трябва да бъдат изпълнени няколко предпоставки, които са описани в приет от акционерите протокол. Подобна практика има и при други проекти, като българо-гръцката газова връзка, чието ОИР е взето под условие на бъдещ успешен пазарен тест.

По-сериозната причина обаче вероятно е друга. В края на 2012 г. цените на вносният газ стигат пикови нива, което кара кабинета да прави всичко възможно да ги сваля. „Газпром“ обещава отстъпка в цената на газа, ако България подпише навреме документите за проекта. Българската страна пък не крие, че обвързва бъдещия договор за доставка на газ с подписването на документите за „Южен поток“ – крайният срок за ОИР и за новия газов договор са определени за 15 ноември. Това се случва – реално „Газпром“ сваля цената с 8% повече от собствената си оферта (която от своя страна сваля цената на газа с 15%), но пък създава огромна пробойна в договорноправната основа на проекта, която в бъдеще само ще се разширява и в крайна сметка ще го потопи.

Зад действията на кабинета тогава има и още два мотива. Само няколко месеца по-рано премиерът Бойко Борисов решава, че договорот за АЕЦ „Белене“ трябва да се прекрати. При него изпълнителят е руската „Атомстройекспорт“ (АСЕ). Забавянето на втори руски проект би било твърде много за всяко правителство. По-интересното обаче е друго. Въпреки заведеното арбитражно дело срещу Националната електрическа компания от АСЕ, което е на стойност 1 млрд. евро, кабинетът не прави опит да обвърже двата проблема. Според участващи в преговорите, тогава е било преценено, че договорените отстъпки в цената на газа са много по-съществени, отколкото евентуалните загуби от арбитража по АЕЦ „Белене“.

Усещането обаче е, че за правителството на Бойко Борисов строежът на „Южен поток“ по една или друга причина е бил приоритет. Дали заради вярата, че той е безрисков, печеливш и стимулиращ икономиката (само приходите от ДДС за целия период на строителството биха били по-големи от годишните постъпления от същия данък върху горивата), или защото строежите и възможностите, които те създават, са любима тема на премиера.

Любопитен детайл е, че в края на 2012 г. Бойко Борисов се опитва да договори спонсорство от „Газпром“ за „Левски“ и ЦСКА, схема, която е вече добре отработена в България – различни бизнесмени поемат издръжката на любимците на народа, срещу което гържавата си затваря очите за техните действия. Това, ако не друго, говори, че Борисов има много по-големи амбиции към „Южен поток“, отколкото към самото му построяване.

СИЛАТА НА ОТКАТА

- *Ваша чест, вие ме поставяте в задънена улица... Аз, примерно, разбирам за какво (се плаща подкупът – бел. ред.), но просто не мога да ви обясня. Просто възложителят смята, че има една сума, която подизпълнителят заслужава, и има една сума, която той е длъжен да заплати „нагоре“. Величината на подкупа е заложена в самия договор.*
- *Нагоре? Към кого?*
- *Ръководството на „Газпром“.*
- *Кажете ми фамилии?*
- *Това е невъзможно. Никога няма да кажа тези фамилии. По-лесно би ми било да се застрелям.¹⁶*

Диалогът е почти като от сценарий за гангстерски филм, но всъщност е съвсем реален разпит на свидетел в районния съд в Хамовники (район на руската столицата Москва). Въпросите задава съдия Марина Филченко, а отговаря Александър Кочетов, генерален директор на „Сервисгазавтоматика“, компания, която е дъщерна на „Газпром“. От съдебното разследване става ясно, че в системата на „Газпром“ 22% „откат“ (т.е. връщане на част от сумата на възложителя, kickback на английски) е нещо съвсем нормално, като за целта е разработена сложна система от генерални изпълнители, подизпълнители и реални изпълнители, които често се оказват фирми на „Газпром“ и не е ясно защо не са поели дейността от самото начало.

Системата е доста стройна и по някакъв начин наподобява организацията на инфраструктурното строителство в България (и почти идентична на тази в НКЖИ¹⁷), но мащабите, естествено, са много, много по-големи. Единствената фрапантна разлика е в друга плоскост. Като се има предвид общата представа за Русия като страна, в която цари беззаконие, е странно, че в членуващата в ЕС България, с изключение на аферата „Братко“, няма дело, подобно на по-горе цитираното съдебно разследване в Русия.

В края на 2013 г. българският и руският опит се срещнаха и комбинацията произведе страховити резултати. Използвайки международния статут на проекта за газопровода, двата акционера в „Южен поток България“ – „Газпром“ и БЕХ, решават да заобиколят всички правила и да осигурят строежа за този, който трябва. А той е ясен от самото начало. Единственото неясно е кога и как е бил определен българският партньор. Всичко това става с активната подкрепа на държавата, която прави всичко в услуга на съмнителния процес.

За това, че „Южен поток“ ще се строи от фирма, близка до руския президент Владимир Путин, българските медиуми (или по-скоро малцината, които се интересуват и проверяват) разбраха от руските няколко месеца преди да е известно, че ще има публичен конкурс за избор на

¹⁶ <http://www.novayagazeta.ru/economy/60910.html> (проверено април, 2016)

¹⁷ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2016/03/27/2730405_po_sledite_na_zlatnite_relsi/?ref=cheteno (проверено април, 2016)

строител. Още в края на август 2013 г.¹⁸ стана ясно, че това ще бъде ЗАО „Стройтрансгаз“, 63% от която (през Volga group) са собственост на Геннадий Тимченко. Тимченко е един от близките на Путин бизнесмени, а според списание *Time* е част от неговия „гжудо кръг“ заедно с братята Аркадий и Борис Ротенберг¹⁹. *Economist* пък през 2008 г. намекна, че компанията Givnog (която е маркетмейкър при петрола с марка Urals и доскоро в нея основен акционер беше Тимченко) се е разраснала благодарение на действията на руската държава срещу петролната компания „Юкас“²⁰. По-късно *Economist* трябваше да направи специално опровержение за намека си, че бизнесът на Givnog е успешен благодарение на корупционни схеми. Тимченко осъди и двама руски опозиционери – Борис Немцов (убит в началото на 2015 г.) и Владимир Милов, за твърдението им, че той е приятел на Путин и на това се дължат бизнес успехите му²¹. Колкото обаче и да отрича Тимченко, позрението не само че не е изчезнало, но в началото на 2016 г. американското министерство на финансите директно заяви, че дял в Givnog има самият Владимир Путин²².

Кога точно е станало уговарянето на разпределението в строителството на „Южен поток“, не е ясно. От средите на ГЕРБ, която управлява през 2009 – 2013 г., се твърди, че по тяхно време е нямало договорка. Единственото сигурно е, че през този период „Главболгарстрой“ (ГБС) успя да вземе поръчката за модернизация на четири компресорни станции на преносното предприятие „Булгартрансгаз“, дейност, която се разглеждаше като трупане на опит за строежа на „Южен поток“²³. Поръчката се бази с години и беше една от причините за отстраняването на изпълнителния директор на газопреносната компания през 2011 г. Симптоматично е, че конкурент на ГБС е консорциум, съставен от „Агванс инженеринг“ и „Водстрой 98“, който първоначално обжалва в КЗК отпадането си, но след като Комисията не предприема действия, не подава жалба във Върховния административен съд.

Твърди се, че разговорите за това кой ще строи „Южен поток“, първоначално са водени по време на вечеря в чест на руския заместник-министър на енергетиката Анатолий Яновски, който е на посещение в България през юни 2013 г., малко след съставянето на кабинета „Орешарски“. Вечерята е дадена в хотел „Берлин“, в който от 2013 г. живее депутатът от ДПС Делян Пеевски (и за който се предполага, че е негова собственост²⁴), и на нея освен самия Яновски са присъствали министрите на икономиката и финансите Драгомир Стойнев и Петър Чобанов. Друга версия е, че това е станало месец по-късно, по време на посещение на генералния директор на „Газпром“ Алексей Милер в София.

Чобанов отрича да е участвал в подобна среща, което вероятно е така, тъй като Министерството на финансите няма роля в проекта. „Среждал

¹⁸ <http://pronedra.ru/gas/2013/08/21/strojtransgaz-gazprom/> (проверено април, 2016)

¹⁹ <http://content.time.com/time/printout/0,8816,2055962,00.html> (проверено април, 2016)

²⁰ Grease My Palm, *Economist*, 27 ноември 2008 г.

²¹ <http://lenta.ru/news/2011/02/02/etowin/> (проверено април, 2016)

²² <http://www.bbc.co.uk/programmes/b06z9584> (проверено април, 2016)

²³ http://news.bnt.bg/bg/a/32970-bsp_komentira_dogovora_s_gazprom (проверено април, 2016)

²⁴ <http://noresharski.com/k-de-se-krie-peeovski-semejnite-imoti-na-uspeliya-m-zh-na-33/> (проверено април, 2016)

съм се с американци за АЕЦ „Козлогуй“, но не и с руснаци“, казва той сега. Другите евентуални участници не отговориха на въпросите, но вечерята се разпространява като градска легенда сред повечето замесени в проекта „Южен поток“. Дори тя да не се е състояла или пък форматът да е бил друг, несъмнено е, че цялата процедура по обявяване на конкурса за избор на строител е резултат от договорки на високо равнище. Той е открит на 31 октомври 2013 г., само няколко часа след официалната среща на премиера Пламен Орешарски и Алексей Милер в София.

Визитата става изненадващо и без предварително обявление – очевидно резултат на постигната договореност в последния момент. Дори символичната първа заварка на тръби, която пък трябва да ознаменува старта на строежа, изглежда комично – действието се развива край с. Пишурка (далеч от всяка възможност някой протестиращ случайно да се озове там), а самите тръби са взети назаем от българско гружество. Срещата между Милер и Орешарски продължава четири часа, но точно какво се е говорило, едва ли някога ще узнаем – от нея не са водени протоколи²⁵, а малко след това Пламен Орешарски каза²⁶, че никога няма да направи съдържанието на разговора публично достояние.

Схемата е проста. „Южен поток България“ се позовава на това, че е основана на базата на междуправителствено споразумение. По този начин се оправдава избягването на Закона за обществените поръчки, като българо-руското гружество може да използва свои собствени правила, т.е. КЗК и ВАС нямат контрол върху него²⁷. На практика то може да избере за изпълнител на проекта когото си иска. А при липсата на достатъчно контрол, при предпочетения метод за строеж чрез ИДС (кирилизирани абревиатура от английското EDS – проектирай, достави и изгради) контрактор, последният може да определя цената почти без ограничения, изтъквайки технически проблеми.

Обявеният конкурс е със силно ограничителни условия. Първо, търси се цялостен изпълнител, т.е. такъв, който ще бъде проектант, доставчик на оборудването и строител. Това не е непозната международна практика, но тя позволява по-малко контрол от страна на възложителя. Освен това много по-малко фирми могат да отговорят на по-високите критерии. Например при строежа на Трансадриатическия тръбопровод, който започна паралелно с „Южен поток“, всеки от тези етапи, както и отделните дейности по тях се възлагат на отделен търг, тъй като както тръбите, така и турбините за компресорите са съвсем стандартно оборудване и не е нужно да има един-единствен доставчик.

На второ място, освен горното ограничение в документацията са предвидени и други. Например ИДС контракторът трябва да докаже опит в изграждането на газопроводи от поне 100 км с размер на тръбата 56 инча (каквато е тази на „Южен поток“). Такива газопроводи в Европа

²⁵ Виж „Южен поток“, в. „Капитал“ от 9 ноември 2013 г.

²⁶ <http://btvnovinite.bg/article/bulgaria/politika/razgovorat-oresharski-miler-nikoga-nyama-da-stane-yasen.html> (проверено април, 2016)

²⁷ „Южен поток“-България“ се възползва от възможността дадена в ЗОП (чл. 7, т. 5 и 6 от ЗОП) секторните възложители да не обявяват обществени поръчки.

има няколко и последният – „Опал“, е изграден в Германия от гъщерно на „Газпром“ дружество. Другите 56-инчови газопроводи са изградени в Русия²⁸. В случая нищо не е пречело да се даде изискване за доказване на опит при изграждане на газопроводи от 42, 48 или 56 инча, тъй като технологията за изпълнението им не е по-различна.

И за да няма грешка, срокът за набиране на първоначалните оферти (в които трябва да се докажат по-горните критерии) е определен до 15 ноември, т.е. за две седмици евентуалните кандидати трябва да подготвят документацията на три езика (български, руски и английски). Тогава от БЕХ коментират за „Капитал“, че този срок е достатъчен за подаване на писма за намерения и декларации. „На втория етап ще бъдат предоставяни по-голяма част от документите“, обясняват от холдинга. Като се има предвид, че и вторият етап продължава не повече от две седмици, едва ли това може да се счете за достатъчен срок.

Конкурсът обаче е прекратен. За официална причина е посочен големият интерес на международни компании за участие и постъпили заявления от потенциални кандидати за удължаване на крайния срок за подаване на документи, както и искания за допълнителни разяснения по конкурсната документация и тълкувания на условията. По-вероятната причина обаче е затруднението на очаквания български строител на „Южен поток“ – „Газпроект Юг“, да се регистрира навреме. Дружеството е вписано в търговския регистър едва на 11 ноември 2011 г. (при това скоростно, в същия ден е подписан и устава на компанията) и вероятно е имало проблеми да докомплектва документите си само за три дни.

„Газпроект Юг“ е консорциум от пет фирми – „Промислено строителство холдинг“ ЕАД (собственост на „Водстрой 98“, която се свързва с депутата от ДПС Делян Пеевски и която в онзи период е кредитирана от Корпоративна търговска банка), „Техноекспортстрой“ ЕАД (собственост на офшорна фирма, приватизирана с кредит от КТБ и управлявана от сестрата на депутата от БСП Кирил Добрев), „Главболгарстрой“, „Понстройинженеринг“ ЕАД и „ПСТ холдинг“ АД. Единствената от тях с някакъв опит в строежа на газова инфраструктура е ГБС. В българския консорциум са представени различни интереси, свързани с ДПС и БСП, като се предполага, че като подизпълнители е трябвало да бъдат поканени и други фирми, за да се разшири „представителството“. Водещата роля обаче е на Делян Пеевски. „Газпроект Юг“ е регистриран на адреса на „Водстрой 98“, а очевидци казват, че повечето срещи на участващите в консорциума фирми се провеждат в офиса на фирмата под председателството на собственика и Иван Мирински. И за да не стане грешка с кого е свързана фирмата, след фалита на КТБ бившият мажоритарен собственик на банката Цветан Василев изрично подчерта, че фирмата е на Пеевски, а Мирински е само подставено лице²⁹.

Конкурсът за строежа е подновен на 21 декември с краен срок 10 януари. В този период обаче реално има само 5 – 6 работни дни. Тогава нито от БЕХ, нито от „Южен поток България“ не пожелаха да дадат информация кои фирми са кандидатствали. Всичко изглежда така, сякаш акционерите

²⁸ Виж „Южен поток“, в. „Капитал“ от 9 ноември 2013 г.

²⁹ В интервю за предаването 120 минути на bTV на 18 юни 2014 г.

те в „Южен поток България“ – „Газпром“ и „Български енергиен холдинг“, нямам особен интерес как и по какви критерии ще бъде направен изборът и дали заради прибързаността, с която се прави, той ще доведе до максимална полза за акционерите.

Този път планът на „Газпром“ и БЕХ се натъква на неочаквана съпротива в лицето на адвокатска кантора „Балмс Абогадос България“. Кантората представлява испански и френски компании³⁰, които искат да участват в поръчката за „Южен поток“. Те обаче не успяват да подгадат документи поради краткия срок и „Балмс Абогадос България“ се обръщат с оплакване в Европейската комисия. Официално от ЕК потвърждават, че са започнали проверка на конкурса на 14 януари, макар да е известно, че такава тече още от края на 2013 г. ЕК проучва конкурса за заобикалянето на изискването при изграждането на всяка голяма инфраструктура да се използват обществени поръчки.

Това обаче не спира „Южен поток България“ да продължи процедурата и както се очаква, на 27 май за победител е избран „Стройтрансгаз консорциум“ ДЗЗД, който се състои от „Стройтрансгаз“ и „Газпроект Юг“. Това не изненадва никого, тъй като името на строителя е публична тайна, преди още конкурсът да е приключил.³¹

Всъщност, както се оказва по-късно, договорът е подписан още на 29 април, но не влиза в сила. Причината е, че строителите не могат да си осигурят банкови гаранции – нито една западна банка на иска да издаде такива при опасността да попадне под санкции. Те са въведени от САЩ и ЕС в началото на март 2014 г. след анексирането на Крим от Русия, а Геннадий Тимченко, който е собственик на „Стройтрансгаз“, е в черния списък на американското министерство на финансите. Това принуждава руската страна да замени фирмата строител от руска страна с „Центргаз“, дъщерна компания от структурата на „Газпром“ (това става вече след замразяването на проекта). На българските строители гаранция им е отказана дори от КТБ (която само между другото е срутена месец по-късно след оркестрирана от Делян Пеевски атака).

Европейската комисия обаче не закъснява да отговори на предизвикателството и още на гругия ген председателят на Комисията Жозе Мануел Барозу обявява, че оглавяваната от него институция ще предприеме мерки спрямо София заради неспазване на европейските правила в споразуменията за „Южен поток“. На трети юни ЕК изпраща писмо, с което известява кабинета, че е започнала процедура по нарушение срещу България. Една от основните причини за нея е именно конкурсът за избор на изпълнител. Междувременно Европейската комисия обявява, че е замразила плащанията по Оперативна програма „Околна среда“, има заплаха същото да се случи и по „Регионално развитие“.

След това събитията се развиват изключително бързо и на 8 юни премиерът Орешарски заповядва спиране на тръжната процедура, което

³⁰ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/01/12/2218211_stroitelstvoto_na_jujen_potok_moje_da_se_otkloni_kum/ (проверено април, 2016)

³¹ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/02/20/2246257_kandidatite_zh_izgrajdaneto_na_jujen_potok_-_strogo/ (проверено април, 2016)

на практика замразява проекта. Това става по време на посещение на трима американски сенатори – Джон Маккейн, Кристофър Мърфи и Рон Джонсън, което дава повод за обвинение, че САЩ са в основата на спирането на „Южен поток“. Натиск от Вашингтон има, но далеч по-важна е заплахата на Брюксел да постави България в тотална изолация – нещо, което нито един бизнес, разчитащ на европейските фондове, не може да си позволи. ДПС, което е важна част от коалицията, подкрепяща кабинета „Орешарски“ и за което обръчът от такива фирми е жизнено-важен, също не може да си позволи това.

Въпреки прекратяването на проекта на практика надеждите на „Газпром“ и българските му лобисти не секват. През октомври 2014 г. руската компания плаща рекордните 100 млн. евро за терен край Варна, на който трябва да излязат тръбите на морската секция на „Южен поток“. Вариантите за излизането на газопровода на брега не са много, тъй като голяма част от територията около Паша гере е защитена зона. Терминалът се намира на около два километра от бреговата ивица. Въпреки това средната цена от 606 евро за кв. м гора е висока дори за периода на имотния бум от 2007 – 2009 г. В края на 2014 г. „Капитал“ цитира сделка за закупуване на 120 дка на първа линия в района на голф игрищата до Каварна за парцел със сменено предназначение, идеен проект, изградени комуникации и разрешение за строеж, като предложена цена е била малко над 100 евро на кв. м.

Цялата операция има силен политико-икономически привкус. Земята е придобита от българската банка ПИБ на 14 юни 2013 г. за 34,6 млн. лв., т.е. в деня на първия протест срещу назначението на Делян Пеевски в ДАНС. Само седмица по-рано на посещение в София е заместник-министърът на енергетиката на Русия Анатолий Яновски, когато официално се твърдеше, че е говорено за АЕЦ „Белене“, но на предпологаемата работна вечеря с него се е обсъждал основно „Южен поток“. „Газпром“ пък закупува земята в момент, в който вече се е предполагало да бъде сключен договорът за строеж на газопровода, в който щяха да участват фирми, свързани с Делян Пеевски и ПИБ (която формално е собственик на ПСТ Холдинг).

Цялата трансакция говори за две неща. Първо, че „Газпром“ е бил принуден да плати абсурдна цена за земя, от която няма нужда (едва около 20% от закупения терен се използват за тръбите на газопровода), за да получи газопроводът зелена улица. И второто е, че руската компания е имала основателно очакване новото правителство, наследило кабинета на Пламен Орешарски, да продължи проекта. Симптоматично премиерът Бойко Борисов не спира да повтаря, че ако през 2013 г. не беше паднал от власт, газопроводът отдавна да е построен.³²

И все пак колко щеше да бъде откатът? Това е въпрос, на който е невъзможно да се отговори, тъй като това може да се разбере само след много внимателен анализ на проектосметките на акционерите в „Стройтрансгаз консорциум“ ДЗЗД. За всичко това може само да се гадае, но все пак има някои възможни насоки за разсъждение.

³² http://www.dnevnik.bg/biznes/companii/2015/10/09/2625203_borisov_ako_ne_biahme_padnali_ot_vlast_jujen_potok/ (проверено април, 2016)

При подобен проект стойността на строително-монтажните работи (СРМ) обикновено не надвишава 20 – 30% от общата цена, тъй като основните разходи са за доставки на тръби, компресорни станции и друго оборудване. От разпределението на разходите в договора от 29 април става ясно, че за СРМ са предвидени 1,899 млрд. евро, което е точно половината от разходите за строежа, т.е. значително повече от нормалното. Така сумата, която е заложена в проекта над обичайно очакваните разходи, странно се доближава до стандартния процент за откат в Русия. И това само ако се предположи, че в доставките също няма заложено надуване на цените.

ЕДНА ДЪРЖАВА, ЕДИН ГАЗОПРОВОД

В момента има акционерно споразумение между един консорциум. Смени се руският участник, защото той беше в черния списък. И от пет български фирми останаха три, защото имаше много шумове в медиите и в публичното пространство, че едва ли не има фирми на Пеевски, които никъде не излизат. Аз исках тези фирми да ги няма и в момента има само три фирми – „Главболгарстрой“, ПСТ и „Понс“. Това е. И е сменена руската фирма, така че да не търпим санкции от страна на американското правителство.³³

По повод слуховете, които са от „Капитал“ и „Дневник“ – това съм имал предвид, но никъде не е имало имената на Цветан Василев, Делян Пеевски, дори и на Геннадий Тимченко, защото „Стройтрансгаз“ е закрито акционерно дружество и там не фигурира името на Тимченко. Фирмите са преценили да напуснат консорциума с оглед реализацията на безпроблемната реализация на проекта.³⁴

Изказването на министъра на икономиката и енергетиката Драгомир Стойнев през август 2014 г. пред Би Ти Ви предизвика забавен фурор – властта най-накрая признава очебийното – фирми на Делян Пеевски са се готвели да участват в строежа на „Южен поток“. Подобно признание обаче е не просто лицемерно. То показва как ключовите фактори в държавата през цялото време са знаели как протича процесът, но са се правили на неразбрали. В случая не е нужно да се намесва дори ДАНС, тъй като информацията е публична. Като цяло, поведението на държавата в случая с „Южен поток“ сякаш е копирано под индиго с действията около възхода и падението на КТБ.

Обясненията на Стойнев показват, че цялата съмнителна схема е прекратена едва след силен международен натиск, а не по вътрешното убеждение на министъра или неговото правителство. На практика до падането на кабинета на Пламен Орешарски всички държавни ведомства в този период – от премиера, през чиновниците в министерствата на околната среда и икономиката и енергетиката до мендижърите в „Български енергиен холдинг“ правят всичко възможно строежът на „Южен поток“ да се случи на всяка цена. Ако допреди 2013 г. има съмне-

³³ <http://www.focus-news.net/opinion/2014/08/08/29507/dragomir-stoynev-i-boyko-borisov-za-tova-koy-tryabva-da-znae-kakvi-dogovori-podpisvat-darzhavnitsite.html> (проверено април, 2016)

³⁴ http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=4235887&utm_source=flip.bg (проверено април, 2016)

ния, че гържавата манипулира бъдещото изграждане на „Южен поток“ така, че в него да участват подходящите компании, то от октомври 2013 г. това става очебийно.

На първо място е интересна ролята на премиера Пламен Орешарски. Самият той участва активно в преговорите за „Южен поток“, които довеждат до сериозна промяна на бизнес модела на газопровода. Ако през 2008 г. се счита, че той трябва да се изплати за 15 г., то след срещата Орешарски-Милер този срок става 25 години. Обяснението на БЕХ е, че това се прави, за да може холдингът, който е в тежко финансово състояние, да получи дивидент от първата година на експлоатацията на газопровода. Както обаче по-късно става ясно, промяната има по-тривиално обяснение.

След раздуването на цената за строителството заложените икономически параметри не излизат – „Газпром“ или трябва да плаща по-висока транзитна такса, или „Южен поток България“ да работи без печалба. Избран е вариантът инвестицията да се върне за по-дълъг срок, което е директно нарушение на междуправителственото споразумение от 2008 г. Това се прави и изцяло в полза на фирмите, които се очаква да го строят скъпо, и е за сметка на БЕХ и „Газпром“.

Орешарски очевидно е зависим от бизнес интересите, които са го поставили в министърпредседателското кресло. Той обаче е и единственият член от правителството си, който се опита да се извини за назначението на Пеевски за директор на ДАНС. „Миналата седмица допуснах политическа грешка, за която се извинявам на вас и на хилядите хора, които излязоха да протестират“³⁵, каза в средата на юли 2013 г. Орешарски. Но въпреки това дълго време не предприема нищо да я поправи.

Едва година по-късно, когато стана ясно какви биха били последиците от продължаването на „Южен поток“ в договорената лично от него схема, премиерът Пламен Орешарски отива в Брюксел на 27 май 2014 г., за да увери ЕК, че „България ще изпълни всички препоръки на ЕК във връзка с газопровода „Южен поток“. Странно, но договорът за строежа на „Южен поток“ е обявен за подписан на същия ден, в който той дава обещания да се съобрази с критиките на Брюксел. Ударът вероятно идва зад гърба на Орешарски, който не знае за спешното официално подписване, като явно целта е той да бъде поставен пред свършен факт. Т.е. дори когато вече се е взело политическото решение за спиране на работата по газопровода, премиерът реално няма контрол върху приложението му.

На практика в този период правителството е изгубило контрол върху „Български енергиен холдинг“, чието ръководство действа срещу принципала си. Едно от първите неща, които прави новият министър на икономиката и енергетиката Драгомир Стойнев през юни 2013 г., е да смени ръководството на холдинга. Това е обичайно действие, но начело застава Георги Христозов, дотогава изпълнителен директор на ТЕЦ „Марица-изток 2“. Христозов има установено сътрудничество с

³⁵ <http://novinite.bg/articles/41533/Plamen-Oresharski-Dopusnah-politicheska-greshka-za-koyato-se-izvinyavam> (проверено април, 2016)

мангема Делян Пеевски-Цветан Василев още от 2010 г.³⁶ и веднага след като поема поста, започва да опитва да направи това, което вече е правил в ТЕЦ-а – например да замени застрахователя ЗАД „Енергия“ със ЗАД „Виктория“, в чийто борг на директорите беше Цветан Василев. Навлизането на хора, свързани с Пеевски и Цветанов, е по цялата верига от енергийни компании, от експерти в БЕХ до изпълнителния директор на „Южен поток България“ – специалистът по обществени поръчки и европейско финансиране Владимир Инков.³⁷

Подписването на договора със строителя на „Южен поток“ не е единственият случай, в който БЕХ играе игра в полза на Делян Пеевски. През август 2014 г. въпреки изричната забрана на служебния министър на икономиката и енергетиката Васил Щонов ръководството на „Южен поток България“ подава заявление за увеличаване на капитала на дружеството, което е вписано в търговския регистър. С увеличението на капитала, което се финансира от „Газпром“, реално могат да започнат дейностите по строителството и затова служебното правителство прави всичко възможно да го спре. Тогава Щонов и представители на ГЕРБ заплашват с прокуратурата българските представители в „Южен поток България“, което в крайна сметка спира дейностите по строежа.

Ръководството на БЕХ е в класически конфликт на интереси. Част от висшия мениджмънт участва и в управата на „Южен поток България“, формално за да представлява интересите на държавата. Традиционно в управителното тяло на българо-руското дружество влиза и изпълнителният директор на БЕХ. След присъединяването си към борда на смесеното дружество обаче те най-често започват да защитават неговите интереси. В края на 2014 г. излязоха данни за заплатите в „Южен поток България“, според които българските изпълнителни директори са получавали 8000 евро месечно, докато руският им колега – 5 хил. Всъщност реалните възнаграждения са много по-високи – например член на борда на дружеството за осем месеца през 2012 г. е получил 370 432 лв. трудов доход³⁸. Стряскащата сума е новина дори за хората от сектора, тъй като е резултат от гласувани от управителния съвет бонуси. Тя обаче обяснява защо българските членове на борда на директорите на „Южен поток България“ винаги бяха горещи привърженици на проекта и работеха често зад гърба на принципала си. Превземането на българския мениджмънт е станало лесно – руските им колеги, които са гласували тези заплати, на практика са ги купили да защитават „Южен поток“ на всяка цена.

Самият министър на икономиката и енергетиката Драгомил Стойнев, който трябва да пази интереса на данъкоплатците, всъщност се превърна в негов лобист по начин, който би бил комичен, ако не струваше милиони на данъкоплатците. Първоначално той изглеждаше заинтересо-

³⁶ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/06/14/2322830_elektrifikacia_i_bankerska_vlast/ (проверено април, 2016)

³⁷ Инков е поканен като експерт в НЕК от министъра на икономиката и енергетиката Делян Добрев, като специалист, разбиращ от обществени поръчки. След падането на кабинета на ГЕРБ през 2013 г. се твърди, че Инков бързо се преориентира и на него е поверена ключовата за Делян Пеевски поръчка за „Южен поток“.

³⁸ Документите са налични във в. „Капитал“.

ван да защитава националния интерес, макар и като твърд привърженик на проекта. Много бързо обаче Стойнев смени позицията си и стана безпрекословен негов агент, като ще се запомни неговата фраза, че с края на „Южен поток“ България е загубила едно цяло поколение от заварчици. По-важната роля, която Стойнев играеше, бе да заблуждава общественото мнение за изгодността на проекта и липсата на критики от страна на Брюксел.

Още в началото на мандата си той се похвали, че е договорена промяна на лихвите по кредитите, които БЕХ ще получи от „Газпром“, за да финансира собственото си участие. Според него те щели да бъдат намалени от съгласуваните преди това 8%. Както се оказа по-късно, Стойнев е обърнал договорената норма на възвръщаемост (която дори е записана в междуправителственото споразумение) на собствения капитал с лихвените проценти по кредитите. Негово е и откритието, че в строежа ще вземат участие хиляди специалисти, въпреки че според самото „Южен поток България“ става дума за няколкостотин човека, а след пуска на газопровода там се очакваше да работят 125 души. По-важен обаче беше опитът на Стойнев да обяснява, че срещу България няма да бъдат наложени санкции за „Южен поток“ въпреки безбройните критики от Европейската комисия. „Няма документ черно на бяло, който да ни казва, че нарушаваме европейските разпоредби с „Южен поток“, коментира пък през юли 2014 г. заместник-председателят на Комисията по енергетика в Народното събрание Явор Куюмджиев³⁹. На практика министърът беше поел защитата на проекта от Брюксел, чието мнение беше решаващо за реализирането му.

Стойнев беше директно опроверган както от ЕК, така и от американското посолство. „Съветваме българските фирми да избягват да работят с фирми и лица, санкционирани от САЩ ... могат да се окажат обект на американски санкции“, коментираха тогава от американската дипломатическа мисия у нас. На същия ден, в който Куюмджиев пък отхвърля наличието на критични документи, „Капитал“ публикува писмото на ЕК, с което тя съобщава на българското правителство, че започва наказателна процедура.⁴⁰

Куюмджиев се прояви и по друга линия. Именно той и колежата му Таско Ерменков внесоха поправки в Закона за енергетиката, чиято цел, по всичко изглежда, е била да изкара газопровода от обхвата на европейското законодателство. Ерменков и Куюмджиев (реално текстът е подготвен от Министерския съвет) създават нова категория – „морски газопровод“, който е изключен от правилата за достъп на трети страни (т.е. на доставчици на газ, несвързани със собствениците на тръбата), отпада определянето на тарифите от независим регулатор и т.н. Целта е морската част на „Южен поток“, която навлиза на 24 км в българска територия (териториални води и суша), да има правен статут, все едно че не стъпва на европейска земя.

³⁹ <http://www.cross.bg/bulgariya-kyumdzhiiev-depytatut-1414010.html#ixzz44GISJO1w> (проверено април, 2016)

⁴⁰ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/06/04/2315436_dokument_procedurata_zanarushenie_sreshnu_bulgariia/ (проверено април, 2016)

Промените като цяло бяха безсмислени, тъй като Европейската комисия така или иначе щеше да оспори поправките. Ходът обаче показва цялото отчаяние на „Газпром“ да прокара проекта. А че руската компания стои зад поправките „Ерменков-Кулюмджиев“, става ясно малко покъсно. Членовете на Реформаторския блок Светослав Малинов, Трайчо Трайков, Мартин Димитров, Иван Иванов и Петър Славов, опирайки се на Закона за достъп до обществена информация, получават названията на десетки документи, съхранявани в Министерството на икономиката и енергетиката – протоколи, стенограми и договори за „Южен поток“, съществуването на които в продължение на няколко месеца управляващите са отричали. От тях става ясно, че компанията „Южен поток“ Транспорт б.в.“ (с мажоритарен собственик „Газпром“)⁴¹ прави предложения за законодателни изменения в Закона за енергетиката във връзка с проекта „Морски газопровод – „Южен поток“⁴². На практика „Газпром“ пише закони, за които България след това може да бъде осъдена от ЕС.

Примерите за превземане на държавата с проекта „Южен поток“ могат да бъдат продължени до безкрай. И с колебливата позиция на кабинета „Орешарски“ за налагането на санкции срещу Русия след окупацията на Крим (лично министър Стойнев е против⁴³), и с прибързаните екоразрешения за проекта. Едно от най-бруталните действия обаче е превземането на медиите, които иначе би трябвало да бъдат пазачите на обществото.

Това най-явно се вижда при вестник „Стандарт“. Мажоритарният собственик на вестника по това време, Тодор Батков, директно работи за „Южен поток“. Неговата адвокатска кантора „Батков и Сие“ поема правното обслужване на „Южен поток България“ още от основаването на дружеството.

Така „Стандарт“ има сериозен мотив да бъде на тотално положителна вълна спрямо „Южен поток“. Поне още два вестника, които имат преобладаващо положително отношение към проекта, имат подписани договори за информационно обслужване с „Южен поток“. Това е инструмент, чрез който някои медии да получават заплащане за отразяването само в розови краски на компаниите или политическите партии, които са сключили тези договори. Единственото неясно нещо е, казват журналисти, които потвърждават тази информация, точно с кое дружество са сключени тези договори (с „Южен поток България“ или посредническа пиар агенция).

Освен овладяването на държавната администрация, мениджмънта на публичните компании и медиите „Газпром“ и местните му лобисти се опитват да организират спонсорството на синята и червената футболни радости на народа. Все пак по-близо до сделката е „Левски“, в чиято управа по онова време отново стои Батков. „Спонсорът на „Левски“ зависи от „Южен поток“. Съвсем скоро тези, които се упражняват за „Южен поток“, ще усетят гнева на Левски“, заплашва адвокатът

⁴¹ С писма 99-00-480/28.08.2013 и E-93-00-1304/28.08.2013 до МИЕ

⁴² http://www.dnevnik.bg/biznes/companii/2014/05/08/2295224_novoto_poniatie_morski_gazoprovod_v_bulgarskiiia_zakon/ (проверено април, 2016)

⁴³ https://www.youtube.com/watch?v=_9Ghxx4JHWQ (проверено април, 2016)

на 8 октомври 2014 г. – когато една партия победи, правителство се съставя от нейния лидер. Изключенията са малко. Игва зима, хаїде да престанем с тези игри, схеми, пазарлъци...“ Целта на Батков очевидно е да мобилизира гнева на феновете срещу правителството в полза на „Южен поток“, което, ако се беше случило, със сигурност щеше да бъде сериозен български принос в световната история на лобизма.

ЮЖЕН ПОРОК

По „Белене“ поне преговаряше българската с руската страна. Сега всички условия, по които се прави „Южен поток“, са договорени между руснаци (като акционери в смесеното дружество) и руснаци (като главен инвеститор).⁴⁴

Думите са на Трайчо Трайков от края на 2013 г. Тогава той още не може да е сигурен, че и строителството ще бъде поето от руска компания с добри връзки в Кремъл, с което се завърши пълното обкръжаване на проекта от Москва.

За да се стигне до тази ситуация, бяха нужни усилията на много хора. Техните прекомерни амбиции, желанието за осигуряване на гълго политическо бъдеще, платено с изграждането на знаков проект, печалбите, гарантирани от задкулисния достъп до властта, постепенно разяждащата се вътрешнополитическа и бизнес среда и подклаждащите външни фактори постепенно доведоха до едно – в периода 2013 – 2014 г. правителството на Пламен Орешарски работи като за „последно“ по „Южен поток“.

Схемата, по която „Газпром“ подчинява българското правителство, е проста. Първо, обещанието за значителен проект, който създава впечатление за сериозна инвестиционна активност в гладната за чужди вложения България, може да бъде поето и раздухано за печелене на политически козове от всеки политик в България. Тук обвиненията към БСП и бившия президент Георги Първанов са пресилени, тъй като в определен период и лидерът на ГЕРБ Бойко Борисов също не отказваше да използва тази карта. След края на проекта руският президент Владимир Путин дори си позволи да определи пропуснатите ползи за България на около 400 млн. евро годишно⁴⁵. Всъщност Путин, както и госта политици в България, бърка приходите с печалбите. Реално в първите години на проекта БЕХ щеше да получава около 10 млн. евро годишно, след като изплати вноските си по заема към „Газпром“. На второ място, руската компания през цялото време притиска правителството с цените на газа, особено през 2006 и 2011 г., за да ускори проекта. На трето място, тя успява да си осигури влияние в средните нива на администрацията – като например в БЕХ, за да може да контролира процеса. И на четвърто място, с обещанието да включи в проекта политически свързани български компании тя купува съдействието на правителството на Пламен

⁴⁴ Виж „Южен порок“, в. „Капитал“ от 9 ноември 2013 г.

⁴⁵ http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/12/02/2431097_kolko_tochno_shte_zagubi_bulgaria_ot_spiraneto_na/ (проверено април, 2016)

Орешарски, което на моменти изглеждаше, че съществува само за да обслужва интересите на гуото Делян Пеевски и Цветан Василев.

По-интересното е как български бизнесмени и политици се намесват в процеса. Знаейки, че така или иначе всеки руски проект е оскъпен с „допълнителни“ разходи (не че тези на компании от САЩ или Западна Европа не са, но в много по-малка степен), на „Южен поток“ от самото начало се гледа като на хранилка. Освен избора на компаниите строители особено фрапантен е случаят с продажбата на земята на Паша дере (мястото, където газопроводът стъпва на сушата), при което със сигурност може да се говори за извиване на ръце от българска страна, поне ако се съди от неофициалните реакции на руски представители. Но това не е единственият пример – към „Газпром“ има предложения за спонсориране на футболни клубове, медии и т.н. Тоест трудно може да се каже, че единствено руската компания е проводник на съмнително влияние. Така всъщност корупционният потенциал на „Южен поток“ се оказва дори по-голям от първоначално очаквания.

Причината за този процес не е единствено най-очевидната – комбинацията от руска бизнес практика и овладялата страната бизнес котерия (известна накратко с псевдонима „Кой“) по времето на правителството на Пламен Орешарски, за която изграждането на газопровода беше шансът за големия удар. Проблемът е систематичен и толкова тежък, че чак се стига дотам местните лобисти на „Газпром“ (компания, на която оскъпяването на проекти не ѝ е чуждо) да се оплакват на Трайчо Трайков, журналисти и анализатори от действията на българската държава. Българската политика се показва откъм най-лошата си страна, проявена и превзета на няколко нива – политическо, корпоративно и административно.

Интересното и по-важното в случая с „Южен поток“ е, че нито през 2008 г., нито, примерно, през 2010 г. има генерален план за това как чрез изграждането на газопровода да се стигне до овладяването на държавата. Това показва, че когато се допусне да се открене вратата за заобикалянето на нормалната логика, бизнес смисъл и здрав разум, кумулативният ефект е разрушителен. Дори когато институциите се опитват да се намесят – например премиерът Пламен Орешарски през май 2014 г., който обещава спазване на правилата на ЕС – е късно, тъй като процесът е вече корумпиран и напълно овладян от частни интереси.

КАК СЕ НАДУВАШЕ ЦЕНАТА НА „ЮЖЕН ПОТОК“

Първата известна цена за построяването на българската част на „Южен поток“ е упомената през юли 2010 г., след срещата на българската и руската делегации в резиденция „Евксиноград“. Тогава премиерът обявява, че газопроводът ще струва 835 милиона долара и „ще се раздели по равно между двете страни“⁴⁶. От думите на Борисов обаче не става ясно дали говори за цялостната цена на „Южен поток“, или само за дяловете участия на „Газпром“ и „Български енергиен холдинг“. По-скоро

⁴⁶ <http://www.dnesplus.bg/News.aspx?n=496728> (проверено април, 2016)

изглежда да е второто, което означава, че газопроводът се оценява на 2,5 млрд. евро.

Две години по-късно избраните да направят прединвестиционното проучване ОАО „Южниигипрогаз“ и „Газтек БГ“ АД стигат до цена от 3,308 млрд.евро.⁴⁷

Интересно е, че през 2011 г. в експлоатация влиза газопроводът „Опал“, който е сухопътното продължение на „Северен поток“. Той е аналогичен по предназначение на българската част на „Южен поток“. „Опал“ има дължина от 470 км и транспортира 35 млрд. куб. метра газ. Цената му е 1 млрд. евро. „Южен поток“ в България има дължина от 541 км, транспортира 42 млрд. куб. метра газ, като има и допълнителен участък от 60 км, който транспортира още 21 млрд. куб. метра газ.

Да се сравняват отделни газопроводи е трудно, често се получава говорене за ябълки, когато всъщност става дума за портокали. Въпреки това, колкото и да са различни „Опал“ и „Южен поток“ – разликата в цените е стряскаща.⁴⁸

Първопричината за ръста на цената на „Южен поток“ е необходимостта от добавянето на лупинги (т.е. паралелни тръби), които да служат за регулиране на газовия поток. Те отчасти заместват газовите хранилища, които в България имат малък обем. Въпреки това през 2012 г. цената от 3,3 млрд. евро изглежда като пределна. След провеждането на търговете за доставки и строеж има очакване тя да спадне, тъй като проектантите често завишават сумите, за да се презастраховат. Например в проучването са залегнали 50 млн. евро за археологически разкопки, които едва ли щяха да бъдат платени изцяло. Това обаче не се случи. В края на 2013 г. пред „Капитал“ бившият икономически министър, сега председател на Енергийната комисия в Народното събрание, Делян Добрев коментира, че „без открит търг няма как да знаем дали цената на проекта не е завишена“.

Още през октомври 2013 г. цената вече скача на 3,5 млрд. евро, а на 29 април, когато е подписан договорот, тя е 3,78 млрд. евро⁴⁹. До прекратяването на проекта тя вече стига до 4,1 млрд. евро без ДДС.

⁴⁷ <http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/doklad.pdf> (проверено април, 2016)

⁴⁸ http://pipelinesinternational.com/news/a_rare_find_the_opal_pipeline/067011/ (проверено април 2016)

⁴⁹ Contract Agreement between South Stream Bulgaria AD and Stroytransgaz Consortium DZZD

Оценка на „Южен поток“ като бизнес проект

Галя Александрова

Покрай напредването на проекта започнаха да изникват въпроси, като основният от тях е дали България ще има реални ползи от изграждането на тръбопровода.

Според специалистите от БЕХ „Южен поток“ ще позволи да се разнообразят маршрутите за доставка на природен газ за страната ни. Така България няма да е зависима единствено от доставките през украинската газотранспортна мрежа.

От проектната компания пък обещаха природният газ по новата тръба да бъде по-евтин спрямо сега доставяните количества, защото няма да се плащат транзитни такси, които сега плащаме за преноса на газа по тръбопроводите през Украйна и Румъния.

Другият аргумент, изтъкван в полза на проекта, е, че ще създаде хиляди работни места в България в годините на строеж на трасето.

Третият аргумент са финансови ползи за страната. Според Владимир Путин реалният положителен ефект за България от този проект ще бъде около 400 млн. евро годишно. Именно по този въпрос обаче публичната информация е крайно противоречива.

При анализ на публичните документи и наличната официална и неофициална информация излиза, че срещу сочените от няколко правителства потенциални ползи стоят едни напълно реални рискове за газовия пазар и за икономиката на България.

За да се твърди колко важен е „Южен поток“, трябва да се знае колко ще ни струва, на каква цена ще купуваме газа, какви ще бъдат транзитните такси, какви количества ще се пренасят, колко ще бъде наистина инвестицията в проекта. Към това могат да се прибавят още неизвестни – условията по проектното финансиране за 70% от необходимата инвестиция, условията за достъп на трети страни до тръбата (каква част ще се резервира и как това ще намали транзитните такси), има ли в акционерното споразумение клауза, гарантираща дивидента, променя ли се сегашният договор за транзит. И не на последно място – какво става с договора за строителство на газопровода, за който лично премиерът Бойко Борисов обяви, че предвижда неустойки от 380 млн. евро. По тези въпроси до този момент няма представена публично коректна информация.

Проблем I. Драстично нарастване на стойността на проекта

Преговорите между Москва и София за българския участък на „Южен поток“ тръгнаха при цена около 1,8 млрд. евро. След това стойността на проекта изведнъж се повиши на 3,3 млрд. евро, а според последната информация от Яспър Янсен, говорител на компанията „Южен поток“ Транспорт“, в края на 2014 г. за българското трасе цената е 4,1 млрд. евро. Тя обаче може да се окаже по-висока заради лихвите по заема от 620 млн. евро, за който БЕХ се споразумя с „Газпром“.

Така стойността на газопровода в България излиза почти половината от общата сума, която беше посочена за изграждането на целия сухопътен участък. Обяснението е, че у нас трябва да се изградят терминалът, който ще приема цялото количество природен газ за Европа, и три компресорни станции, но и до момента не са показани конкретните разчети, които да аргументират двойното поскъпване на българския участък и огромната разлика с цената на тръбата в Сърбия, където проектът е оценен на по-малко от 2 млрд. евро.

В същото време е ясно, че нито българският бизнес, нито бюджетът имат полза от това поскъпване. По стандартите за разпределение на разходи при строителство на газопровод около 60% от прогнозната стойност отива за закупуване на тръбите. Тук няма и не може да има българско участие. Други 15% са разходите по консултанти, проектно управление, проектиране и инженеринг, надзор и т.н. Българските компании нямат особени шансове да се класират и тук. По оценка на икономически експерти не повече от 10% от цената на проекта би се реализирала като „полза“ за български компании и участници в изграждането на „Южен поток“ през българска територия.

Проблем II. Проектът противоречи на законодателството на ЕС

Има съществени проблеми с междуправителственото споразумение между България и Русия. Има нарушения на Третия пакет, неправилно конструиране на проектната компания, забележки за нередности при търговете за избор на строител.

Третият енергиен пакет задължава собствениците на газопроводи, минаващи през територията на Европейския съюз, да не са компании, занимаващи се с добив на природен газ. Освен това един гоставчик може да използва до 50% от капацитета на тръбопровода, а останалият капацитет трябва да се разпредели чрез търг. В междуправителственото споразумение няма такъв текст.

В писмо до българското правителство през 2014 г. Европейската комисия оспорва и създаването на проектната компания, както и търга за избор на строител на сухопътната част от газопровода. В писмото се посочват следните нарушения:

1. Споразумението от 2008 г. поражда съмнение за противоречие с Общата търговска политика на Съюза. То предоставя на конкретен стопански субект правото да проектира, финансира, строи и експлоатира газопровод, на който е собственик. Предвидено е при избор на изпълнител при равни други условия да се дава предимство на стопански субекти на държавите на страните (член 11, алинея втора от междуправителственото споразумение от 2008 г.). Според ЕК само Съюзът може да сключва международни споразумения за отваряне на своя пазар на обществени поръчки към трети страни.

2. Споразумението посочва директно (без процедура) проектната компания „Южен поток България“ като проектант, оператор и собственик на газопровода. (Това стана в края на 2010 г.) Според ЕК не е възможно да се определи точният характер на дейността и затова е изискана допълнителна информация. В зависимост от тази информация задачите на „Южен поток България“ могат да се класифицират като обществена поръчка, концесия или в краен случай – предоставяне на изключително право на проектната компания. Независимо дали става дума за обществена поръчка или концесия за строителство, трябвало е да се проведе процедура по европейските правила с публикуване в Официален вестник. Поръчка, попадаща в обхвата на директивата, може да се възлага директно (без публикуване в Официален вестник) само в изключителни случаи (спешни случаи, допълнително строителство, научни изследвания, много по-ниски цени от пазарните, рамково споразумение и др.). Дори тогава трябва да се спазват изискванията за недискриминационност и прозрачност при избора на „Южен поток България“.

3. „Южен поток България“ организира търгове за възлагане на поръчката съгласно своите вътрешни правила за възлагане на поръчки. Ако „Южен поток България“ е получил изключително право, то той се счита за възложител по смисъла на член 2 от Директива 2004/17/ЕО и трябва да прилага правилата за обществени поръчки. Обръща се внимание на кратките срокове на търговете за избор на строител. Коментира се и евентуално предоставяне на концесия за морския газопровод на компанията South Stream B.V. Според Комисията „изглежда вероятно да бъде сключено такова споразумение и да бъде предоставено изключително право (евентуално след това да бъде възложена обществена поръчка или концесия)“.

Европейската комисия поиска обяснения от България и за готвените промени в енергийния закон, които имат за цел да изключат българската част от „Южен поток“ от обсега на европейското законодателство. Става дума за приетите вече от ресорната парламентарна комисия изменения в Закона за енергетиката, предложени от двама депутати от левицата. Те предвиждат промяна на дефиницията за „междусистемен газопровод“ така, че „Южен поток“ в българската му част да бъде разглеждан като интерконектор.

Това би го изключило от обхвата на 3-тия европейски енергиен пакет и **би отменило задължението тръбата да бъде използвана не само от „Газпром“, но и от други доставчици.**

Проблем III. Няма дългосрочен газотранспортен договор

Сред документите по проекта не фигурира и не е подписан дългосрочен газотранспортен договор. Към момента няма и завършен финансов модел по проекта. Двата документа са пряко свързани с изясняване на ползите за страната ни от изграждане на газопровода на българска територия.

С Решение на Министерския съвет, взето по протокол 42 от 07.11.2012 г., министърът на икономиката, енергетиката и туризма е овластен да даде разрешение на БЕХ за приемане на окончателно инвестиционно решение.

На 15.11.2012 г. на проведено Общо събрание на „Южен поток България“ АД е подписан протокол, с който акционерите БЕХ и ОАО „Газпром“ приемат положително Окончателно инвестиционно решение при следните технико-икономически параметри: технически капацитет от общо 63 млрд. куб. м газ годишно, дължина на основната тръба приблизително 540 км.

- Целевият срок за откупуване на инвестицията ще бъде не по-дълъг от 15 г., считано от началото на търговската експлоатация на газопровода на българска територия. Това е срокът, в който следва да бъдат възстановени всички капиталови разходи за проекта.
- Вътрешната норма на възвръщаемост е 8% от собствените средства на акционерите, вложени в проекта. Базовият период за достигане на необходимото ниво на вътрешната норма на възвръщаемост на собствените средства е 25 години, считано от разрешението за експлоатация.

Впоследствие руската компания ООО „Газпром Экспорт“ е разработила и предложила на БЕХ работен вариант на дългосрочен газотранспортен договор (GTA), който не е подписан.

Критичният поглед върху представения от „Газпром Экспорт“ текст, който беше огласен от премиера Борисов в парламента, показва следното:

- „Представеният от „Газпром Экспорт“ проект не отговаря на изискванията на законодателството на Европейския съюз, установени от Директива 2009/73/ЕО. Съществените разминавания са по отношение на изискванията за достъп на трети страни, тарифа и оператор на газопровода. В този смисъл съответните клаузи могат да бъдат разглеждани от БЕХ само ако се получи изключение по смисъла на Директива 2009/73/ЕО. Освен това представеният проект съдържа значително небалансирани клаузи, поставящи проектната компания (в качеството ѝ на оператор на газопровода) в съществено неблагоприятно положение спрямо другата страна по договора.
- Дългосрочният газотранспортен договор съдържа също така клаузи, явяващи се изключително неблагоприятни за БЕХ, в качеството му на акционер в проектната компания:

- **междинна вътрешна норма на възвръщаемост от 4,25%**, при заложена вътрешна норма на възвръщаемост от 8% съгласно Протокол от 27 август 2012 г.;
- **тарифен профил с прекомерно ниска тарифа през първите 15 години**, когато БЕХ има нужда от постъпления за изплащането на заема към „Газпром“. Ниската тарифа през първите години на експлоатацията на газопровода би довела до малък дивидент, което от своя страна би породило невъзможност за БЕХ да прави големи вноски за погасяване на заема към „Газпром Интернешънъл Б.В.“. В този смисъл периодът на погасяване би се удължил съществено, което ще доведе до натрупване на значителна лихва за БЕХ;
- **предвиждана нулева печалба за след 25-ата година на експлоатацията на газопровода**. Предвижда се за периода след изплащане на инвестицията „Южен поток България“ АД да генерира приход в размер на оперативни разходи + 2%.

Това не само би лишило проектната компания от печалба (респективно и дивидент за БЕХ), но и би създало вероятност след този период проектната компания да работи на загуба (например при непредвидени разходи, които надхвърлят двупроцентния праг над оперативните разходи). Предложението от ООО „Газпром Експорт“ проект на дългосрочен газотранспортен договор на практика предвижда конструкция, според която проектната компания ще генерира печалби само и единствено с цел и до момента на изплащане на инвестицията, като след това печалбата (респективно дивидентът за БЕХ) ще бъде нулева“.

Проблем IV. Няма окончателен финансов модел на проекта

В документацията по проекта съществува вариант за такъв документ, който предвижда следното:

А) Предположения (според работен вариант на ГТА):

1. Вътрешна норма на възвръщаемост на собствения капитал – 8%
2. Вътрешна норма на възвръщаемост на собствения капитал за първите 15 години – 4,25%
3. 100% капацитет за „Газпром Експорт“ (при условие на получено изключение за достъп на трети страни по Директива 2009/73/ЕО)
4. Намаление на тарифата след 2040 г., за да покрива само разходите на проектната компания
5. Тарифата се смята пропорционално на капацитета, резервиран от „Газпром“.

Резултати:

1. Среден размер на годишния дивидент, който ще бъде задържан от БЕХ ЕАД за периода 2023 – 2040 г. – 65 млн. евро на година (общо 1 млрд. 252 млн. евро). До 2023 г. БЕХ няма да получава дивидененти.
2. Среден размер на годишния данък печалба за периода 2016 – 2040 г. – 31 млн. евро (общо 831 млн. евро).

Б) Предполагания (при 50% запълнен капацитет на целия тръбопровод):

1. Вътрешна норма на възвръщаемост на собствения капитал – 8%
2. Вътрешна норма на възвръщаемост на собствения капитал за първите 15 години – 4,25%
3. 50% капацитет за „Газпром“
4. Намаление на тарифата след 2040 г., за да покрива само разходите на проектната компания

Резултати:

При така заложените параметри е практически невъзможно намирането на външно финансиране поради:

1. Невъзможност за изплащане на дълга още през първите години на проекта
2. Невъзможност за разпределяне на дивидент през целия живот на проекта.

Проблем V. Противоречиви данни за печалбите и разходите

Трима бивши енергийни министри създадоха пълно объркване по въпроса с транзитните такси. Този въпрос предизвикваше въпроси още когато бившият министър Драгомир Стойнев съобщи за подписания договор на 30 октомври 2014 г. Още тогава – въпреки твърдението, че таксите вече са договорени, възникнаха съмнения за очакваните приходи. Самият Стойнев даде объркваща информация както за годините, така и за вида приходи (брuto или нето).

При подписването той заяви, че очакваните приходи от транзитни такси за периода 2013 – 2043 г. се равняват на приблизително 2,8 млрд. евро, които ще влязат в бюджета. От БЕХ впоследствие уточниха, че **сумата включва и бюджетни приходи за държавата** – данъчни и митнически плащания и др. Тези изчисления са правени при прогноза за пълна натовареност на газопровода – по договор резервиран е 90% от капацитета или поне така се смяташе, преди да застане въпросът за достъпа на трета страна – Русия трябва да плаща, независимо дали транспортира, кой ще купува газа, не е наш проблем. Това прави по **93 млн. евро** на година. „След като приспаднем главницата по заема, след като приспаднем и лихвите, само от дивидененти нетният приход

ще бъде приблизително 1,5 млрд. лв. за българската държава. Отделно от това, в бюджета под формата на данъци, такси, социални осигуровки приходите ще бъдат приблизително 5 млрд. лв.“, обясни по-късно Стойнев. (Приходите от такси сега постъпват в „Булгартрансгаз“, предвиждаше се занапред да отиват в „Южен поток България“, а част от печалбата под формата на дивидент – в държавния бюджет.)

От 2018 г., веднага след запълването на капацитета според тогавашните разчети, българската страна ще получи и дивидент от проекта в размер на 715 млн. лв. до 2035 г., каза при подписването Стойнев. По-късно БЕХ уточни, че периодът е до 2040 година.

През първите 10 г. обаче България няма да получава пари от транзитни такси от „Южен поток“, стана ясно тогава.

Предшественикът на Стойнев и негов съпартиец Румен Овчаров изчисли годишните приходи от такси на **600 млн. долара** на база сегашната транзитна такса от 1,85 цента на 1000 куб. метра и при 90% резервираност на тръбата. Тези изчисления очевидно са правени по старите параметри на проекта, тъй като настоящият министър Теменужка Петкова отхвърли това твърдение, но така и не посочи актуалните данни.

Бившият служебен министър на икономиката и енергетиката Васил Щонов заяви, че в проектодоговорите за „Южен поток“ е заложена печалба **54 млн. евро** от транзитни такси на година за България. По тези сметки излиза, че проектът ще осигурява по-малко от транзитните такси, които получаваме сега – 172 млн. лева според последния отчет на „Булгаргаз“. Тази сума бе платена за транзитиране на 15,81 млрд. куб. метра, което е в съответствие с 90% резервираност на тръбата. Щонов обаче единствен намекна и за промяна в процента на резервираност на тръбата или клаузата Ship or Pay заради съобразяването с Третия пакет. Ако клаузата Ship or Pay се промени, гарантираните приходи може да намалеят.

Има още две причини за тези разминавания в числата. Едната е, че от таксите трябва да се приспаднат разходите, а другата – че капацитетът на тръбата не е 3,5 пъти по-голям от сегашната мрежа, а осигурява увеличение само 2,5 пъти, тъй като трябва да се извадят сегашните количества. Сегашният договор за транзит в посока основно към Турция изтича през 2030 г. и поне първоначалните заявки бяха той да не се променя. Впоследствие обаче се заговори за анекс към този договор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Тези факти са достатъчно красноречиви, за да развенчаят твърденията по отношение на така наречените „печалби“ от проекта, които страната ни е загубила. Сумата на печалбите и загубите остава неясна. При нормални обстоятелства тези параметри, както и финансовият модел нямаше да са толкова трудни за определяне.

От една страна, той е обременен с висок политически и регулаторен риск. От друга, поради апетитите на лобисти и други посредници крайната му цена се оказва разтегливо понятие. И най-важното – приходите му нямаше как да бъдат фиксирани, преди да е ясно дали по него ще тече само руски газ, или част от капацитета ще се резервира, примерно, за търсачите на газ в Черно море, както предполага Третият енергиен пакет. Нерешеният спор с Европейската комисия вероятно е основната причина да няма подписано споразумение за транзита – въпрос, който получава противоречиви интерпретации от самото начало.

Косвените загуби са още по-трудни за определяне и могат да бъдат значителни, като се има предвид високият корупционен потенциал на големите инвестиционни проекти от този тип.

Следствия от спирането на „Южен поток“

Юлиан Попов

Можем да разделим следствията от спирането на проекта „Южен поток“ на три категории: икономически, енергийни и политически.

А) ИКОНОМИЧЕСКИ СЛЕДСТВИЯ

Характерно за целия проект е неговата икономическа неяснота. Докато „Южен поток“ беше подложен на подробно изследване на потенциалното му въздействие върху околната среда⁵⁰, икономическите параметри на проекта останаха в сянка. Твърденията и очакванията за ролята на проекта останаха в сферата на общите и крайно оптимистични обещания. Проектът не беше икономически анализиран и оценките му често се разпределяха в сферата на про- и антируските нагласи или бяха подтиквани от ентузиазма за изграждането на голяма инфраструктура, очаквания за геополитическо влияние и други оценки, които не бяха сериозно обвързани с икономическата реалност. По тази причина икономическите следствия от спирането на проекта е трудно да се оценят точно.

Защитниците на проекта изтъкват две икономически загуби – заетост при изграждането и транзитните такси. След спирането на проекта председателят на управителния съвет на „Газпром“ Алексей Милер заяви⁵¹, че България ще загуби 3 милиарда евро инвестиции, 6000 работни места и статуса си на транзитна страна. Владимир Путин заяви⁵², че в резултат на спирането на проекта България ще загуби не по-малко от 400 милиона евро на година от транзитни такси.

В сценарий, в който би бил осъществен „Турски поток“, който би заобиколил българската територия и в същото време би поел транзита на газ, който сега минава през Украйна и част през България, подобно твърдение би могло да има някаква стойност. След влошаването на отношенията между Русия и Турция и спирането на идеята за „Турски поток“, този сценарий не е валиден. Но дори и без обрата в руско-турските взаимоотношения твърдението на Милер трудно би могло да се докаже.

Пълното заобикаляне на Украйна не е особено реалистично, най-малкото заради значителния капацитет на хранилищата в Украйна, които е необходим за износната система. Освен това самата газова

⁵⁰ <http://www.moew.government.bg/files/file/Industry/EIA/Reshenia2013/Reshenie-7-5-2013.pdf> (проверено 2016).

⁵¹ <http://www.interfax.ru/business/411555> (проверено 2016).

⁵² <http://www.interfax.ru/business/410431> (проверено 2016).

инфраструктура на Европа се придвижва от едностранен директен внос към мрежова инфраструктура и комплексен либерализиран газов пазар, който поставя България в по-ограничена зависимост от основната вносна инфраструктура.

За да се оценят потенциалните приходи от транзитни такси от „Южен поток“, те трябва да се сравнят с приходите, които България получава от транзит сега. Това сравнение е трудно, защото договорот, включващ принципите на изплащане на проекта и заплащането на транзитните такси от „Южен поток“, не беше подписан. Сумата от 400 милиона, евро цитирана от Владимир Путин, не се отнася до някакво конкретно изчисление или договор.

След заявлението на Владимир Путин за спирането на проекта в изказване пред парламента през декември 2014 година българският министър-председател Бойко Борисов заяви, че правителството никога не е виждало договорите за „Южен поток“ и че предишният премиер също не е виждал договор за „Южен поток“.⁵³ От информацията за подготвения договор става ясно, че транзитните такси за България съвсем не са в такива размери, а не би било изключено в резултат на пренасочването на транзитните потоци България по-скоро да беше намалила националния си транзитен приход. В този смисъл може да кажем, че дори е възможно България да е спечелила по-високи транзитни такси в резултат от спирането на проекта.

Що се отнася до хилядите работни места, очакването е също съмнително. Работните места биха били временни и свързани само със строежа, а повечето от специализираните позиции биха отишли у специалисти извън България. Малко вероятно беше и България да развие специализация, която да има дългосрочна изгода за газовия сектор в България и да формира сектор, който да има експортна стойност.

Б) ЕНЕРГИЙНИ СЛЕДСТВИЯ

Оценката на енергийните следствия от спирането на „Южен поток“ зависи от това как оценяваме енергийната сигурност на България и нейната регионална и европейска енергийна позиция.

„Южен поток“ нямаше да диверсифицира източниците на внос на газ. В този смисъл той нямаше да промени основния проблем, който газовият внос в страната изпитва – зависимост от един доставчик. Тръбопроводът щеше да заобиколи Украйна и в този смисъл би имал принос за сигурността на руските газови доставки в случай на криза, предизвикана от украинското трасе. Този принос обаче би бил ограничен с оглед на изграждането на мрежова газова инфраструктура в Европа, която би могла да компенсират едностранния внос в България.

⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=KSWhn6Z-Y8> (проверено 2016).

Газовата консумация на България съставлява около 12% от първичното енергийно потребление в страната. Газовите доставки би трябвало да се разглеждат и в рамките на тази ограничена консумация. Във всички случаи „Южен поток“ не е проект, който щеше да има решаващо значение за доставките на газ за България и съответно спирането му не може да се оценява като значително за тези доставки.

„Южен поток“ не би имал и особено значение в преговорите за вносните цени на газа поради това, че той не е диверсификационен проект. Затова е трудно да се предположи, че изграждането му би се отразило видимо на цените на газа или други енергийни източници или носители в страната.

В) ПОЛИТИЧЕСКИ СЛЕДСТВИЯ

Спирането на „Южен поток“ има редица политически следствия. Те обаче са по-трудно измерими и лесно биха могли да се преувеличат. Повечето от тези следствия са в сферата на трудно доказуеми хипотези.

Множество политически изказвания и анализи на поддръжници на проекта твърдят, че „Южен поток“ и по принцип големите енергийни инфраструктурни проекти придават особено геополитическо значение на България.⁵⁴ Тези твърдения са трудно доказуеми и обикновено изпускат икономическите рискове, свързани с грандиозни проекти и затъването на инвеститора, а често и на държавата, гарантираща подобни инвестиции, в зоната на блокираните активи (stranded assets), които имат по-сериозна роля от евентуално геополитическо позициониране на страната.

Едно неочаквано следствие от спирането на „Южен поток“ е известно катализиране на регионалното енергийно политическо сътрудничество. Отчасти подтикнати от тревогата заради спрения проект, държавите в Югоизточна Европа, заедно с Европейската комисия, създадоха регионална група на високо министерско равнище (The CESEC Group⁵⁵), която да обсъжда газовите проекти в региона. Тази група започна да формира по-различно виждане за енергийната политика, основано в по-ограничена степен на изграждането на големи инфраструктурни проекти за внос на газ и в по-голяма степен на изграждане на вътрешни системни връзки и регионален пазар.

Спирането на „Южен поток“ има и една по-широка политическа стойност. То демонстрира как европейското законодателство би могло да действа в кризисни ситуации и да играе роля в сигурността на Европа. Доколкото „Южен поток“ се смята от мнозина за агресивен политически проект от страна на Русия, спирането му демонстрира, че

⁵⁴ Например: <http://www.duma.bg/node/99497>

⁵⁵ <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/central-and-south-eastern-europe-gas-connectivity>

легалистичните и бюрократичните правила на Европейския съюз биха могли да изграт значителна превантивна роля спрямо подобни амбиции.⁵⁶

С успешното противопоставяне на намеренията на Русия и „Газпром“ Европейският съюз създаде и важен референтен прецедент за един от основните аспекти на широко дискутирания и изграждан в момента европейски Енергиен съюз. Спирането демонстрира, че Енергийният съюз освен ревизия на вътрешни правила за енергийния сектор би могъл да има и силно влияние в по-твърди сфери и противопоставяния. С други думи, спирането на „Южен поток“ демонстрира Енергийния съюз в действие преди реалното стартиране на самия Енергиен съюз.

Освен тези три следствия спирането на „Южен поток“ без съмнение се отрази върху ключовите играчи, въввлечени или очакващи да бъдат въввлечени в проекта, както и върху политическата динамика на страната.

⁵⁶ <http://foreignpolicy.com/2015/02/27/let-slip-the-bureaucrats-of-war-eu-gazprom-russia-gas/> (проверено 2016).

„Южен поток“ в контекста на енергийната политика на ЕС

Юлиан Попов

След анексирането на Крим тогавашният полски министър-председател Доналд Туск в статия във *Financial Times* от 21 април 2014 година⁵⁷ призова за изграждане на европейски енергиен съюз, който да се противопостави на контрола, който Русия упражнява върху Европа посредством газовите договори и доставки. В отговор на този призив новият президент на Европейската комисия Жан-Клод Юнкер обяви създаването на Енергиен съюз и създаде специална позиция за вицепрезидент на Комисията, който отговаря за Енергийния съюз.

Идеята на Жан-Клод Юнкер за Енергийния съюз значително се различава от тази на Доналд Туск. Докато Туск преди всичко настояваше за по-либерален режим за използване на възлищата, либерализиране на американската позиция за износ на газ и колективно закупуване на газ от страна на страните от Европейския съюз, Жан-Клод Юнкер постави по-силно ударение върху интеграцията на енергийните пазари в рамките на ЕС, целите за намаляване на CO₂ емисиите, енергийната ефективност и научните изследвания.

Основната цел обаче, да се намали зависимостта на ЕС от енергийните доставки от Русия, остана.

Енергийният съюз не е единствено енергиен и не е съюз. Енергийният съюз е политически процес, който е движен предимно от логиката на сигурността, не просто на енергийната сигурност. Границите между различните концепции за сигурност в рамките на този процес са размити и се схващат различно от различни политически участници или коментатори. В първоначалния документ⁵⁸, с който беше стартиран Енергийният съюз, има няколко текста, които биха могли да очертаят рамка за разглеждането на казуса с „Южен поток“.

Единият текст е параграфът, посветен на Централна и Югоизточна Европа, който определя региона като уязвим, но също така със значителен ресурс от възобновяема енергия. Вторият текст се отнася до газовите доставки от страни извън ЕС и предполага в бъдеще ЕК да бъде информирана в ранен етап за преговори по междудържавни споразумения, свързани с внос на газ, за да бъде гарантирано, че тези споразумения ще бъдат напълно съобразени с европейското законодателство. Трети важен текст е подчертаването на ангажимента на ЕК за изграждането на Южния газов коридор, чиято цел е да осигури достъп на газ от Каспийския басейн до пазара на ЕС. Тези намерения са поставени в контекста на твърдо заявената амбиция за довършване на интегрирания

⁵⁷ <http://www.ft.com/cms/s/0/91508464-c661-11e3-ba0e-00144feabdc0.html#axzz49HaFFMJc> (проверено 2016).

⁵⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2015:80:FIN> (проверено 2016).

вътрешен енергиен пазар, което също така предполага и изграждане на съответстваща инфраструктура.

Казусът с „Южен поток“ трябва да се разглежда както в рамката на обтегнатите отношения между ЕС и Русия, така и в рамката на процеса на развитие на Енергийния съюз. Енергийната политика на Европейския съюз и на страните членки носи силен отпечатък от противопоставянето, дошло в резултат на анексирането на Кримския полуостров. Това противопоставяне значително намалява шансовете за изграждане на газопровод от типа на „Южен поток“ чрез договаряне на отстъпки от Третия енергиен пакет.

Развитието на процеса на Енергийния съюз създава пречки за реализацията на „Южен поток“ или на негова версия. След изострянето на отношенията между Русия и Турция вследствие на свалянето на руския изтребител от турските въоръжени сили вариантът с изграждане на алтернативата „Турски поток“ рязко спадна. След повторното затопляне на отношенията между Турция и Русия проектът „Турски поток“ отново беше изваден на дневен ред. Независимо от твърдите уверения за неговото изграждане трябва да изчакаме да видим дали проектът наистина ще се реализира, а също и в случай че бъде изграден, с какъв капацитет ще бъде.

Един от непосредствените актове след обявяването на политиката на Енергийния съюз беше така наречената CESEC група (Група за газова свързаност в Централна и Югоизточна Европа)⁵⁹. Групата беше отчасти реакция на спирането на „Южен поток“ и отчасти резултат от фокуса на ЕС и политиката за Енергиен съюз върху регионалната интеграция на енергийната инфраструктура и пазари.

Този регионален фокус води до по-висока координация на страните и по-голяма прозрачност на намеренията в енергийния сектор. Така вероятността от външна намеса или намеса на корпоративни интереси, които биха могли да „превземат“ държавния процес, значително намалява.

Украинската криза и последвалите мерки на ЕК за ограничаването на влиянието на Русия в страните в ЕС силно затрудниха прокарането на значителни енергийни инфраструктурни проекти, които не са в пълно съответствие с европейското законодателство или са в противоречие с относително по-силната политическа воля за противопоставяне на руската намеса в енергийния сектор в страните в ЕС.

Спирането на проекта „Южен поток“ е донякъде свързано с активизирането на друг проект, който би осигурил значителен допълнителен достъп на руски газ до Европейския съюз – „Северен поток 2“. „Северен поток“ е особено интересен казус от гледна точка на взаимодействие на държавни институции, политически фигури и корпоративни интереси. Официалното твърдение на германското правителство е, че то няма ангажимент с проекта, който е изцяло бизнес договорка. Реакцията на редица източни страни, членки на ЕС, на Европейската комисия, на ня-

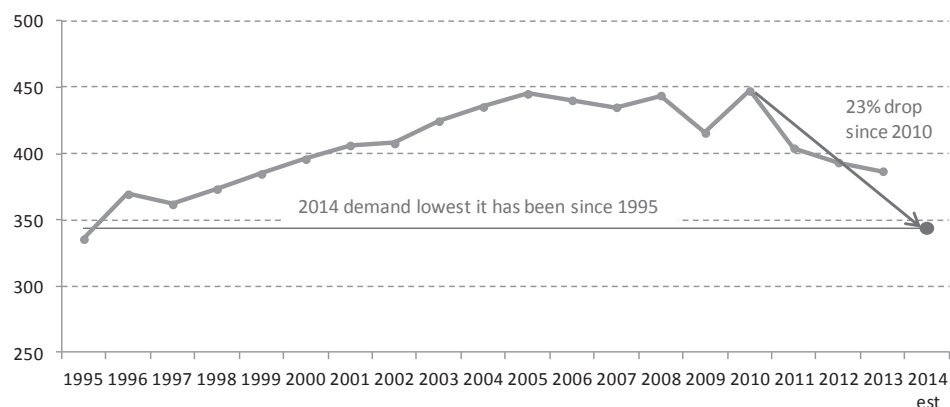
⁵⁹ <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/central-and-south-eastern-europe-gas-connectivity> (поберено 2016).

кои други страни членки, както и на широка общност от коментатори и активисти превърна проекта в политически и го свърза със съдбата на „Южен поток“. Един от въпросите, които често се задават, е защо страните в Югоизточна Европа да не могат да бъдат партньори на „Южен поток“, а Германия да може да участва в строежа на „Северен поток“. В един по-нататъшен анализ би било добре да се проучи разликата и приликата между двата проекта от гледна точка на правилата на ЕС, геополитическата солидарност на страните, членки на ЕС, и възможния натиск, който се оказва или е бил оказван за реализацията на двата (или трите, ако включим „Турски поток“) проекта. Подобен анализ ще демонстрира разликите в оказването на натиск върху държавните институции и степента на успех на този натиск в страни с различна позиция и влияние в рамките на Европейския съюз.

Спирането на „Южен поток“ роди и още един процес – опита на България да създаде газов хъб на своя територия. Първоначално тази идея се схващаше като опит на правителството да възстанови в друг формат поне отчасти „Южен поток“. Впоследствие тя се разви и започна да се превръща в алтернатива на идеята за изграждане на голяма вносна инфраструктура. Все още е рано да се каже дали в България ще се създаде газов хъб и какъв тип хъб може да бъде това. От гледна точка на анализа на „пленената държава“ обаче е интересно да се отбележи, че блокирането на един високо политизиран проект може да създаде възможност за значително по-прозрачна пазарна алтернатива.

Цялото развитие на казуса „Южен поток“ и на влиянието на Европейската комисия върху него трябва да се разглежда и в един по-широк контекст на намаляваща и стагнирана газова и енергийна консумация и на глобалния политически процес за ограничаване на климатичните промени.

Figure 1 : Gas demand in the EU28 (Mtoe)

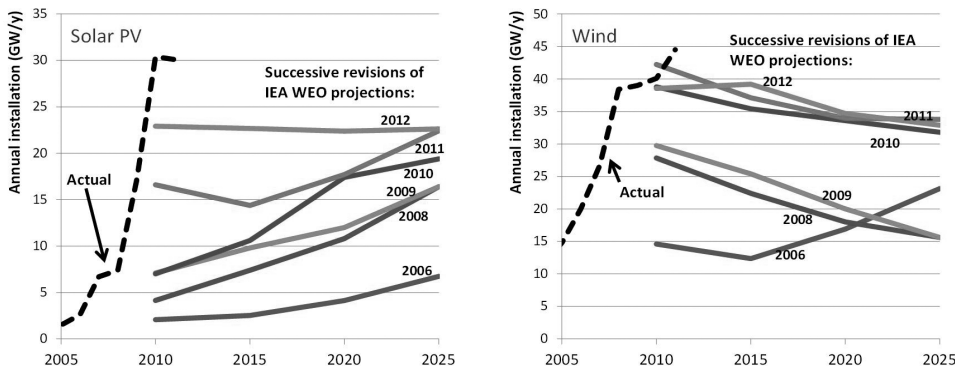

Графика E3G⁶⁰

В момента консумацията на газ в Европейския съюз е малко над 400 милиарда кубически метра на година. В началото на века (2003) Европейската комисия и други официални агенции са очаквали, че

⁶⁰ <https://www.e3g.org/news/media-room/europes-declining-gas-demand> (проверено 2016).

консумацията на газ днес в ЕС би трябвало да бъде около 600 милиарда кубически метра на година. Като имаме предвид дългите периоди на планиране и изграждане на газова инфраструктура, ще си дадем сметка, че основните газови компании са очаквали значително по-голям пазар. Свиването на пазара води до ожесточена битка за достъп. Твърде вероятно е това свиване не само да продължи, а и да се размине сериозно с прогнозите, така както прогнозите за растежа на възобновяема енергия постоянно драматично се разминават с реалността. Нарастването на възобновяемите енергийни източници, повишаването на енергийната ефективност в комбинация със структурни промени в икономиката на ЕС и слаб растеж могат доведат до свиване на пазара за газ и съответно до още по-ожесточена битка за достъп до светия пазар. Много е вероятно натискът да се използват непазарни и нерегламентирани подходи за разширяване на пазара или за достъп до него да се засили.

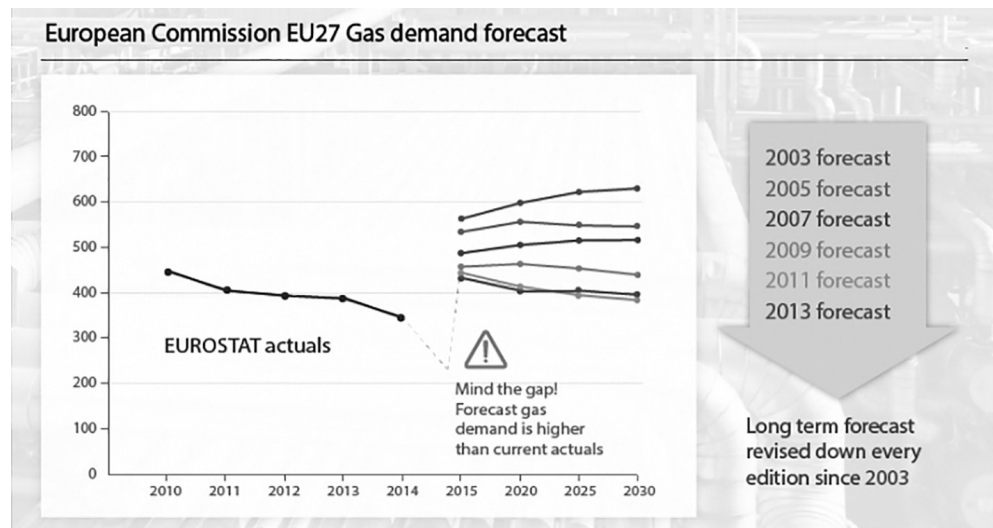

Source Energy Collective⁶¹

Уроците, които могат да се извлекат от случая с „Южен поток“ за развитието на Европейската енергийна политика и за ограничаването на дълбоката странична намеса в регламентирания държавен процес за вземане на решения за изграждане на значителни енергийни проекти, са няколко:

(а) Официалните прогнози за консумация на газ значително надвишават реалността и могат да доведат до дълбоко погрешни очаквания за необходимостта от инфраструктура за внос на газ. Изграждането на значителна енергийна инфраструктура трябва да бъде широко консултирано и съобразено с изменящия се енергиен микс.

⁶¹ <http://www.theenergycollective.com/onclimatechange/policy/286586/why-have-iea-s-projections-renewables-growth-been-so-much-lower-out-tur> (проверено 2016).

Source E3G⁶²

(б) Изграждането на вносна газова инфраструктура често се осъществява или просто планира с цел да се възпрепятства изграждането на конкурентна инфраструктура. Русия последователно използва тази тактика. Европейската комисия и страните, членки на ЕС, би трябвало най-малкото публично да оповестяват подобни тактики и да стимулират публичното обсъждане на вероятността за прилагането им.

(в) ЕК и страните, членки на ЕС, би трябвало да насърчават откритото колективно договаряне или обсъждане между засегнатите държави на значителна вносна инфраструктура. Примерът със CESEC е добър за полагане на начало на подобен формат.

(г) Принципът за прозрачността на газовите доставки от страни извън ЕС, заявен в стратегията за Енергийния съюз, трябва да се кодифицира в ясни правила за консултативно участие на ЕК в изготвянето на междуправителствени споразумения. Този принцип трябва да се разпространи върху значителни енергийни инфраструктурни проекти не само в газовия сектор.

(д) Бъдещето на газовата инфраструктура трябва да се обсъжда в рамките на еволюцията на енергийния микс на ЕС и съседните на ЕС страни. Нарастването на възобновяемата енергия, пълното разнообразие от местни енергийни източници, тенденциите в енергийната ефективност и електропреносната инфраструктура би трябвало да се обсъждат в комплект с газовата инфраструктура. По този начин перспективите пред газовата консумация ще бъдат представяни по значително по-реалистичен начин, което от своя страна и ще намали риска за „превземане на държавните институции“ чрез значителни енергийни проекти.

(е) Газовата и друга енергийна инфраструктура трябва да се оценява в контекста на ангажиментите на климатичната конференция в Париж през 2015. Заявените на нея международни амбиции ще имат значително отражение върху енергийния микс.

⁶² <https://www.e3g.org/news/media-room/europes-declining-gas-demand> (проверено 2016).

Енергиен профил на България

Атанас Георгиев

Специфичното енергийно потребление на България е 162,6 кг н.е. за 1000 щатски долара от БВП (по данни на Световната банка⁶³), което я прави страната с най-висока енергийна интензивност в ЕС по този показател⁶⁴.

Някои от най-сериозните проблеми на националния енергиен отрасъл, подредени без приоритет и без претенция за изчерпателност, са:

- почти 100% зависимост от внос на природен газ от един източник, чрез един доставчик и по единствено трасе;
- висока въглеродна интензивност на енергетиката и икономиката;
- текущи и натрупани дефицити в регулирания сегмент на електроенергийния пазар;
- нежелание за извеждане от експлоатация на стари, замърсяващи околната среда мощности;
- запазване на голям дял в пазара за държавната енергетика и неуспешни инвестиции в нови големи мощности с държавен ресурс.

България е нетен вносител на петрол и природен газ, като това се отразява негативно не само на енергийните, но и на търговските баланси на страната. Според анализ на Генерална дирекция „Икономически и финансови въпроси“ на Европейската комисия⁶⁵ България има третия най-голям търговски дефицит в периода 2009 – 2013 г., като неговата стойност достига около 6,4% от БВП, а близо 20% от общата търговия е в енергийния сектор. За същия период около 2,3% от търговския дефицит на България е вследствие на газовете доставки.

Според статистиката за енергийните баланси на България, публикувана от НСИ и от Министерството на енергетиката, страната има обща зависимост от внос за 37,8% от своето енергийно потребление през 2013 г. Степента на зависимост е по-ниска от средната за ЕС (53,2%), само че данните причисляват ядрената енергия (която заема 1/5 в енергийния баланс на страната) за местен ресурс.⁶⁶ В страната има два работещи реактора ВВЕР-1000 с обща електрическа мощност над 2000

⁶³ World Bank (2015) World Development Indicators. <http://data.worldbank.org/country>. Проверен на 04.02.2016 г.

⁶⁴ Eurostat (2015) Energy intensity of the economy. <http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-datasets/-/TSDEC360>. Проверен на 04.02.2016 г.

⁶⁵ European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2014) Member State's Energy Dependence: An Indicator-Based Assessment. Occasional Papers 196. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2014/pdf/ocp196_en.pdf. Проверен на 04.02.2016 г.

⁶⁶ Министерство на енергетиката на Република България (2015) Бюлетин за състоянието и развитието на енергетиката на Република България. https://www.me.government.bg/files/useruploads/files/parlamentaren_control/buletin_energy_2015.pdf. Проверен на 04.02.2016 г.

MW. Те са построени по руска технология и се снабдяват с руско ядрено гориво. Руска собственост е и единствената работеща рафинерия за минерални горива – „Лукойл Нефтохим“, която държи почти 50% от националния пазар. Така България зависи от Русия за около половината от вноса на петрол и петролни продукти, за над 90% от газовото си потребление и за 100% от доставките си на ядрено гориво. В газоразпределението също има значително руско влияние – „Овергаз Инк.“ АД, в което 50% от акциите до началото на 2016 г. се държат от „Газпром“, има дял от около 59% в пазара на природен газ в газоразпределителните мрежи.⁶⁷

По-голямата част от електропроизводствените мощности в страната са държавни и 100% собственост на „Български енергиен холдинг“ ЕАД, в което едноличен принципал е Министерството на енергетиката. БЕХ е холдинг, в който са обединени 100% от акционерните участия в АЕЦ „Козлодуй“ ЕАД (2100 MW), лигнитната ТЕЦ „Марица-изток 2“ ЕАД (1600 MW), общественият доставчик НЕК ЕАД (с хидроенергийни мощности от над 2700 MW, включително всички помпено-акумулиращи ВЕЦ в страната с мощност от 940 MW), както и електропреносната мрежа на Електроенергиен системен оператор (ЕСО) ЕАД. НЕК ЕАД има 2 дългосрочни договора – с ТЕЦ „Ей И Ес Гълъбово“ (670 MW) и с ТЕЦ „КонтурГлобал Марица-изток 3“ (908 MW), като във втората има и миноритарен дял от 27%.

БЕХ държи и 100% от акциите в обществения доставчик на природен газ „Булгаргаз“ ЕАД и в националния газопреносен оператор „Булгартрансгаз“ ЕАД.

Българският електроенергиен сектор бе диверсифициран с производство на енергия от възобновяеми източници, особено в периода 2011 – 2012 г. За съжаление лошият избор на схема за подкрепа на ВЕИ доведе до прекалено голям интерес (първоначално заявките за нови мощности достигаха 12 000 MW при минимално потребление в страната от 2500 MWh/h и максимално потребление от около 7500 MWh/h). Към края на 2015 г. в електроенергийната система работят около 1040 MW фотоволтаични мощности, 701 MW ветроенергийни мощности и 47 MW централи на биомаса.⁶⁸

НЕК ЕАД сключи и договор с „Атомстройекспорт“ (АСЕ) за строителството на нова ядрена централа – АЕЦ „Белене“, но по-късно се отказа от проекта. Руската компания заведе арбитражно дело в Международния арбитражен съд при Международната търговска камара. Делото бе приключено на 14.06.2016 г. с решение, което осъжда НЕК да заплати на АСЕ дължимите суми за произведено оборудване. Към 19.09.2016 г. дължимата от НЕК сума по арбитражното решение е в размер на 628 957 596 евро. Според информация от Министерския съвет, ако НЕК плати в края на 2016 година задължението си към АСЕ, същото с натрупаните лихви ще бъде в общ размер на 646 230 132 евро.⁶⁹

⁶⁷ Пак там.

⁶⁸ Георгиев, Ангел. Статистически данни и показатели за електропроизводството в България през 2014 г. – Енергетика, 2015(4):28-41.

⁶⁹ Министерски съвет на Република България (2016) Решение № 782, <http://www.parliament.bg/>

Според данни от ENTSO-E⁷⁰ България е петият най-голям износител на електрическа енергия в ЕС през 2014 г. след Франция, Германия, Швеция и Чехия. Физическият износ през 2014 г. е достигнал 9 451 GWh, или около 1/4 от цялото количество произведена електрическа енергия през годината. По оперативни данни на ЕСО ЕАД за 2015 г.⁷¹ износът през 2015 г. е бил дори още по-голям – над 10 450 GWh, което може да нареди страната дори още по-напред в тази класация.

Според данни на обществения доставчик „Булгаргаз“ ЕАД⁷² потреблението на природен газ в България през 2014 г. е било 2485 млрд. куб. м, като 91,99% от тези количества са доставени от Руската федерация. Потреблението през 2013 г. е било 2539 млрд. куб. м, а дялът на вноса тогава – 89,13%. Останалите количества природен газ се произвеждат в страната от малко находище, което се експлоатира от британската компания Petroceltic.

Според данните на Евростат⁷³ дялът на природния газ в брутното енергийно потребление на България през 2013 г. е 14,2%, като около 38% от тези количества се използват от топлофикационните компании в големите градове, а най-големият потребител сред тях е „Топлофикация София“ ЕАД с принципал Столична община. Както показва газовата криза от 2009 г., спирането на газовите доставки през зимата може да означава както криза за потребителите на газ, така и електроенергийна криза, защото битовите потребители може да заместят потреблението на топлинна енергия с електрическа енергия за отопление, а това да претовари електроразпределителните мрежи в големите градове.

Друг голям потребител на газ е индустриалният сектор, който през 2013 г. е използвал близо 1 млрд. куб. м за енергийни цели и около 4 пъти по-малко газ за неенергийни потребности. Голяма част от индустриалните потребители не могат бързо или нямат възможност въобще да преминат на алтернативно гориво за своите нужди.

Брутното потребление на природен газ в страната започва да нараства постепенно през 70-те години на XX в., когато до България достига транзитният газопровод от СССР. Пикът в потреблението (около 6,3 млрд. куб. м годишно) е през 1989 г., като от тогава до сега има устойчив спад, свързан основно с намаляването на индустриалното потребление. В периода 2001 – 2015 г. средното годишно потребление е около 2,77 млрд. куб. м годишно.

bills/43/602-01-52.rtf. Проверен на 21.09.2016 г.

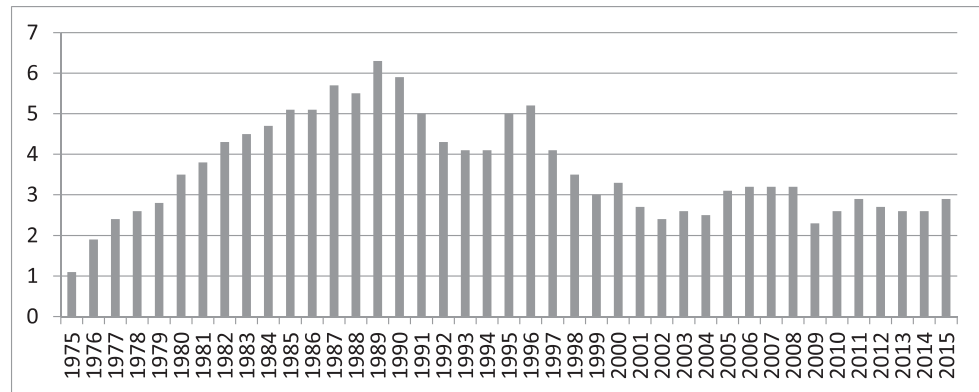
⁷⁰ ENTSO-E (2015) ENTSO-E Statistical Factsheet 2014. https://www.entsoe.eu/Documents/Publications/Statistics/Factsheet/entsoe_sfs2014_web.pdf. Проверен на 04.02.2016 г.

⁷¹ Електроенергиен системен оператор ЕАД (2015) Оперативна справка за Енергиен баланс, <http://tso.bg/default.aspx/operativna-spravka-za-energien-balans/bg>. Проверен на 08.01.2016 г.

⁷² Булгаргаз ЕАД (2015) Годишен финансов отчет за 2014 г. http://bulgargaz.bg/upload/editorfiles/files/BGaz_god_fin_otchet_2014a.pdf. Проверен на 04.02.2016 г.

⁷³ Eurostat (2015) Energy Balances. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/energy-balances>. Проверен на 04.02.2016 г.

Брутно потребление на природен газ в България в млрд. куб. м/год.

Източник: BP Statistical Review Aof World Energy 2016

В момента в страната няма реален газов пазар. Всички количества газ се доставят от „Газпром“ през едно трасе (преминаващо през Украйна, Молдова и Румъния), като те се продават на обществения доставчик „Булгаргаз“. До края на 2015 г. малка част от потреблението в България се осигуряваше и от доставки на „Газпром“ директно за „Овергаз“. Вносет се осъществява по дългосрочни договори, които са индексирани с цените на петрола и петролните продукти, но не се влияят от цените на спот пазарите в Централна и Западна Европа.

Въпреки наблюдаваните тенденции за намаляване на газовото потребление в Западна и Централна Европа в България може да се очаква увеличение на потреблението на газ заради високата цена и ниската сигурност на доставките към настоящия момент. Все още в страната няма нито една съвременна централа с високоефективен паро-газов цикъл за производство на електрическа енергия. А ниската сигурност на доставките е сериозна пречка пред навлизането на инвеститори в индустриални сектори с газово потребление.

Частична гаранция за сигурността на газовото потребление в България е единственото подземно хранилище – „Чирен“, собственост на „Булгартрансгаз“ ЕАД. Понастоящем то е с капацитет от 500 млн. куб. м и с максимален дневен добив между 4 и 5 млн. куб. м. Според проведените от Европейската комисия стрес тестове на газовите доставки на страните членки този капацитет не би бил достатъчен за задоволяване на зимното потребление от около 12 млн. куб. м на ден при евентуална нова криза. „Булгартрансгаз“ стартира постепенното разширяване на хранилището, като плановете са общият му обем да достигне 1 млрд. куб. м, а дневният добив – 8 – 10 млн. куб. м. Въпреки предложенията на Retroseltic да се разгледа възможността за изграждане на второ подземно газово хранилище в блок „Галата“, все още няма решение по този въпрос. Според различни анализи неговият капацитет може да бъде до 800 млн. куб. м.

През 2015 г. българското правителство стартира своята инициатива за създаване на т.нар. Газов хъб „Балкан“ на територията на страната, който да осигурява достъп до газ от различни източници. При създава-

нето на съвместната работна група между правителството и ЕК Вицепремиерът Томислав Дончев заяви, че „географското разположение на България и съществуващата газова инфраструктура осигуряват стабилна основа за развитието на регионален газов хъб“. Той допълни, че правителството полага усилия за създаването на стабилна регулаторна рамка и добре развита търговска среда в съответствие с правото на ЕС.

Според представителите на европейските институции газови хъбове не се „строят“, а се създават с пропазарни правила, гарантиращи равен достъп на конкуриращи се доставчици до инфраструктурата. Междусистемните връзки са не по-малко важни, но преди строителството на нови газопроводи трябва да се отворят за конкуренцията съществуващите трасета, по които в момента единствено Русия доставя газ до България, Турция, Гърция и Македония. Първите стъпки в тази посока бяха направени през юни 2016 г. със създаването на възможност за тестови виртуални доставки от Гърция до България по газопровода Кулата – Сидирокастро от 1 юли 2016 г. Остава по-същественният въпрос – възможно ли е изграждането на „големи“ газопроводи през територията на България и има ли необходимост от тях? Както отбелязват европейските експерти⁷⁴, какъвто и да е голям газопровод за внос от Русия трябва да е обект на споразумение между ЕС и Руската федерация, така че да се осигури полза за всички страни членки, а не да се засили доминацията на един доставчик.

⁷⁴ Георгиев, Ат. В идеалния случай трябва да имаме един европейски газов хъб. Интервю с Жан-Арнолд Виноа, Институт „Жак Делор“ – Ютилитис, бр. август/септември 2016, с. 18-23.

Газова инфраструктура на България. История

Галя Александрова

Въведение

Газовият сектор безспорно има важна роля за икономиката на България. На първо място, голяма част от природния газ в България се използва за енергийни цели опосредено – в отоплителни централи и за комбинирано производство на електрическа и топлинна енергия. За разлика от повечето европейски страни у нас почти няма пряко използване на природен газ за домакински нужди. Останалата част от доставките захранва индустрията като суровина и гориво.

През страната преминават транзитните газопроводи, по които се доставя природен газ за все по-разширяващите се пазари на Гърция, Македония и Турция, но нито един от тях в момента не може да доставя количества газ, които да осигурят снабдяването поне на част от големите потребители при евентуална криза.

Проектът „Южен поток“ до голяма степен би затвърдил още повече зависимостта на страната от руските газове доставки, тъй като неговото изграждане би разнообразило само маршрутите за транспортиране на газа, заобикаляйки Украйна, но източникът на синьото гориво не се променя. В същото време газопроводът би блокирал други проекти, които биха били далече по-изгодни за страната както от икономическа, така и от политическа гледна точка, доколкото „Газпром“ е силно зависим политически.

Важни от гледна точка на икономическата целесъобразност и геополитическите процеси са плановете за изграждане на реверсивни газови връзки (интерконектори), които да свържат българската газопроводна мрежа с газовите системи на съседните страни – Гърция, Турция, Румъния и Сърбия. Така с много по-малко инвестиции България ще стане част от газов коридор, който е в състояние да пренесе и разпределя количества газ от производителите в Каспийския регион и Близкия изток към Европа. Това е пътят и за реална диверсификация на източниците за доставки на газ в България.

История

Същинското развитие на пазара на природен газ в България започва в средата на 70-те години на миналия век с изграждането на национална газотранспортна система за доставка на природен газ от бившия СССР. Началото на газовата индустрия е поставено още през 1963 г. с откриването на газокондензатно находище на природен газ край село Чирен. **Развитието на газовия пазар в България протича през следните основни етапи:**

- август 1974 г., 16:30 ч. – потичат първите количества руски газ на българска територия
- септември 1974 г. – открива се газопровод Съветски съюз – България
- 1988 г. – подадени са първите количества природен газ за Турция
- 1994 г. – подадени са първите количества природен газ за Гърция
- 1995 г. – подадени са първите количества природен газ за Македония.

Днес газоснабдяването на територията на България се осъществява по газопрееносна мрежа, собственост на „Булгартрансгаз“ ЕАД, към която са присъединени газоразпределителните дружества. Съществува и транзитен газопровод, собственост на „Булгартрансгаз“ ЕАД, който транзитира природен газ по териториите на Гърция, Македония и Турция. Доставка на природен газ за българския газов пазар се осъществяват от:

- ООО „Газпром експорт“
- „Овергаз Инк.“ АД
- „Петрокелтик“ ЕООД.

ОПИСАНИЕ НА ГАЗОВАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА БЪЛГАРИЯ

Деятелността в сектора природен газ се осъществява от „Български енергиен холдинг“ (БЕХ) чрез дъщерните компании „Булгаргаз“ ЕАД и „Булгартрансгаз“ ЕАД, както и от лицензираните газоразпределителни фирми, които са собственици на разпределителната мрежа за ниско налягане. „Булгаргаз“ ЕАД е общественият доставчик на природен газ. „Булгартрансгаз“ ЕАД отговаря за преноса и транзита на природен газ през системите за пренос и транзит на газ в България и също така експлоатира подземното газохранилище „Чирен“ на територията на страната.

Национална газопрееносна мрежа

Националната газопрееносна мрежа е изградена пръстеновидно от газопроводи с високо налягане с обща дължина 1700 км, три компресорни станции – КС „Каргам-1“, КС „Вълчи дол“ и КС „Полски Сеновец“, с обща инсталирана мощност 49 MW, комуникационна мрежа – медни и оптични кабели, 240 изходни пункта от 115 изходни точки (АГРС, ГИС). Техническият ъ капацитет за пренос е 7,4 млрд. куб. м годишно, а максималното работно налягане – 54 bar.

Национална мрежа за транзитен пренос

Мрежата за транзитен пренос е изградена от газопроводи с високо налягане с обща дължина 945 км, шест компресорни станции – КС „Каргам-2“, КС „Провадия“, КС „Лозенец“, КС „Странджа“, КС „Ихтиман“ и КС „Петрич“, с обща инсталирана мощност от 214 MW и съпътстващи съоръжения. Техническият ъ капацитет за транзитен пренос е 18,7 млрд. куб. м годишно, а максималното работно налягане е 54 bar.

Подземно газохранилище ПГХ „Чирен“

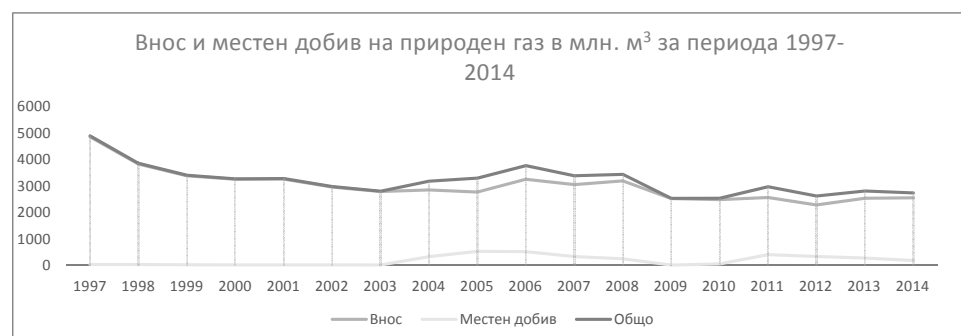
Подземното газохранилище „Чирен“ го гр. Враца разполага с 22 експлоатационни сондажа, компресорна станция с обща инсталирана мощност 10 MW и други технологични съоръжения, необходими за осигуряване нагнетяването, добива и качеството на съхранявания газ. Хранилището може да осигури съхранение до 550 млн. куб. м природен газ. Капацитетът на добив и нагнетяване е от 1 млн. куб. м/денонощие (минимално) до 4,2 млн. куб. м/денонощие (максимално) за добив и от 1,5 млн. куб. м/денонощие (минимално) до 3,5 млн. куб. м/денонощие (максимално) за нагнетяване.

Източник: „Булгартрансгаз“ ЕАД

ВНОС НА ПРИРОДЕН ГАЗ

Природният газ, който се пренася по националната газопреносна мрежа, се осигурява от внос от Русия (приблизително 90%) и местен добив (приблизително 10%). „Булгаргаз“ ЕАД внася от Русия по дългосрочни договори „Вземай или плащай“ с ООО „Газпром експорт“. През ноември 2012 г. „Булгаргаз“ ЕАД и ООО „Газпром експорт“ сключиха нов 10-годишен договор. Новият договор е за 2,8 млрд. кубични метра газ годишно и цената формула е свързана с цените на петролните продукти.

Година	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Внос	4856	3824	3381	3250	3260	2958	2788	2848	2768	3249	3048	3190	2521	2480	2563	2281	2535	2551
Местен добив	33	28	22	18	18	19	13	329	528	517	333	246	9	54	406	336	274	182
Общо	4889	3852	3403	3268	3278	2977	2801	3177	3296	3766	3381	3436	2530	2534	2969	2617	2809	2733

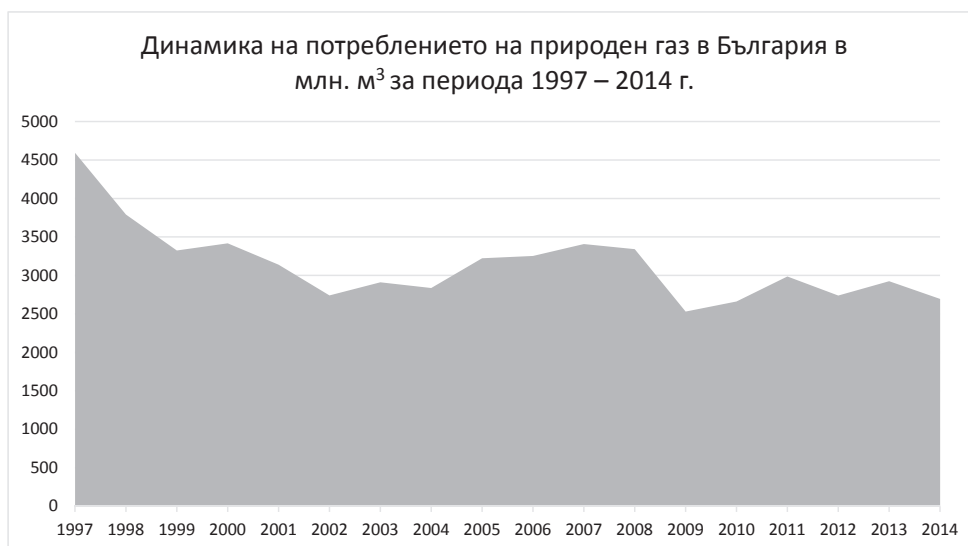
Източник: КЕВР

През 2014 г. на пазара на природен газ втори търговец – „Овергаз Инк.“ АД, внася и продава газ на газоразпределителни дружества и крайни клиенти. Останалите около 10% от количествата газ, закупвани от „Булгаргаз“ ЕАД, се осигуряват от местен производител – „Булгаргаз“ ЕАД, с което има сключен договор за покупко-продажба на природен газ от местен добив с „Petroceltic“ ЕООД. Към момента се използват около 40% от максималния технически капацитет на системата.

ОБЩЕСТВЕНА ДОСТАВКА НА ПРИРОДЕН ГАЗ

Обществената доставка на природен газ в България се осъществява от „Булгаргаз“ ЕАД, който притежава единствената лицензия за територията на страната за извършване на тази дейност, издадена от КЕВР. Дружеството доставя газ на 44 крайни снабдителни и 220 клиенти, директно присъединени към преносната мрежа. Цените, по които „Булгаргаз“ ЕАД продава газ, се регулират от Комисията за енергийно и водно регулиране (КЕВР).

Година	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Консумация	4594	3791	3324	3417	3140	2741	2910	2836	3223	3253	3408	3341	2530	2661	2987	2738	2925	2695

Източник: КЕВР

ГАЗОРАЗПРЕДЕЛЕНИЕ И СНАБДЯВАНЕ С ПРИРОДЕН ГАЗ

Дружествата, получили лиценз за извършване на дейностите разпределение и снабдяване с природен газ, са 43, като на 39 от тях са издадени локални лицензи (за отделни общини), а 4 притежават и регионални лицензи („Черноморска технологична компания“ АД – за регионите „Мизия“ и „Добруджа“, „Овергаз Инк.“ АД – за регион „Дунав“, „СитиГаз България“ ЕАД – за регион „Тракия“, „Рилагаз“ АД – за регион „Запад“).

Към момента газоразпределителната мрежа в страната не е напълно развита, част от лицензиантите тепърва стартират инвестиционните си програми, поради което ограничен кръг от потребители има достъп до използването на природен газ.

От 1 юли 2007 г. газоразпределителните дружества на територията на страната осъществяват функции на краен снабдител, което означава, че снабдяват с газ битови потребители, както и предприятия с по-малко от 50 души нает персонал и с годишен оборот до 19,5 млн. лв.

Пренос и транзит на природен газ

„Булгартрансгаз“ ЕАД притежава лицензи за пренос, транзитен пренос и съхранение на природен газ, издадени от ДКЕВР (впоследствие КЕВР).

„Булгартрансгаз“ ЕАД извършва транзитен пренос на природен газ през територията на България за съседни държави – Турция, Гърция и Македония.

Договорът за транзитен пренос на природен газ в горепосочените направления е сключен през 1998 г. с ООО „Газпром экспорт“, като с Допълнение № 11 от 2006 г. срокът на действие е продължен до 2030 г. Транзитната такса е договорена в щатски долари за заявени за пренос 1000 куб. м природен газ на 100 км и отделно за пренесени 1000 куб. м природен газ на 100 км, като се актуализира ежегодно с отчетената инфлация в държавите от ЕС за предходната година.

„Булгартрансгаз“ ЕАД е регистриран на 15.01.2007 г. в Софийския градски съд. Историята на Дружеството започва на 30.12.1973 г., когато е регистрирана държавна фирма „Нефт и газ“, преименувана през декември 1975 г. на „Газоснабдяване“. В началото на 1990 г. предприятието се преименува на „Булгаргаз“, след което е преобразувано в еднолично акционерно дружество. С този статут „Булгаргаз“ ЕАД остава до края на 2006 г., когато в изпълнение на изискванията на Закона за енергетиката и Директива 2003/55/ЕС относно общите правила за вътрешния пазар на природен газ „Булгаргаз“ ЕАД е преобразувана в организационно и правно отношение.

На 15.01.2007 г. Софийският градски съд вписва преобразуването на „Булгаргаз“ ЕАД в „Булгаргаз холдинг“ ЕАД, в чийто състав са включени „Булгартрансгаз“ ЕАД, „Булгаргаз“ ЕАД и „Булгартел“ ЕАД, 100% собственост на „Булгаргаз-Холдинг“ ЕАД. През септември 2008 г. е

създаден „Български енергиен холдинг“ ЕАД (БЕХ ЕАД) чрез преименуване на „Булгаргаз холдинг“ ЕАД, който е със 100% държавно участие.

Отделяне

В съответствие с Директива 2009/73/ЕО за постигане на напълно действащ вътрешен пазар с недискриминационен достъп до газопреносните мрежи и справедливо определяне на цените на природния газ е извършено преобразуване чрез отделянето на „Булгаргаз“ ЕАД и „Булгартрансгаз“ ЕАД в самостоятелни стопански субекти. По този начин се осъществява юридическото, функционалното и счетоводното отделяне на дейностите по пренос на природен газ и обществена доставка на природен газ. Хоризонтално са отделени дейностите по веригата: добив, внос, пренос, съхранение, разпределение, доставка и търговия с природен газ.

През 2013 г. „Булгартрансгаз“ ЕАД е подал заявление в КЕВР и енергийният регулатор е одобрил проект на решение за сертифициране на „Булгартрансгаз“ ЕАД като независим преносен оператор, което е нотифицирано от ЕК.

Дейността на оператора на газопреносната мрежа „Булгартрансгаз“ ЕАД е отделена юридически, функционално и счетоводно от другите дейности във вертикално интегрираното предприятие.

Бъдеще на енергийната инфраструктура в България

Юлиан Попов

Бъдещето на българската енергийна инфраструктура е неясно поне по четири причини:

(а) Енергийното производство се децентрализира. Днес е трудно да се каже какво ще бъде в бъдеще съотношението между енергия, генерирана в близост до или на мястото на консумация, и енергия или енергийни източници, които се генерират или добиват в големи обеми и далеч от точката на консумация. Тенденцията на децентрализация на енергийното производство води до свиване на транспортването на електроенергия или енергийни източници на големи разстояния. Тази тенденция може да намали необходимия капацитет за пренос на газ и съответно да напрегне още повече битката за достъп до пазари и транзитна газопреносна инфраструктура.

(б) Електрификация на енергопотреблението. В момента тече и още една тенденция, която може да свие употребата на газ – нарастваща електрификация на потреблението, особено в отоплението на сградите, което по принцип поглъща най-голям дял от потреблението на газ. Тази тенденция е трудно да бъде ясно предвидена и затова е трудно точно да се определи необходимостта от газова в сравнение с електропреносна инфраструктура.

(в) Свиване на консумация. Общата консумация на енергия в Европа спада или остава на приблизително едно равнище. Свиването на консумацията в резултат на повишаването на енергийната ефективност също ще се отрази на необходимата бъдеща инфраструктура.

(г) Еволюиращ енергиен микс. Енергийният микс на България, Югоизточна Европа и цяла Европа еволюира. Тази еволюция се стимулира от различни фактори, сред които стремежът да се намалят въглеродните емисии има особено високо отражение. В бъдеще е вероятно Европа не просто да добива повече енергия от вятър и слънце, но значително да промени целия си енергиен микс, включително с технологии, които сега са още във фаза на разработка или внедряване. Тази непредвидимост добавя още натиск за активно прокарване на инфраструктурни проекти от страна на изпълнители и политически кръгове, които очакват да се облагодетелстват по един или друг начин от подобни строежи.

Един от сериозните проблеми на проекта „Южен поток“ беше, че той не се съобрази именно с тези неясноти и променливи. Несигурността на бъдещето на енергийната инфраструктура би трябвало да доведе до много по-внимателни и предпазливи стъпки от страна на индустрията и ангажираните правителства. В случаи обаче, когато от инфраструктурните проекти се очаква значително да облагодетелстват определени кръгове, независимо дали чисто финансово или с осигуряване

на властови позиции, поведението може да е точно обратното. Изправени пред неясноти за бъдещето на значителна инфраструктура, правителства и компании оказват силен натиск за нейното бързо договоряне и реализация, преди нейната нерентабилност да стане експертно очевидна и публично известна.

Планът за възстановяване на строежа на атомната електроцентрала „Белене“, както и проектът „Южен поток“ носят точно тези белези на прибързано изтичане напред без прозрачен дебат и адекватна оценка на икономическата стойност. В резултат те не само донесоха значителни финансови загуби за страната, но в продължение на години оказваха силно влияние върху политическия живот в нея.

Отвъд провалите и загубите от тези два проекта, за бъдещото развитие на българската енергийна инфраструктура могат да се направят няколко предположения:

(а) България ще довърши рехабилитацията на съществуващата газова инфраструктура, ще разшири капацитета на основното си газово хранилище край Чирен, ще изгради още едно газово хранилище и ще довърши основните си интерконектори, които свързват българската национална газова мрежа с Румъния, Гърция и Сърбия, вероятно и с Турция. Така страната ще може да играе по-значителна роля в регионалния газов пазар.

Планирана газова инфраструктура в рамките на Проектите от общ интерес, източник ЕК⁷⁵

Идеята за изграждане на газов хъб на територията на България зависи в голяма степен от склонността на съседните страни да припознаят България като привлекателен търговски център, но също и от количествата газ, които ще преминават през страната, и от либерализацията както на българския газов пазар, така и на газовия пазар

⁷⁵ http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/transparency_platform/map-viewer/ (проверено 2016).

в съседните страни. Това, което може с известна сигурност да се каже, е, че България ще стане един адекватен участник на регионалния газов пазар, без обаче да увеличава значително собствената си консумация. Това е реалистична цел и всяко отклоняване от нея в посока на особено амбициозни намерения би трябвало сериозно да се разследва от гледна точка на нерегламентирана намеса в решенията на държавата.

(б) Ще бъде рехабилитирана електропреносната мрежа в страната и ще бъдат изградени няколко междусистемни връзки, сред които може би основна ще бъде връзката между „Марица-изток“ и „Неа Санта“ в Гърция. Възможно е също да бъде изграден електропровод от Румъния до Турция с връзка с България, който да улесни търговията с електроенергия между трите страни и също да спомогне за балансиране на нарастващото неравномерно производство на възобновяема електроенергия в трите страни. Възможни са и други електропреносни трансгранични интерконекторни връзки, които да улеснят евентуалното разрастване на регионалната търговия на електричество. Подобни връзки обаче трябва да се планират в рамките на една обща регионална концепция за интегриран регионален електроенергиен пазар. При изграждането на електропреносна инфраструктура вероятността от неправомерна висококоруптивна намеса е значително по-ограничена, отколкото в случая с газовата инфраструктура.

Планирана електропреносна инфраструктура в рамките на Проектите от общ интерес, източник ЕК⁷⁶

(в) В процес на първоначална дискусия необходимостта за изграждане на инфраструктура за улавяне и съхранение на въглероден двуокис, която би позволила български въглищни и евентуално газови електроцентрали да оперират с ниско или нулево отделяне на въглероден двуокис. Подобна перспектива е теоретично възможна, но малко вероятна на практика.

(г) В случай че Югоизточна Европа тръгне амбициозно и съгласувано към реализация на възобновяемия си енергиен ресурс, то тогава подобно развитие ще се отрази и на енергийната инфраструктура. Регионът има значителен развит, но и още неразвит хидроенергиен потенциал, на

⁷⁶ http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/transparency_platform/map-viewer/ (проверено 2016).

основата на които могат да бъдат изградени както генериращи мощности, така и мощности за съхранение на енергия (ПАВЕЦ), които да обслужват нарастващото неравномерно производство на възобновяема енергия. Възможно е изграждането на хидроенергийни мощности на река Дунав. Развитието на хидроенергетиката е вероятно да се сблъска със сериозна опозиция от страна на природозащитни организации. Вероятността обаче да наблюдаваме феномена на „пленена държава“ във връзка с подобни проекти е ограничена.

(г) Други очаквани развития на енергийната инфраструктура в България са свързани с две сфери, които обикновено не се разглеждат като инфраструктурни – развитие на пазарните платформи и киберсигурността. С основаването на националната електроенергийна борса и бъдещото свързване на националния електроенергиен пазар с пазарите на съседните страни ще се увеличи прозрачността на ценообразуването и ще се формират ценови равнища, които ще бъдат добър ориентир за по-широко ценообразуване в енергийния сектор. С електронизацията и разрастващата се електрификация на енергийния сектор вероятността за тежки кибератаки спрямо енергийната система ще се увеличи. Тази уязвимост може да стане цел както на криминални, така и на политически мотивирани външни интервенции. Как киберуязвимостта на енергийната система може да улесни „пленяването на държавата“ чрез енергийната инфраструктура, не е предмет на този доклад, но при едно по-широко изследване тя обезателно трябва да се анализира.

Бъдещето на енергийната инфраструктура на България би трябвало да стане предмет на задълбочено и прозрачно експертно изследване и да се разглежда в рамките на няколко процеса, които ще се отразят значително върху енергийния сектор:

- ангажиментите, които европейските държави поеха на климатичната конференция в Париж и очакваните бъдещи договорености за намаляване на въглеродните емисии,
- амбицията на Европейския съюз да изгради интегриран енергиен пазар, който да включва не само страните, членки на ЕС, но и отделни съседни държави,
- тенденцията за регионална пазарна и инфраструктурна енергийна интеграция както в газовия, така и в електроенергийния сектор.

Променящата се концепция за енергийна сигурност и разширяването от сигурност на доставките към значително по-комплексен възглед, който да включва и сигурност на планираната консумация, киберсигурност и съвсем не на последно място, защита срещу значителна нерегламентирана намеса в процеса на вземане на държавни решения в сектора.

„Южен поток“ и газова инфраструктура на Югоизточна Европа

Атанас Георгиев

Подобно на България, и други страни от региона на Югоизточна Европа са значително зависими от доставките на руски природен газ. В тези държави обикновено договорите за доставка на природен газ са дългосрочни и цените за доставка са в долари, като се индексират от цените на петрола и петролните продукти. В повечето страни от Централна и Западна Европа поради наличието на алтернативни доставки цените на природния газ обикновено се формират на спот пазарите и не следват директно цените на петролния пазар.

Според газовите стрес тестове, публикувани от Европейската комисия през октомври 2014 г.⁷⁷, Босна и Херцеговина, Македония и Сърбия са в същото положение като България – с основен доставчик Руската федерация и с едно трасе, по което получават природен газ – през Украйна и Румъния. В голяма степен това е валидно и за страните, членки на ЕС от този регион: Румъния, Унгария, Гърция и Хърватия.

Според данните за енергийните баланси на европейските страни⁷⁸ природният газ не е основен енергиен ресурс, но е със значителна важност за крайното енергийно потребление в повечето от страните, които биха получавали газ от „Южен поток“ (таблица).

ДЯЛ НА ПРИРОДНИЯ ГАЗ В КРАЙНОТО ЕНЕРГИЙНО ПОТРЕБЛЕНИЕ ЗА 2013 Г. (В %)

Австрия	18,1%
България	13,2%
Гърция	5,9%
Италия	29,8%
Македония	1,5%
Словакия	35,4%
Словения	11,3%
Сърбия	12,4%
Унгария	36,1%
Хърватия	17,1%

Трябва да се отбележи и друг интересен аспект на газовата инфраструктура в региона. Обикновено националните газопреносни

⁷⁷ European Commission (2014) "Stress tests: cooperation key for coping with potential gas disruption", <https://ec.europa.eu/energy/en/news/stress-tests-cooperation-key-coping-potential-gas-disruption>, проверен на 12.02.2016 г.

⁷⁸ Eurostat (2015) Energy balance sheets – 2013 data – 2015 edition, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-EN-15-001>, проверен на 12.02.2016 г.

мрежи са собственост на национални компании, в които съответната държава има мажоритарен дял, а в повечето случаи той е 100%. Изцяло държавна собственост към януари 2016 г. са „Булгартрансгаз“ (България), BH Gas (Босна и Херцеговина), DESFA (Гърция), Srbijagas JP (Сърбия), Plinacro (Хърватия).

В Македония газопреносната инфраструктура е собственост на акционерното дружество ГА-МА, в което по 50% имат държавата и компанията „Макпетрол“ (която е собственост на Андрея Йосифовски). В Словения компанията Georlin има 21 акционери, сред които с най-голям дял са държавата с 39,6% и Petrol Ljubljana с 32%. В Словакия независимият преносен оператор Eustream е 51% собственост на държавата, а 49% се държат от частния чешки фонд Energetický a průmyslový holding, a.s. (EPH). В Унгария газовата компания MOL е с държавен дял от около 24,7%, но в проекта „Южен поток“ участва държавната банка за развитие MFB.

Голяма част от тази инфраструктура е построена преди разпадането на СССР и е проектирана и построена за снабдяване само с руски природен газ. Русия не е криела през последния четвърт век своя интерес от придобиването на мажоритарни дялове, особено в страните, през които се доставя транзитно газ до други нейни клиенти. В Беларус например „Газпром“ е 100% собственик на преносната компания „Газпром Трансгаз Беларус“, а в Молдова държи директно 50% от Moldovagaz и е попечител на 13,5% дял на Tigaspoltransgaz в компанията. Конкретни интереси за концесия на българската газопреносна система от страна на „Газпром“ имаше още през 1996 г.

Газовата инфраструктура в Югоизточна Европа (към 2014 г.)

Източник: GIE и ENTSOG⁷⁹

⁷⁹ GIE & ENTSOG (2014) ENTSOG / GIE – System Development Map 2014, <http://www.gie.eu/index.php/maps-data/system-development-map>, проверен на 12.02.2016 г.

Проектът „Южен поток“ често се сравнява с алтернативни газови проекти като „Набуко“ и Трансадриатическия газопровод. Една от съществениите разлики между тях в проектен аспект е начинът на управление. Докато „Южен поток“ разчита на отделни проектни компании за отделните части от трасето (през Черно море, България, Сърбия, Унгария и т.н.), консорциумът „Набуко“ например имаше структура, при която проектната компания е една и тя е собственик на отделните дъщерни дружества в страните, през които преминава.

Една от причините за различните проектни компании по трасето на „Южен поток“ е възможността на Русия да договаря различни условия и да включи по-голям брой партньори, като същевременно запази поне 50% дял в целия проект. За сравнение акционерите в „Набуко“ (австрийската компания OMV, унгарската MOL, румънската Transgaz, българската БЕХ, турската Botas и германската RWE) имаха дялове от малко над 16%, като по този начин нито една от тях не контролираше изцяло проекта. Друг интересен факт е, че някои от компаниите, които имаха дял в „Набуко“, същевременно имаха дялове и в проектните компании по трасето на „Южен поток“ – например БЕХ.

Първоначално, при официалното обявяване на „Южен поток“, Русия създаде проектна компания South Stream AG, в която имаше равен дял с италианския петролен и газов гигант Eni. Впоследствие бе създадена компанията South Stream Transport (първо регистрирана в Швейцария, а впоследствие – в Холандия), в която „Газпром“ беше с дял 50%, Eni имаше 20%, а френската електроенергийна компания Electricite de France и базираната в Германия Wintershall (дъщерна компания на концерн BASF) – по 15%.

„Газпром“ и „Български енергиен холдинг“ ЕАД договориха равно участие в проектната компания „Южен поток България“ АД, като това може да се разтълкува като „успех“ и за двете страни – България получи равен дял в бъдещата инфраструктура (за разлика от Сърбия), но и „Газпром“ за първи път получи собственост върху бъдеща газова инфраструктура в България – нещо, към което руската компания се стреми от повече от 20 години.

В Сърбия проектната компания е с мажоритарно участие на „Газпром“ – 51% срещу 49% за държавното газопрееносно дружество Srbijagas. Като част от сделката през 2008 г., Сърбия се съгласява да продаде и 51% от петролната си компания NIS на „Газпром Нефт“.

В Унгария отново „Газпром“ договаря сделка 50:50, но не с националния газопрееносен оператор MOL, а с държавната банка за развитие MFB. С по 50% дял са и проектните компании в Гърция, Словения и Австрия.⁸⁰

Решението за отделни проектни компании в отделните страни по трасето на „Южен поток“ е по-скоро изключение за такива инфраструктурни проекти. От една страна, „Газпром“ неведнъж е отбелязвала, че разглежда проекта си като „газопрееносна система“, т.е. като

⁸⁰ Газпром (2015) Компании с долевым участием ПАО „Газпром“ и прочие аффилированные структуры <http://www.gazprom.ru/about/subsidiaries/list-items/>, проверен на 12.02.2016 г.

интегрален газопровод с връзки с националните системи. Това означава, че преговорите с всяка от страните по трасето (относно входни и изходни точки, капацитети, газохранилища и др.) трябва да са много добре координирани. От друга страна, станахме свидетели на нееднократни промени както в трасето, така и в капацитета на тръбопроводите. Русия например обмисляше дали входната точка в ЕС да е България или Румъния. Газопроводът първоначално трябваше да има едно разклонение към Австрия и второ към Южна Италия, а в последните месеци бе разглеждан като едно трасе от Варна (България) до словенско-италианската граница с няколко малки разклонения за останалите страни от Югоизточна Европа. От чисто проектна гледна точка тези разлики с проекта „Набуко“ изглеждаха странни за някои от наблюдателите на „Южен поток“ и оставяха съмнение в реализацията му.

Подобна бе ситуацията и с т.нар. „Турски поток“ в едногодишния период на неговото „съществуване“ между обявяването му от Владимир Путин на 1 декември 2014 г. и замразяването му от Реджеп Ердоган на 10 декември 2015 г. Той му трябваше да продължава към Трансбалканския газопровод (България и Румъния), ту се обсъждаше продължението му през Гърция, Македония, Сърбия и Унгария към Австрия. Същевременно неговият капацитет варираше между 14 и 63 млрд. куб. м годишно в зависимост от това дали краен получател на газа ще е само Турция, или Турция плюс Югоизточна и Централна Европа.

Според публикация на Jamestown Foundation⁸¹ схемата, по която работи „Газпром“ – създаване на отделни проектни компании с грубо 50/50 участие във всяка страна от трасето, които ще трябва да финансират, построят и експлоатират съответните отсечки, е форма, чрез която тези държави де факто „субсигират дългосрочната си свръхзависимост“ от руската компания. Авторът Владимир Сокор посочва, че в повечето от страните „Газпром“ и Русия се явяват и заемодатели на държавите за техния дял, като по този начин допълнително ги обвързват със сигурни бъдещи разходи, но не и със сигурни приходи. Отново можем да припомним и примера с България, където „Български енергиен холдинг“ ЕАД взе в началото на август 2014 г. заем от 191 млн. лв. от „Газпром Е.П. Интернешънъл Б.В.“, с който финансира увеличаването на капитала на проектната компания „Южен поток България“ АД.

⁸¹ Vladimir Socor (2012) South Stream: A Project with Changeable Geography, Eurasia Daily Monitor Volume: 9 Issue: 143, [www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=39686](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39686), проверен на 12.02.2016 г.

„Южен поток“ в Сърбия

Владимир Медович

Енергийното споразумение между Република Сърбия и Руската федерация

Споразумението между правителството на Република Сърбия и правителството на Руската федерация за сътрудничество в сектора на нефта и газа (по-году „Енергийното споразумение“) бе подписано на 25 януари 2008 в Москва.⁸² Целта на споразумението е формулирана в член 1 и той налага сътрудничество и взаимна помощ в планирането, изграждането и функционирането на активи в осъществяването на следните проекти:

- разработване на основния газопровод от Руската федерация през Черно море, териториите на трети страни и Република Сърбия за пренос и доставка на природен газ до други европейски страни (газопровода „Южен поток“),
- *Banatski Dvor* – подземно газово хранилище, и
- *Naftna industrija Srbije* – NIS – акционерно дружество.

За целите на осъществяването на проекта „Южен поток“ и изграждането на подземното газово хранилище *Banatski Dvor* ще бъдат основани подходящи компании със съвместна собственост. Участници в тези компании ще бъдат акционерното дружество „Газпром“ или неговите филиали от страна на Руската федерация и държавното предприятие *Srbijagas* [JP *Srbijagas*] съответно от страна на Сърбия. Инфраструктурата, продукцията, други активи и собственост, построена, модернизирана или придобита от смесените компании, е тяхно притежание.⁸³ Всяка една от смесените компании ще има следните дялове от първоначалния капитал: руският участник ще има не по-малко от 51%, а сръбският участник ще има не по-малко от 49%.⁸⁴

Освен условията, свързани с изграждането на газопровода и подземното хранилище, Споразумението определя, че сръбската страна ще продаде 51% от сръбската съвместна акционерна компания (*Naftna Industrija Srbije* – NIS) на руската „Газпром“.⁸⁵ Едновременно с Енергийното споразумение, правителството на Република Сърбия и правителството на Руската федерация подписаха Протокол за основните условия за изкупуване на 51% от акциите от първоначалния капитал на съвместната акционерна нефтена сръбска компания в Нови Сад от съвместната акционерна компания „Газпром Нефт“ [ОАО *Gazprom Neft*] за 400 милиона евро.

⁸² Народното събрание на Република Сърбия ратифицира Енергийното споразумение на 9 септември 2008. Споразумението влиза в сила на 30 септември 2008.

⁸³ Article 2 of the Energy Agreement.

⁸⁴ Article 3 of the Energy Agreement.

⁸⁵ Article 9 of the Energy Agreement.

Споразумението за продажба и закупуване на акциите на Naftna industrija Srbije Inc. Novi Sad бе подписано на 24 декември 2008.

Международен политически контекст

Сърбия подписва енергийното споразумение с Русия при специфични международни обстоятелства. По-конкретно енергийното споразумение е подписано, след като Сърбия отказва да приеме плана „Атисари“ и в навечерието на декларацията за независимост на Косово (17 февруари 2008). При тези обстоятелства Сърбия целенасочено търсеше международна подкрепа срещу признаването на обявената декларация за независимост на Косово. Подкрепата на Русия, постоянен член на Съвета за сигурност на ООН с право да налага вето, е ключова за отхвърляне на предложението на Атисари за статута на Косово в съвета за сигурност на ООН и за отказа за приемането на Косово като независима държава в международните организации.⁸⁶ Това обяснява до голяма степен основанията на Сърбия да подпише енергийното споразумение, което е твърде различно от другите споразумения за изграждането на „Южен поток“, които Русия сключва с други страни и чиито провизии са изгодни за Русия. Първо, енергийното споразумение е комплексно споразумение, което предполага стратегическото сътрудничество на Сърбия и Русия в нефтения и газовия сектор. Клаузите за изграждането на „Южен поток“ представляват само част от енергийното споразумение, която е поставена в зависимост от приемането на искането на руската страна за продажба на 51% от акциите на Naftna industrija Srbije Inc на руския „Газпром“.

Споразумението очертава основните елементи на продажбата на мажоритарния пакет акции на тази компания само за 400 милиона евро, което е доста под пазарната оценка, особено като се вземе предвид, че Naftna industrija Srbije Inc има монопол в производството на сурови нефтени и петролни продукти. Ниската продажна цена на мажоритарния пакет акции се предполагаше да бъде компенсирана от бъдещи приходи от транзитни такси, които трябваше да акумулира газопроводът „Южен поток“. Напълно оправдано опасение бе предизвикано от факта, че продажбата на мажоритарния пакет акции Naftna industrija Srbije Inc трябваше да се осъществи преди началото на осъществяването на проекта „Южен поток“, което започна на 24 декември 2008 г. В опит да успокоят критиките от страна на политици и професионалисти, на 24 декември 2008 г. президентите на Русия и Сърбия Дмитрий Медведев и Борис Тадиќ излязоха със съвместно изявление, с което гарантираха, че газопроводът „Южен поток“ ще бъде построен на територията на Сърбия съгласно Енергийното споразумение. В допълнение към това, когато става дума за газопровода „Южен поток“, Сърбия бе принудена да приеме по-малкия дял от собствеността върху бъдещия газопровод (49% Srbijagas, 51% „Газпром“). Именно в тази си част споразумението между Сърбия и Русия значително се различава от споразуменията, кои-

⁸⁶ Специалният пратеник на ООН Марти Атисари внесе подробно предложение за уреждане статута на Косово в Съвета за сигурност на ООН. Предложението включва международно наблюдение върху независимостта на Косово.

то Русия е подписала с други страни, които предполагат равна собственост върху бъдещия газопровод (50:50%).⁸⁷ С това споразумение Сърбия фактически дава на Русия водеща позиция в стратегически важните сектори на нефта и газа. По такъв начин Сърбия заплати висока цена за подкрепата на Русия за непризнаването на независимостта на Косово и нейното участие в проекта „Южен поток“, от който Сърбия очакваше значителни транзитни приходи и устойчив приток на газ.

Съвместимост на Енергийното споразумение със задълженията, произтичащи от членството в Енергийната общност

По време на подписването на Енергийното споразумение с Русия Сърбия вече членуваше в Енергийната общност, която бе създадена с Договора от Атина от 25 октомври 2007.⁸⁸

Договорът, чрез който се създава Енергийната общност, предвижда приложението на *acquis* на ЕС в областите на енергетиката, защитата на околната среда, конкурентността и възобновяемите енергийни източници на териториите на асоциираните страни. В сектора на природния газ се предвижда прилагането на Директива 2003/55/ЕС на Европейския парламент и Съвета от 26 юни 2003, отнасяща се до общи правила за вътрешния пазар на природен газ.⁸⁹ Крайният срок за прилагането на Директива 2003/55/ЕС бе в рамките на 12 месеца от влизането в сила на Договора и той изтече на 1 юли 2007.⁹⁰

Секретариатът на Енергийната общност реагира на финализирането на енергийното споразумение с Русия. Секретариатът подчерта липсата на съвместимост между споразумението с Русия и клаузите на Директива 2003/55/ЕС в официално писмо, адресирано до Министерството на мините и енергията на Република Сърбия. Първата забележка се отнасяше до въпроса за използването на газопровода и подземното газово хранилище. Конкретно член 8, параграф 3 от Енергийното споразумение постановява, че руската страна има право да използва целия капацитет на газопровода и съоръженията за подземно съхранение. По мнението на Секретариата тази клауза от споразумението не съответства на режима на свободен достъп на трета страна според предписанията на членове 18 и 19 на Директивата.

Другата забележка е свързана с начина, по който според Енергийното споразумение се пресмята тарифата за пренос. Според член 8, параграф 2 от енергийния договор установяването на тарифи за услуги, свързани с преноса и изпомпването, съхраняването и производството на газ, трябва да бъде изключителен прерогатив на смесената компания, която ще бъде създадена от „Газпром“ и Srbijagas. Във връзка с това Секрета-

⁸⁷ Подобни споразумения бяха сключени за реконструкцията на хранилището Banatski Dvor, където също сръбската страна трябваше да получи 49% от акциите, а руската страна – 51%.

⁸⁸ Договорът влезе в сила на 1 юли 2006. Междувременно България, Румъния и Хърватия станаха членки на ЕС.

⁸⁹ Article 11 of the Treaty establishing the Energy Community.

⁹⁰ Annex I of the Treaty establishing the Energy Community.

риятът се позовава върху разпоредбите на член 18, параграф 1 и член 25, параграф 2а от Директивата, която предвижда компетенцията на регулаторните органи на страните членки във връзка с въвеждането или приемането на тарифи за пренос на газ, или най-малкото методология за тяхното изчисляване.

В заключение Секретариатът посочва проблема, свързан с увеличаването на капацитета на газопровода. В частност член 4 на енергийния договор предвижда газопроводът да има годишен капацитет за пренос на не по-малко от 10 милиарда кубически метра природен газ, докато „Газпром“ и Srbijagas обсъждат възможността за увеличаване на обема на пренос на газ от Русия към Сърбия. По мнението на Секретариата въпросната клауза на споразумението не е съвместима с член 2, параграф 4 на Директивата, който определя функцията на оператора да посрещне „разумни заявки за пренос на газ“. Това задължение не може да бъде ограничено от решение на собственика на газопровода да определя количеството газ, което се пренася по газопровода.

Проблемът, свързан с изграждането на газопровода „Южен поток“, се задълбочи в началото на декември 2013 г., непосредствено след като първите тръби бяха заварени в България (4 ноември 2013) и Сърбия (24 ноември 2013). Във връзка с началото на изграждането на газопровода Европейската комисия излезе с официално становище, че двустранните международни споразумения за изграждането на газопровода са в нарушение на закона на ЕС и че те следва да бъдат преговорени.⁹¹ Ако това не се случи, Европейската комисия заяви, че ще изиска от страните, членки на ЕС, да анулират споразуменията с Русия, както и със Сърбия, която е членка на Енергийната общност. Основните опасения на Европейската комисия бяха свързани с предоставянето на свободен достъп до газопровода на трети страни, тарифите и собствеността на газопровода и собствеността върху транспортирания газ.⁹²

Сръбското правителство реши да игнорира предупрежденията на Секретариата на Енергийната общност. По този повод сръбското правителство възприе позицията, че спорните правни въпроси трябва да се решават директно между ЕС и Русия, и продължи с подготовката за изграждане на газопровода в съзвучие със съществуващата правна рамка. Народното събрание на Република Сърбия прие специален закон за експроприация за нуждите на изграждането на газопровода „Южен поток“ на 20 февруари 2013.⁹³ Интересно е да се отбележи, че Сърбия продължи да осъществява проекта дори след като България по искане на

⁹¹ Клаус-Дитер Борхард, директор на вътрешния енергиен пазар изрази становището на Европейската комисия в своето обръщение пред Европейския парламент на 4 декември 2013 г.

⁹² Задължението за разделение на собствеността бе залегнало в Третия енергиен пакет – Директива 2009/73 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юли 2009. Министерският съвет на Енергийната общност на 6 октомври 2011 взема решение за прилагането на Директива 2009/73 в законодателната система на Енергийната общност с краен срок 1 януари 2015. Интересното, свързано с тази тема, е, че до август 2015 Сърбия не успя да изпълни задължението за законодателно и функционално разделение на дейностите, свързани с управлението на газопровода, от другите дейности на публичната компания Srbijagas, залегнало в Директива 2003/55, поради което бе обвинена в нарушаване на Споразумението, създаващо Енергийната общност, от Съвета на министрите на 23 септември 2014 (дело ECS 9/13).

⁹³ Закон за установяване на обществен интерес и специални процедури за експроприация и получаване на документация за осъществяване на строежа на „Южен поток“ за пренос на природен газ, Държавен вестник, номер 17 от март 2013 г..

Европейската комисия взе решение временно да преустанови дейността по проекта „Южен поток“ на 8 юни 2014. По-нататък, по време на визитата на министър-председателя на Сърбия Вучич в Москва, на 7 и 8 юли 2014 г. бе съгласуван Договорът за строежа на „Южен поток“ през Сърбия.⁹⁴ В действителност Сърбия продължава да подкрепя осъществяването на проекта „Южен поток“ до самия край.⁹⁵

Последици от провала на проекта „Южен поток“

Руската страна обясни оттеглянето си от проекта „Южен поток“ с отказа на България да продължи строежа на газопровода в съответствие със съществуващото международно споразумение. За Сърбия това означаваше, че обектът на нейното споразумение с Русия за строежа на газопровода е невъзможен, което стана основание за прекратяването му. Въпреки че не бе смятана за отговорна за приключването на проекта, по такъв начин Сърбия понесе щети, много повече щети, отколкото останалите страни, които участваха в проекта. На първо място, тя загуби значителни средства, инвестирани в осъществяването на проекта дотогава (подготовка на техническата документация, разходи за експроприация).⁹⁶ А именно, в ситуация, когато няма нарушаване на условията на споразумението от нито една от страните, се прилага правилото, че всяка страна поема собствените си разходи. На второ място, Сърбия остана без газопровод, който щеше да доведе до стабилна доставка на газ, и бе лишена от доходите от транзитни такси, на които бе разчитала. Трето, гражданите на Сърбия, чиито къщи бяха разрушени поради прилагането на закона за експроприация, бяха оцетени. Последно и най-важно, Сърбия вече не притежаваше мажоритарен дял от активите на Naftna industrija Srbije Inc. Продажбата на мажоритарния пакет акции в тази стратегически важна компания беше „билетът“ за участието на Сърбия в проекта „Южен поток“, въпреки че това не е категорично заявено в Енергийното споразумение. Сръбското правителство оповести, че ще повдигне въпроса за възможна компенсация пред руската страна, предвид преустановяването на проекта „Южен поток“. Самото Енергийно споразумение предвижда при възникване на обстоятелства, които възпрепятстват една от договарящите се страни да изпълни задълженията си, или настъпят други различия във връзка със споразумението, компетентните органи да проведат консултации, за да намерят взаимно приемливи решения за преодоляване на обстоятелствата или на различията, като гарантират осъществяването на споразумението.⁹⁷ До ден днешен сръбското общество не е било уведомено дали такива консултации са започнали и какъв е резултатът от тях.

⁹⁴ Договорът за строежа на газопровода „Южен поток“ през Сърбия бе подписан в Белград на 8 юли 2014 г. от смесената компания на Srbijagas и „Газпром“ „Южен поток“ Сърбия“ и руската компания „Центргаз“.

⁹⁵ На 1 декември 2014 г. руският президент Путин обявява, че Русия се оттегля от проекта „Южен поток“.

⁹⁶ Загубите на Сърбия се изчисляват на около 30 милиона евро.

⁹⁷ Член 15 от Енергийното споразумение.

„Южен поток“ в Унгария

Саня Тепавчевич

Възход и финал на проекта „Южен поток“: международният контекст

Проектът за газопровода „Южен поток“ и участието на Унгария в него е само част от по-широкия дългосрочен дебат във връзка със стратегията за европейска енергийна сигурност. Още от 70-те години на миналия век, когато Съветският съюз започна да снабдява Европа с природен газ, Съединените щати предупреждаваха европейските правителства относно тяхната зависимост от доставките на руски природен газ. Тази тенденция продължи през XXI век, когато в резултат на разпадането на Съветския съюз Беларус и Украйна станаха транзитни държави на газ съответно на по 20% и 80% от доставките на руски газ за Европа. Между 2005 и 2010 между Русия и Беларус и между Русия и Украйна възникнаха редица спорове относно транзита и цените на газа, които в някои случаи доведоха до намаляване на газовите доставки, което от своя страна засегна дълбоко редица европейски страни.⁹⁸

В резултат на съкратените доставки Европейският съюз се опита да разработи редица проекти за газопроводи с цел да а) разнообрази доставчиците на природен газ и пътищата на доставка за Европа и така да намали зависимостта на Европа от руските доставки на газ и б) да направи доставките на руски газ независими от Беларус и Украйна. Проектът за газопровод „Набуко“ имаше за цел да постигне първата цел посредством доставки на газ от Централна Азия към Европа, заобикаляйки Русия. Останалите два планирани проекта за газопроводи – „Северен поток“ и „Южен поток“ – целяха да осигурят доставките на руски природен газ без участието на Беларус и Украйна. Към 2010 проектът „Набуко“ се оказа финансово неизгоден и бе заменен с планове за изграждане на Трансадриатически газопровод.⁹⁹ Независимо от съпротивата на 7-те нови страни членки¹⁰⁰ „Северен поток“ (СП) – консорциум от 5 компании, в който руската „Газпром“ държи 51% от активите – бе построен и действа от 2011 г. като газопровод близък, директно свързващ Русия и Германия по дъното на Балтийско море. По него „Газпром“ доставя на Северна Европа около 50 милиарда кубически метра годишно.¹⁰¹

В същото време между Русия и страните от Източна и Южна Европа се водеха преговори за построяване на газопровода „Южен поток“ (ГЮП).

⁹⁸ Margarita Balmaceda, 2008 „Energy Dependency, Politics and Corruption in the Former Soviet Union: Russia's Power, Oligarch's Profits and Ukraine's Missing Energy Policy, 1995-2006“ London: Routledge. (проверено април, 2016)

⁹⁹ Publics.bg, 2013 http://www.publics.bg/en/news/10185/NABUCCO_Shah_Deniz_II_Decision_a_Setback_for_Planned_European_Gas_Highway.html, (проверено на 20 април 2016).

¹⁰⁰ EurActiv, 2015 <http://www.euractiv.com/section/energy/news/seven-eu-countries-oppose-nord-stream/> (проверено на 20 април, 2016).

¹⁰¹ Nord Stream, 2016 <http://www.nord-stream.com/about-us/> (проверено април, 2016).

Към 2011 г. „Газпром“ бе подписал договори с всички страни участнички, включително с Унгария с главен инвеститор италианската компания Eni. Въпреки това обаче Европейската комисия (ЕК) и правителството на САЩ се противопоставиха на построяването на газопровода и обясниха, че той ще бъде напълно контролиран от „Газпром“, което противоречи на Третия пакет енергийни регулации на Европейския съюз (ЕС).¹⁰² За да се съобрази с тези регулации, „Газпром“ трябваше да позволи на други по-малки доставчици да го използват, предложение, което компанията отхвърли. Ана-Кайза Итконен, говорител на ЕК, заяви, че Комисията също така се опасява, че строежът на ГЮП може да подхрани корупцията, и предприе разследване относно законността на процеса на държавните поръчки в България, където щеше да стартира газопроводът.¹⁰³ След това анексирането на Крим от Русия през 2014 г. и конфликтът в Украйна доведе до налагането на санкции от страна на ЕС към политици и компании, замесени в конфликта, което още повече влоши отношенията между Русия и ЕС.

В резултат на това „Газпром“ отстъпи пред натиска на ЕК: през декември 2014 г. руският президент Владимир Путин официално обяви прекратяването на ГЮП.¹⁰⁴ Путин предложи да пренасочи газопровода през Турция.¹⁰⁵ Този проект обаче се провали поради възникналото напрежение между двете страни във връзка със свалянето на руски реактивен самолет.¹⁰⁶ Въпреки това обаче поради продължаващия проблем, свързан с надеждността на газовия транзит през Украйна, през септември 2015 „Газпром“ подписа сделка с Германия за започване на изграждането на „Северен поток 2“, а президентът на ЕК Жан-Клод Юнкер заяви, че проектът трябва да се разглежда като търговски, а не политически въпрос.¹⁰⁷ Най-общо казано, преговорите за изграждане на ГЮП и неговото прекратяване отразяват конфликтите вътре в ЕС между интересите, от една страна, на северни и южни стари страни членки и от друга страна, между старите и новите страни членки във връзка с енергийните доставки.

Споразумението между Унгария и Руската федерация относно „Южен поток“

Преговорите за участието на Унгария в проекта ГЮП започнаха през 2007 г., след първите съкращения на газовите доставки в резултат на спор между Русия и Украйна относно цените на газа през зимата на 2006 г., които сериозно засегнаха Унгария и страните от Западни-

¹⁰² EurActiv, 2014 <http://www.euractiv.com/section/central-europe/news/hungary-attempts-to-bypass-eu-law-on-south-stream/> (проверено април, 2016).

¹⁰³ Financial Times, 2014 <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/1a5954f0-7a41-11e4-a8e1-00144feabdc0.html#axzz46Bln0sqo> (проверено април, 2016).

¹⁰⁴ Institute of Modern Russia, 2014 <http://imrussia.org/en/analysis/economy/2124-the-end-of-the-line-for-south-stream> (проверено април, 2016).

¹⁰⁵ Business Insider, 2015 http://www.slate.com/blogs/business_insider/2015/02/18/south_stream_pipeline_hungary_backs_putin_s_plans_to_shift_gas_flows_through.html (проверено април, 2016).

¹⁰⁶ Middle East Eye, 2015 <http://www.middleeasteye.net/news/russia-turkey-tensions-escalates-over-downed-warplane-686916075> (проверено април, 2016).

¹⁰⁷ Russia Today, 2015 <https://www.rt.com/business/326108-italy-germany-nord-stream2-gas/> (проверено 2016).

те Балкани. Междуправителственото споразумение бе подписано на 28 февруари 2008 г. Преговорите приключиха в края на 2013 г. Изчислено бе, че общата цена на проекта „Южен поток“ ще бъде около 56 милиарда евро, от които 46 милиарда евро щяха да бъдат финансирани от „Газпром“ (31 милиарда евро вътрешни средства и 11 милиарда евро международни), а остатъкът – от европейските партньори.¹⁰⁸ Бившият министър-председател на Унгария Ференц Гюрчани, представляващ унгарската левица, заяви, че приблизителната стойност на унгарската част от ГЮП е около 2 милиарда, която щяла да се изплати за 15 години. Това включваше построяването на газопровод с капацитет от 10 милиарда кубически метра газ и на подземен склад за поне 1 милиард кубични метра на територията на Унгария.¹⁰⁹

За правителството участието на Унгария в „Южен поток“ очевидно беше приоритет и то му даде статут на проект от национално значение.¹¹⁰ През януари 2010 г. бе създадена съвместната проектна компания „Южен поток“ Унгария“ (СПК), която трябваше да изгради унгарската отсечка на ГЮП. Активите на СПК се поделят по равно (50% на 50%) между „Газпром“ и MVM Zrt (консорциум на унгарските енергийни компании). В края на 2013 г. активите на тази компания се изчисляваха на 5 милиарда форинта.¹¹¹ През януари 2010 в Будапеща бяха подписани документите за включването на съвместната инженерна компания на „Южен поток“ Унгария“ (СИК). Окончателното инвестиционно решение за построяването на 229-километровата отсечка от ГЮП и една компресорна станция в Унгария бе взето през октомври 2012 г. През март 2013 г. „Газпром“ и MVM Zrt одобриха план за действие във връзка с осъществяването на проекта ГЮП в Унгария до 2017. Според него „Газпром“ и MFB – Унгарската банка за развитие – си разделяха по равно акциите в новосъздадената компания, която осъществяваше проекта „Южен поток“ в Унгария.¹¹²

В същото време ЕК отправи обвинения, че като подписва споразумение с „Газпром“, MVM – консорциумът на унгарските енергийни компании, нарушава европейския Трети пакет енергийни регулации, заради което ЕК започна разследване.¹¹³ Като реакция, предизвикана от решението на Русия да изостави плановете за ГЮП, унгарските държавници посочиха, че Унгария ще трябва да намери нови източници, за да осигури сигурността на газовете си в дългосрочен план, като в същото време признаха правото на Русия да вземе такова решение.¹¹⁴ Едновременно с

¹⁰⁸ The Global Warming Policy Forum, 2012 <http://www.thegwpcf.org/gazprom-no-more-business-as-usual/> retrieved April 15 2016. (проверено 2016).

¹⁰⁹ Eurasia Daily Monitor, 2008. [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=33420&tx_ttnews\[backPid\]=166&no_cache=1#.Vw0CIXonLgY](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=33420&tx_ttnews[backPid]=166&no_cache=1#.Vw0CIXonLgY) (проверено 2016).

¹¹⁰ Gazprom, 2012 <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/> (проверено на 8 април 2016).

¹¹¹ VisegradPlus, 2014 <http://visegradplus.org/analyse/south-streams-death-chance-central-europe-reintegrate/> (проверено на 20 април 2016).

¹¹² NewEurope, 2010 <https://neurope.eu/article/hungary-russia-agree-south-stream-joint-venture/> (проверено на 11 април 2016).

¹¹³ Budapest Business Journal, 2014, http://bbj.hu/economy/hungary-opens-the-way-for-south-stream-pipeline_87617 (проверено на 3 април 2016).

¹¹⁴ Budapest Business Journal, 2014 http://bbj.hu/politics/hungary-declines-to-sign-south-stream-clarification-query_89489 (проверено на 4 април 2016).

това министърът на външните работи на Унгария Петер Сиярто, член на ясноцентристката партия ФИДЕС, изрази загриженост във връзка с политиките на ЕС, като подчерта, че съвсем различните подходи по отношение на проектите „Северен“ и „Южен поток“, изглежда, са резултат от дисбаланса на силите вътре в ЕС между по-влиятелните северни и по-малко влиятелните и икономически процъфтяващи страни членки.¹¹⁵

Национален контекст

Тези силови дисбаланси в ЕС дадоха отражение и на национално ниво. Според Андраш Деек, старши изследовател в Унгарската академия на науките, стремежът към инвестицията „Южен поток“ може да се тълкува по два начина: че унгарското ръководство е твърдо обвързано с руснаците като част от някаква сделка; или просто, че унгарското правителство планира по-тясно сътрудничество с ЕС, дори със САЩ и иска да използва тази си позиция като разменна монета в преговорите.¹¹⁶

Колкото до потреблението на природен газ, към 2008 г. в Унгария то представлява 40% от цялото енергийно потребление. Между 2000 и 2012 г. потреблението на газ в Унгария е било приблизително 10,24 милиарда кубически метра годишно, обаче към 2013 то намалява до 8,561 милиарда кубически метра годишно.¹¹⁷ Цените на енергията в Унгария се регулират от унгарския енергиен обществен регулатор (НЕА), който е независим от държавната администрация орган. През 2013 г. регулираните цени за битовите потребители бяха намалени с 20%, а през 2014 (когато бяха проведени последните национални избори) цените на газа бяха намалени с още 6,5%.¹¹⁸ Независимо от тази благоприятна регулаторна среда профилът на страната си остава слаб поради непрекъснатото геополитическо напрежение в региона (включително конфликта в Украйна), което прави страната най-малко привлекателния пазар за нефт и газ в Централна и Източна Европа и все по-зависима от енергийни доставки от Русия.¹¹⁹ Въпреки това обаче Директива 2009/28 на ЕК изисква от Унгария към 2020 година 13% от цялото енергийно потребление на страната да бъде от възобновяеми източници, докато към 2012 г. възобновяемите енергийни източници представляват 7,52% от цялото енергийно производство, а целта, заложена в унгарската Национална програма за реформи, е 14,65% към 2020.¹²⁰ Независимо от

¹¹⁵ Russia Insider, 2015 <http://russia-insider.com/en/hungary-cynical-about-nord-stream-2-after-south-stream-cancellation/ri10704> (проверено на 6 април 2016).

¹¹⁶ Natural Gas Europe, 2014 <http://www.naturalgaseurope.com/hungarian-energy-policy> (проверено на 8 април 2016).

¹¹⁷ European Commission, 2014 https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_countryreports_hungary.pdf (проверено на 3 април 2016).

¹¹⁸ Hungarian Energy Authority, <http://www.mekh.hu/statisztika/energia-statisztika/adatok-es-tablazaratok/villamosenergia-iparitarsasagok-adatai.html> (проверено на 3 април 2016).

¹¹⁹ Business Monitor International, 2015 <http://www.reportlinker.com/p0158596-summary/Hungary-Oil-and-Gas-Report-Q4.html> (проверено на 15 април 2016).

¹²⁰ European Commission, 2012. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_countryreports_hungary.pdf (проверено на 4 април).

това в средносрочен план използването на възобновяеми източници се оказва по-малко осъществимо, отколкото използването на природен газ.

По такъв начин ГЮП, изглежда, дава на унгарските власти повече лостове за намаляване на цените на енергията и вследствие за повишаване на политическата подкрепа вътре в страната. Това изглежда едно от основанията унгарското правителство да подкрепя участието на Унгария в ГЮП, било то под ръководството на главната лява опозиционна Унгарска социалистическа партия (MSZP), която бе начело на страната в периода между 2006 и 2010, или на дясноцентристката ФИДЕС, която е на власт от 2010 г. насам. Тези две най-влиятелни политически партии в Унгария също така имат фундаментално различни възгледи относно отношенията на Унгария с Русия. Социалистическата партия традиционно поддържа по-приятелски отношения с руските ръководители, докато ФИДЕС винаги е водила по-враждебен външнополитически курс към Русия.

Традиционната враждебна външна политика внезапно бе сменена с позицията „отваряне на Изток“, довела до позитивната нагласа на ФИДЕС към Русия, което може да се разглежда в светлината на влошаващите се отношения на Виктор Орбан със Запада, но също и във вътрешнополитическо-икономически контекст. А именно, непосредствен резултат от тази промяна във външната политика на ФИДЕС бе споразумението между Русия и Унгария руската държавна компания „Росатом“ да разшири унгарската атомна централа в Пак със заем от Русия от 10 милиарда евро за срок от 21 години.¹²¹ Вследствие на това ЕК започна да разследва унгарския план за финансиране на проекта „Пак“ с обвинението, че процедурата на споразумението е била непрозрачна.¹²² По такъв начин това обвинение отразява разногласията вътре в ЕС във връзка с енергийната стратегия.

Последиците от прекратяването на проекта „Южен поток“ за Унгария

След прекратяването на проекта ГЮП управителното тяло на държавната компания MVM заяви, че това решение няма да окаже каквото и да е влияние върху дългосрочната стратегия на Унгария за енергийна сигурност. Като възможна алтернатива унгарското правителство разглежда газопровода AGRI, нова версия на стария проект „Набуко“, който предлага пренос на газ от Азербайджан през Грузия и Румъния. Споразумението за стратегическо партньорство между Унгария и Азербайджан бе подписано през ноември 2014 г. и в него е заложено пренасянето на милиарди кубически метри природен газ към Европа, което да започне от 2020.¹²³

¹²¹ Politics.hu, 2014 <http://www.politics.hu/20140401/hungary-signs-eur-10-billion-paks-agreement-with-russia/> (проверено на 19 април 2016).

¹²² Hungary Today, 2015 <http://hungarytoday.hu/news/paks-upgrade-saga-continues-ec-launches-investigation-hungarys-deal-russias-nuclear-giant-rosatom-65666> (проверено на 21 април 2016).

¹²³ Visegrad Plus, 2014 <http://visegradplus.org/analyse/south-streams-death-chance-central-europe-reintegrate/> (проверено на 20 април).

„Южен поток“ в Словакия

Матуш Мишик

Промени в позицията на Словакия по отношение на газопровода „Южен поток“

Не беше предвидено газопроводът „Южен поток“ да минава директно през територията на Словакия. Ето защо и няма договор между словашкото правителство и правителството на Руската федерация за сътрудничество по този проект. Въпреки това обаче, ако се беше реализирал, газопроводът значително щеше да повлияе върху енергийната сигурност на Словашката република. През времето позицията на словашкото правителство по отношение на газопровода се промени от неопределена (дори леко позитивна) през първия период след неговото оповестяване до индиректна (или дори открита) критика след 2011 г., когато започна изграждането на първата линия на газопровода „Северен поток“.

Словашкото правителство се отнасяше двусмислено (и дори леко положително) през първите няколко години на проекта. То го възприемаше – заедно с „Набуко“ – като начин да диверсифицира доставките на природен газ за страната. Баумгартен, австрийският хъб за природен газ, се смяташе за важен хъб и за Словакия като интерконектор между двете страни, беше модернизирал след газовата криза от 2009 г. и позволяваше двупосочен пренос на природен газ. Следователно новата ситуация даваше възможност Словакия да се свърже директно с австрийския пазар на газ и да получава доставки също и по южния коридор¹²⁴, който трябваше да отиде в Баумгартен. От друга страна, още през 2008 г. словашки стратегически документи твърдяха (Стратегия за енергийна сигурност на Република Словакия¹²⁵), че новите проекти за диверсификация под егидата на Руската федерация („Северен поток“ и „Южен поток“) ще представляват сериозно предизвикателство за транспортирането на природен газ през територията на Словакия. В крайна сметка, преди 2011 г. на „Южен поток“ се гледеше като на възможна алтернатива за диверсификация, въпреки че се отчиташе неговото негативно влияние върху словашката енергийна сигурност.

Въпреки това обаче, след като през ноември 2011 г. започна изграждането на първата линия на „Северен поток“ (с капацитет от 27,5 милиарда кубически метра газ годишно), преносът на газ през Словакия значително намаля (от 74 милиарда кубически метра през 2011 до 56,5 милиарда кубически метра през 2012 г.¹²⁶). В резултат на това словашкото прави-

¹²⁴ <http://www.vlada.gov.sk/programove-vyhlasenie-vlady-sr-na-obdobie-rokov-2010-2014/> (проверено 2016).

¹²⁵ http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-182685?prefixFile=m_ (проверено 2016).

¹²⁶ http://www.eustream.sk/en_download-file/annual-report-2014. През 2012 е отворена втората линия на газопровода „Северен поток“ (проверено 2016).

телство започна да гледа на проекта „Южен поток“ като на директна заплаха за транзита на природен газ през Словакия и да го възприема като подкрепа за усилията на Русия да заобиколи Украйна (а следователно също и Словакия) като транзитни маршрути за своите доставки за Европа. Нещо повече, идеите за прекратяването на преноса на руски газ през Украйна (и също през Словакия) бяха подкрепени от изказвания на руски държавници през 2014 и 2015 г. (например обръщението на Дмитрий Медведев¹²⁷). Словакия дори подкрепи Украйна в нейното противопоставяне на проекта „Южен поток“¹²⁸, въпреки че словашкото правителство невинаги е било съгласно с украинските енергийни предизвикателства¹²⁹.

Икономически съображения

В случая със Словакия проектът „Южен поток“ се възприема като проблематичен, особено от икономическа гледна точка. Намаляването на транзита през словашка територия в резултат на пренасочване на газовете доставки по газопровода „Южен поток“ би имало не само стратегически последици (както се каза по-горе), но би довело до големи загуби за компанията Eustream, която отговаря за управлението на транзита през територията на Словакия. Eustream е словашкият независим оператор превозвач, собственост на държавата (51% от акциите) и на частни инвеститори (49% от акциите). В периода между 2002 и 2013 г. по-малката част от акциите принадлежало на консорциум, състоящ се от GdF Suez (понастоящем Engie) и E.ON Ruhrgas¹³⁰, а от 2013 г. 49% от акциите са собственост на чешката компания EPH (Energetický a průmyslový holding).

През 2014 г. печалбата на Eustream след плащането на данъци е 334 милиона евро, което, предвид структурата на акционерите, представлява сериозен ресурс за държавния бюджет. Освен това данъците в размер на почти 113 милиона евро представляваха важен приход за словашкото правителство. Парадоксално, въпреки че обемът на транспортирания природен газ намалява през последния период (заедно с приходите, свързани с транзита – например в сравнение с предишната година приходите на компанията намаляват с 88 милиона евро), нетната печалба на компанията значително се увеличава (например, докато през 2009 г. нетната печалба е 79 милиона евро, през 2010 тя е 188 милиона евро). Това се дължи на намаляването на операционните разходи и свързаните с това счетоводни проблеми (прекратяване на отдаването под наем на активи). Въпреки това обаче прекратяването на транзита през територията на Словакия от Русия значително ще намали приходите от преноса, а оттам и евентуалната нетна печалба. Следователно икономическите съображения са другата

¹²⁷ <http://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2015/07/25/russia-wont-renew-gas-contract-with-ukraine/#1279c42f2c2a> (проверено 2016).

¹²⁸ <http://venergetike.sk/aktuality/clanok/1963-slovensko-nechce-plynovod-juzny-prud/> (проверено 2016).

¹²⁹ Словашкото правителство започва да подкрепя обратния пренос към Украйна едва след натиска, оказан от страна на Европейската комисия.

¹³⁰ http://www.eustream.sk/sk_nasa-spolocnost/sk_historia (проверено 2016).

причина словашкото правителство да се противопоставя на проекта „Южен поток“.

Има ли групи със специални интереси?

Основните икономически играчи по въпроси, свързани с „Южен поток“, са акционерите на Eustream – словашкото правителство и Energetický a průmyslový holding (EHP). И двете са заинтересувани да запазят статута на Словакия като транзитна страна, тъй като техните приходи идват от предоставянето на услуги, свързани с пренос на природен газ през словашка територия. Въпреки това връзката им с проекта „Южен поток“ е само индиректна и следователно те не участват пряко в нито един етап на подготовката на газопровода.

Какво е бъдещето на проекта за газопровод „Южен поток“

Най-общо казано, последиците от прекратяването на проекта „Южен поток“ не са значителни и са по-скоро положителни за Словакия. Проектът увеличаваше шансовете ѝ да получи достъп до алтернативни източници на природен газ (през Австрия), но след като газопроводът нямаше да минава директно през територията на страната, това предимство на проекта щеше да бъде само индиректно и щеше да зависи от други въпроси (например от естеството на интерконектора между Словакия и Австрия и т.н.). От друга страна, в краткосрочен план прекратяването на проекта означава повече шансове за транзит на природен газ през територията на Словакия. „Южен поток“ вероятно ще допълни доставките по газопровода „Братство“, който минава през словашка територия. Въпреки това рискът от прекратяване на транзита изток-запад през Словакия все още съществува, особено след започването на „Северен поток“ през ноември 2011 г., което означава бързо намаляване на преноса през Словакия по газопровода „Братство“. Предложените трета и четвърта линия на „Северен поток“, както и изразените мнения за затваряне на транзита през газопровода в близко бъдеще, вероятно ще доведат до прекратяване на транзита през Словакия в посока изток-запад.

За да поддържа статута на Словакия като транзитна страна, което не само ще запази важното ѝ място на европейския пазар на природен газ, но и притока на доходи от транзитни такси в държавния бюджет, словашкото правителство в сътрудничество с партньорски страни и Eustream разработи две стратегии. Първо, независимо от първоначалните критики (виж по-горе) то осъществи обратен пренос на газ към Украйна, тъй като след конфликта ѝ с Русия, чийто пик беше през 2014 г., Украйна престана да получава газ от Русия. На 24 април 2014 г.вата независими оператора, Ukrtransgaz и Eustream, подписаха Меморандум за разбирателство, а на 28 април 2014 започна транзитът на газ през модернизирания интерконектор Voľany-Užhorod. В резултат на по-нататъшни технически подобрения понастоящем интерконекторът

е в състояние да пренесе 14,6 милиарда кубически метра газ годишно вместо първоначалния си капацитет от 10 милиарда кубически метра.

Второ, Министерството на икономиката на Република Словакия заедно с Eustream предложи изграждането на нов газопровод, наречен Eastring, който да свързва компресорната станция във Veľké Karišany в източната част на страната с балканските страни, а в по-далечно бъдеще и с газовия хъб, който се очаква да бъде изграден в Турция след построяването на газопровода „Турски поток“. Планира се газопроводът да бъде двупосочен и да дава възможност за пренос на газ от Западна Европа към Балканите, както и да свързва Централна Европа с възникващия в Турция газов хъб.¹³¹ Газопроводът, представен от словашкия независим оператор Eustream през ноември 2014 г., отначало се възприе като непосредствена реакция на последиците от разработването на проекта „Южен поток“ за Централна Европа, а впоследствие като опит за повишаване на енергийната сигурност на балканския регион, застрашена от решението за прекратяване на проекта „Южен поток“.¹³² Предлаганият капацитет на Eastring е 20 милиарда кубически метра през първия етап до 40 милиарда кубически метра след пълното му завършване.

И двете стратегии трябва да поддържат транзитния статут на Словакия и по такъв начин да гарантират доставките на природен газ за страната. Смята се, че транзитът е важен фактор за страната да продължава да бъде значима за основните европейски доставчици (най-вече Руската федерация). Също така и двете стратегии ще спомогнат за запазването на транзитния статут на Република Словакия след прекратяването на преноса през Украйна (газопровода „Братство“) в посока изток-запад.

Заключение

Въпреки че проектът „Южен поток“ не бе замислен да мине напред през територията на Словакия, неговото построяване щеше да окаже голямо влияние върху ситуацията на Словакия във връзка с природния газ (така както „Северен поток“, и в бъдеще – „Северен поток 2“), особено върху позицията ѝ на транзитна страна. Словашкото правителство се опитва да се справи с предизвикателствата, свързани с намаляването и дори пълното прекратяване на преноса през страната в посока изток-запад посредством разработването на нови инфраструктурни проекти – обратен пренос към Украйна и проекта за газопровода Eastring.

¹³¹ <http://www.economy.gov.sk/sprava-o-vysledkoch-monitorovania-bezpecnosti-dodavok-plynu-2015-/145946s> (проверено 2016).

¹³² <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24327> (проверено 2016).

„Южен поток“ и страните консуматори

Атанас Георгиев

Две от най-важните гържави за реализацията на „Южен поток“ от самото начало са Австрия и Италия. Първоначалният проект за газопровода предвиждаше 2 разклонения – едното към Южна Италия, а другото – към газовия хъб Баумгартен в Австрия.

В проектната компания South Stream Transport италианската компания Eni имаше дял от 20% („Газпром“ с 50%, EDF и BASF с по 15%), а основният изпълнител на подводното трасе през Черно море трябваше да е Saipem, в която контролен дял от 43% има Eni. Saipem бе основен изпълнител на газопровода „Северен поток“ и според изказвания на Алексей Милер е с най-големи шансове да получи договора за разширението „Северен поток 2“. Италианската компания трябваше да получи около 2 млрд. евро за строителството на морската отсечка от „Южен поток“, но след последователния отказ от „Южен поток“ и „Турски поток“ заведе иск срещу „Газпром“ за 759 млн. евро.¹³³

Политическите отношения на Русия с Италия са сред ключовите фактори за реализацията на проекта. На 15 май 2009 г. в Сочи, в присъствието на руския премиер Владимир Путин и италианския премиер Силвио Берлускони, газовите компании на България, Гърция, Италия, Русия и Сърбия сключват споразумение за изграждането на „Южен поток“. На 6 август същата година Владимир Путин и турският премиер Реджеп Ердоган, в присъствието на Берлускони, подписват и протокол за преминаването на „Южен поток“ през териториалните води на Турция в Черно море.

Близките отношения между „Газпром“ и италианските партньори през последните 10 години имат и някои по-интересни форми. Бившият италиански премиер Романо Проди например получава оферта от „Газпром“ да оглави проектната компания за изграждането на отсечката от газопровода през Черно море по аналогия с назначаването на бившия германски премиер Герхард Шрьодер в борда на „Северен поток“. За разлика от германския си колега Проди отказва.¹³⁴

Според анализ на Jamestown Foundation отношенията на последващите италиански премиери с Владимир Путин и Русия не са същите. През декември 2014 г. статия в Eurasia Daily Monitor¹³⁵ посочва, че министър-председателят Матео Ренци се е дистанцирал от проекта „Южен по-

¹³³ Elena Mazneva (2016) Saipem Files Claim Against Gazprom Over Canceled Black Sea Link, Bloomberg Business, Saipem Files Claim Against Gazprom Over Canceled Black Sea Link, (проверено на 12.02.2016 г.).

¹³⁴ Mediapool.bg (2008) Проди отказал офертата на Путин да оглави „Южен поток“, <http://www.mediapool.bg/prodi-otkazal-ofertata-na-putin-da-oglav-i-yuzhen-potok-news138540.html>, (проверено на 12.02.2016 г.).

¹³⁵ Emanuele Scimia (2014) South Stream's Demise Shakes up Italian-Russian Relations, Eurasia Daily Monitor Volume: 11 Issue: 218, [www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=43179](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=43179), (проверено на 12.02.2016 г.).

ток“, „за разлика от предшествениците си Енрико Лета, Марио Монти и най-вече Силвио Берлускони“. Според Ренци проектът вече не е „ключов за Италия“. Авторът на анализа посочва, че Италия вече залага повече на Южния газов коридор, който е приоритетен за ЕС и се очаква по него да гойдат първите алтернативни количества газ – през турската отсечка на TANAP и по Трансадриатическия газопровод (TAP) през Гърция, Албания и Адриатическо море до Южна Италия.

Италианското участие в проекта беше ключово не само заради въвличането на енергийния гигант Eni, но и заради повишаването на руските доставки към Апенините. През 2006 г. обаче потреблението на газ в Италия достига своя исторически връх и оттогава насам е спаднало. Русия е вторият най-голям вносител на газ в Италия след Алжир, но нейният дял намалява през последните 15 години. Италия е вторият най-голям национален газов пазар в Европа, като от 2000 г. насам годишното потребление варира между 80 и 85 млрд. куб. м годишно. С най-голям дял в крайното енергийно потребление са сградите (с близо 40%), електропроизводственият сектор с около 1/3 от количествата и индустрията с дял от около 20%. Основната част от намалението на потреблението е заради електроцентралите и индустрията.

Същевременно Италия разширява през последните години и капацитетите си за внос на втечен природен газ. Очаква се след старта на доставките на LNG от САЩ този пазар да стане значително по-конкурентен и да окаже допълнителен натиск върху цените на природния газ на спот пазарите.

Намалението в потреблението, наличието на алтернативни източници – през газопроводи и LNG-терминали за внос, както и влошаването на отношенията между ЕС и Русия са основните причини Италия вече да не е сред флагманите на проекта „Южен поток“. Друга причина може да се търси и в непрекъснатото увеличаване на разходите за строителството на газопровода и финансовите затруднения на италианската икономика през последните 10 години.

Обявяването на проекта „Посейдон“ в края на февруари 2016 г., по който руски газ трябва да стигне през Черно море до Гърция и Италия, отново поставя неизвестни за италианско-руските газови отношения. Една от ключовите разлики този път е, че се стъпва върху готова проектна компания – ITGI, която е съвместно дружество на италианската Edison и гръцката DEPA и е конкурент на TAP за пренос на газ между турско-гръцката граница и Италия. ITGI е и акционер с 50% в проектната компания ICGB (Интерконектор Гърция – България), която се разглежда като една от реалните алтернативи на България за доставки по Южния газов коридор. Poseidon е и един от 195-те проекта от общ интерес, потвърдени от Европейската комисия на 18 ноември 2015 г.

Австрия е втората ключова западноевропейска страна в проекта „Южен поток“. Според последните планове от 2014 г. до газовия хъб в Баумгартен трябва да се доставят до 32 млрд. куб. м природен газ годишно. Основният партньор на „Газпром“ в Австрия е енергийната компания OMV, която беше ключов участник и в проекта „Набуко“, както и в продължението му „Набуко Запад“. OMV е собственик на най-го-

лямата петролна компания в Румъния OMV Petrom, както и съдружник 50:50 с ExxonMobil в проучванията на блок Neptun в черноморския шелф на страната, който по предварителни оценки може да има залежи на 40 – 80 млрд. куб. м газ. В България OMV гържи верига бензиностанции и е партньор на Total и Repsol в проучванията на черноморския блок „Хан Аспарух“ с 30% дял.

Въпреки санкциите срещу Русия след анексирането на Крим OMV сключи с „Газпром“ на 29 април 2014 г. меморандум за строителството на австрийската част от „Южен поток“. По думите на Алексей Милер меморандумът стъпва върху солидната база на междуправителственото споразумение между Русия и Австрия от 2010 г. Герхарг Роус, главен изпълнителен директор на OMV, отбелязва, че това е „важна стъпка за увеличаване сигурността на доставките за Австрия и ще засили ролята на Баумгартен като ключов хъб за Централна и Източна Европа“¹³⁶.

През юни 2014 г. „Газпром“ и OMV се договарят и за създаването на проектна компания за реализацията на „Южен поток“ в Австрия, в която двете компании ще имат равни дялове от по 50%.

Според анализ на New York Times¹³⁷ Австрия има стратегически интерес от реализацията на „Южен поток“ до Баумгартен заради очакваните големи залежи на природен газ в румънския и българския черноморски шелф. Според същия анализ надеждите на Австрия са, че ако Европейската комисия позволи реализация на „Южен поток“ през Черно море, това ще е само при спазване на Третия енергиен пакет и съответно – при възможност за доставки на неруски газ по тръбопровода. Или иначе казано – с помощта на инвестираните от „Газпром“ милиарди евро за реализацията на проекта в крайна сметка ще се намали зависимостта на Австрия от руски природен газ.

През ноември 2014 Италия заяви, че ЮП не ѝ е вече приоритет. Две седмици по-късно Путин прекрати проекта. Спадналият интерес на Италия и Австрия към ЮП е ключов за прекратяването му:¹³⁸

¹³⁶ OMV (2014) „South Stream gas pipeline: European endpoint in Austria“, <http://www.omv.com/portal/generic-list/display?lang=en&contentId=125575886757021> (проверено на 25.02.2016 г.).

¹³⁷ Stanley Reed (2014) „An Austrian Company in Gazprom's Grip“, New York Times, July 22, 2014, <http://www.nytimes.com/2014/07/23/business/energy-environment/an-austrian-company-in-gazproms-grip.html> (проверено на 25.02.2016 г.).

¹³⁸ <https://www.euractiv.com/section/energy/news/italy-south-stream-pipeline-is-no-longer-a-priority/> (проверено април, 2016).

ISBN 9789542914488

9 789542 914488

